

Tartalomjegyzék
2002., 2. lapszám

Szerző

Benny Marcell

Herczog Mária

Kaltenbach Jenő

Both Éva

Neményi Eszter

Kis Sándor

Kis Ildikó

Vucskó Bernadett

Jan Sadek

Földes Petra

Bodó Réka

Kardos Ilona

Thomas Hammarberg

Christina Rodell Olgac

Cím

A gyermekek kultúrához való joga alapvető emberi jog

Beköszöntő

Diszkrimináció a közoktatásban

Dörmögő Kör, avagy hogyan kezeljük az agressziót

Egy világelső törvény a gyermekverés tilalmáról

Gyermekfelügyelő

Gyógyulófélben

Iskolai szociális munka

Katitzi újabb kalandjai Közép-Európában

A gyermek és a környezetvédelem

Még egyszer a szemtől szembe módszer iskolai alkalmazásáról

Nevelési kézikönyv nem csak osztályfőnököknek

Örökbefogadók és örökbefogadottak, beszámoló egy örökbefogadó szülőcsoportról

Politikai akarat a gyermeki jogok érdekében

Roma gyerekek az északi országokban

A Szemtől szembe programról

Írta: Benny Marcel

A GYERMEKEK KULTÚRÁHOZ VALÓ JOGA ALAPVETŐ EMBERI JOG¹

Vannak olyan gyerekek, akik jótündérek és egy őrangyal áldott védőszárnyai alatt jönnek a világra. Az ilyen gyerekek őket szívesen fogadó családokba érkeznek, ahol vidám szemek, szerető kezek, szép gondolatok és érdeklődő figyelem veszi körbe őket. Szülők, nagyszülők, rokonok és barátok vonnak védőburkot köréjük. Szeretet és közösségi érzés lesz az örökségük.

Mások viszont őrangyalt nélkülözve születnek, nincs, aki védje őket a rossz tündérek befolyásától. Az ilyen gyerekek érdektelenséggel és ürességgel találkoznak csupán. Következésképpen, szeretetlenség és elidegenedés az osztályrészük. Életük gyakorta kétségbeesett keresése mindannak, amit gyerekkorukban annyira hiányoltak, és aminek következtében az eredmény gyakorta lesz sikertelenség és újabb csalódások forrása.

Mindazonáltal a gyerekek nincsenek mégsem egészen kitéve a romboló hatalmak kényének-kedvének. Minden gyerek hihetetlenül erős készlettel rendelkezik rá, hogy fejlődjön és növekedjen. Ebben a tekintetben az élet mindig a gyermek oldalán áll. A gyerekek nehéz helyzeteket is kibírnak, és életkedvük töretlenül megmarad, amennyiben van valaki a közelükben, akire hagyatkozhatnak, akiben megbízhatnak és akinek kifejezhetik érzelmeiket – valaki, aki olyannak látja és fogadja el őket, amilyenek.

Elfogadottnak lenni tulajdonképpen alapvető emberi jog – ezért a gyerekek kultúrához való jogáról, mint alapvető emberi jogról szeretnék beszélni, miközben a következő témaköröket érintem:

1. A kultúra mint a gyermek növekedésének alapja
2. Szimbólumok: hidak a remény és az új élet felé
3. Kultúra, politika és gyermeki jogok

Az első téma a kultúra fontosságát mutatja be, mint azt az alapot, amelyre a gyermek fejlődése épül.

A második téma a gyermek azon képességét tárgyalja, hogyan képes a remény jelképein keresztül élni, fejlődni és túlélni, és milyen kiváló eszközök lehetnek a történetek a nehéz helyzetbe került gyerekek megsegítéséhez.

A harmadik témában az Egyesült Nemzetek Szervezetének a gyermeki jogokról szóló egyezményéről beszélek, valamint annak politikai következményeiről, hogy a gyermeki jogok közé nem vették fel a kultúrához való jogot.

Egy olyan korban, amikor az embereknek a jövőbe vetett hite valamennyire is bizonytalanná válik, a kultúrának központi szerepe van a társadalom megsegítésében és a jövőbe vetett hit kialakításában. Kreatív képességeink révén lehetőségeinket feltárhatjuk, és megláthatjuk régi szokásaink és megszokott mintáink mögött az új alternatívákat. Más szóval, a kreativitás, alkotókészség képessé tesz minket környezetünk újszerű látásmódjának kialakítására. Az alkotókészség adja a kedvező változásban bízó reményt.

¹ A Budapesten, 2001. március 26-án a Gyermeki jogok Európában – kihívás és felelősség című szemináriumon elhangzott előadás szerkesztett változata

Ebben az összefüggésben egy meglehetősen közismert regényhős jut az eszembe. Egy igen népszerű svéd könyv szereplője, akit felnőttek és gyerekek egyaránt azért szeretnek, mert sajátos módon látja környezetünket, a megszokottól igencsak eltérő, váratlan megközelítésben. A szóban forgó regényhős természetesen nem más, mint Astrid Lindgren Harisnyás Pippije. Ez az ifjú hölgy sok tekintetben az olyan gyereket példázza, aki közvetlen összeköttetésben van saját alkotóképességével. Mindent felfogat, és folyton új lehetőségeket lát meg a környezetében. Ebben az értelemben csodálatos példa – vagy inkább modell – felnőttek és gyerekek egyaránt, akitől tanulni lehet.

Mert amit a felnőtteknek különösen meg kellene tanulniuk, hogy meglássák a gyerekekben ezt a képességet, amely tulajdonképpen minden gyerekben megvan, függetlenül attól, hogy milyen háttérrel rendelkezik, és függetlenül attól is, hogy a felnőtt szemében látszólag milyen az intelligencia szintje.

A gyerekek gyakran sokkal jobban meglátják egy másik gyerek képességeit, mint a felnőttek.

Úgy gondolom, rendkívül fontos lenne a gyerekekkel kapcsolatos kulturális jogokat és tevékenységeket az ENSZ gyermeki jogokról szóló egyezményének a keretébe foglalni. Az egyezmény kulcsfontosságú eszköz a gyerekek fejlődésének a kultúra eszközével történő elősegítésében.

A kultúrát már kezdetektől fogva – és én ezt nem győzöm hangsúlyozni különösen ennek az előadásnak az összefüggéseiben – az élet és a fejlődés szerves részét jelentő folyamatként kell nézni, vagyis a kultúra nem csupán valami szép dísz, amit időnként elő lehet húzni, hogy mulattatás vagy szórakoztatás céljával felhasználjuk. A kultúra tulajdonképpen az, ami miatt érdemes élni. És a világon ma sok olyan gyerek van, akinek alkalmasint a kultúra bizonyos esetekben a hosszú távú túlélés és szellemi egészség szempontjából fontosabb, mint az élelem.

Az első rész összefoglalásaként tehát megállapíthatjuk, hogy a kulturális jogok az emberi jogok részét képezik, és ez különösen a veszélyeztetett gyerekek esetében igaz.

Most térjünk rá az előadás második részére, amely a gyerekeknek azt a képességét taglalja, hogyan tudnak élni, fejlődni és túlélni a remény jelképeinek segítségével.

Szeretném Alice Millert, a jól ismert svájci pszichoanalitikust idézni, aki a megmentő megtapasztalás koncepciójáról beszélt. Olyasmire utalt, amilyen például annak a mentő erejű látványnak az esete, amely létfontosságú szerepet játszott sok ember életében, amikor közvetlenül a második világháborút követően a Vöröskereszt fehér buszai megjelentek a koncentrációs táborokban. Sajnos nem volt mindegyik személy részére egyszerre elegendő ülőhely bennük, és ezért voltak, akiket ott kellett hagyni abban a reményben, hogy majd jön egy másik busz és később az fogja felvenni őket.

Am a dologban az a tény volt a leglényegesebb, hogy mind a felnőttek, mind a gyerekek szemtanúi voltak, azaz saját szemükkel látták, hogy a fehér buszok tényleg ott voltak, és ezzel a buszok a remény jelképeivé váltak. A buszok azt jelentették számukra, hogy van élet és fény a börtöntábor falain túl.

Kiegészítésként ehhez a drámai eseményhez, amely több mint ötven évvel ezelőtt gyerekek ezreinek az életében meghatározó jelentőségű volt, most csak egy történetet szeretnék hozzátenni – egy mostani történetet, amelynek én is részese voltam – Európa menekült ezreinek közül néhány gyermeknek az életéből.

Mindössze néhány évvel ezelőtt, karácsony estéjén – hogy egészen pontosak legyünk, 1994-ben – egy halászhajó tartott Svédország partjai felé, fedélzetén 150 menekülttel. Mára part közelébe ért, amikor felborult és a rajta tartózkodó összes afgán, palesztin és iráni

menekült álmát a hullámok egyszeriben elnyelték. A fedélzeten található emberek közül negyvenkilencen voltak gyerekek, közülük is tizenegyen négy éven aluliak.

Rövidre fogva ezt a hosszú és bonyolult történetet, ezek a menekültek egy látszólag soha véget nem érő, hosszú fogságba kerültek, és nem tudhatták, élhetnek-e valaha még egy másik országban mint ahonnan jöttek, arról nem is beszélve, hogy melyikben. Napok, hónapok, sőt évek teltek el ennek a százötven embernek az életében egy látszólag teljesen reménytelen helyzetben.

Ami még rémesebb volt, hogy alig néhány embernek engedték meg, hogy meglátogassa őket. Ám mégis volt ebben a sötét, fekete alagútban a reménynek egy apró szikrája. Egy fénysugár, amely végül az életet jelentette. Érdekes módon ezt a fénysugarat a hatóságok teljesen ártalmatlannak ítélték meg.

Minden héten egyszer két táncos látogatta meg a börtönt és egy órán keresztül táncoltak a gyerekekkel. És ez a heti egyszeri esemény vált a felnőttek egyetlen reményévé is, amikor látták, hogy gyerekeik táncra perdülnek és jókedvük van.

A rémes tény ellenére, hogy a szülők között többen öngyilkosok lettek, a középpontba a gyerekek kreativitása került. Négy évvel később, amikor mindenkit kiengedtek, a két táncos rajta volt, hogy a gyerekek helyzetét figyelemmel kísérje. Kiderült, hogy a tánc hihetetlen erős köteléket képezett a gyerekek fejlődésében. Amikor a gyerekek, vagyis ma már fiatal felnőttek, visszatekintenek eddigi életükre, úgy látják, hogy az folytonos volt. Más szóval életük nem állt meg, nem torpant meg a börtönben, a megrázó körülmények között sem. A tánc, akárcsak a fehér buszok, a jövőbe vetett hit jelképévé vált.

Ez csupán egy példa volt, amely elvezet minket ahhoz a kapcsolathoz, ahogy a felnőttek tekintenek a gyerekekre.

A gyerekekkel szembeni hozzáállásunk, vagyis az, hogy hogyan tekintünk az emberekre, mindig is színezi a gyermeki jogok érdekében végzett munkánkat.

Kiindulásul rögtön szögezzük le, hogy rengeteg rejtett elképzelésünk és magatartási formánk van a gyerekekkel kapcsolatban. Találkozunk velük, kapcsolatba kerülünk velük, és felneveljük őket, anélkül, hogy igazából tudnánk, milyen magatartást tanúsítunk ténylegesen a viselkedésünk és gondolkodási sémáink alkalmazása során. Meglehetősen gyakran a mindennapi életben is összeütközésbe kerül az, amiről azt hisszük, hogy a saját értékeink, azzal a mintával, amit ténylegesen a gyerek felé közvetítünk. Kétségtelen, hogy erre számos példát lehetne felhozni.

Másodszor, szellemi hozzáállásunkat sokszor olyan értékek kormányozzák, amelyek jobbra hiten és nem ismereteken alapszanak. Gyakran mondogatjuk például, hogy „az idő minden sebet begyógyít”, pedig ez nem szükségszerűen igaz. A legutóbbi kutatások azt bizonyították, hogy a gyerek már újszülött korában kifejlesztette azt a képességet, amely az érzelmi élethez és emlékezethez szükséges. Ahogyan viszonyulunk a gyerekeinkhez, az meghatározza azt a módot is, ahogyan a társadalomba be akarjuk illeszteni őket – és ahogyan jogaikért harcolunk.

Az egyre növekvő ismeretanyag ellenére sok példa van rá, hogy a szakemberek és más jó szándékú, jóakarátú emberek elrontják a gyerekeket. Vagy nincsenek meg a kellő ismereteik a gyerekekkel kapcsolatosan, vagy pedig nem törődnek vele és nem gondolnak rá, hogy a gyerek személyi integritását megvédjék. Az egzisztenciális vonatkozásokat egyáltalán nem értékelik.

Az a támogatás, amelyről most beszélünk – vagyis egy olyan hozzáállás és magatartás, amely a gyermek fejlődésének táptalaja lehet – ritkán kerül az újságok címlapjára. Mint számos egyéb alapvető szükséglet esetében, az emberek rendszerint magától értetődőnek tartják, mint a vizet vagy a levegőt, olyan forrásként, ami mindenki számára egyformán

rendelkezésre áll. Mint tudjuk, ez egyáltalán nem így van, különösen, ha a veszélyeztetett gyerekekről van szó.

A második rész összefoglalásakor megállapíthatjuk, hogy a legfontosabb a gyerekek fejlődésének és túlélésének elősegítése, amihez olyan reményteli jelképek tartoznak, mint a Vöröskereszt fehér buszai vagy tánc a börtönben. Más szóval olyan magatartás vagy hozzáállás, ami kifejezi a tiszteletet és a gyermek helyzetének és igényeinek ismeretét.

Annak illusztrálására, hogy mire is gondolok, álljon itt egy másik példa.

Korábbi munkatársaim, akivel a Mentsétek meg a Gyerekeket szervezetben együtt dolgoztunk Svédországban, a háború alatt nem vittek élelmet vagy ruhát a gyerekeknek Boszniába. Ehelyett a svéd ENSZ békefenntartó katonákat képezték ki arra, hogy milyen jogai vannak a gyerekeknek háborús időkben és hogy hogyan lehet a gyerekeknek ezeket az elismert jogait a gyakorlatba átültetni. Így aztán valójában az történt, hogy minden egyes katonát gyerekkönyvekkel „fegyvereztek fel”, és utasításokat kaptak, hogy ezeket a könyveket a nélkülöző gyerekeknek adják.

Itt ismét a fehér busz elmélet egyik példáját látjuk. Vagy, ha a könyveket Alice Miller kifejezésével illetjük, egy megmentő erejű megtapasztalásról van szó. Más szóval a könyvek tanúsították a gyerekek létezését, a katonák ténylegesen látták őket és a könyv, amit nekik adtak, azt bizonyította, hogy létezik egy másik élet a háborún túl is. És igen, volt még egy további előnye a katonák könyvekkel való felfegyverzésének, nevezetesen hogy maguk a katonák is betekintést nyertek a gyerekek életébe és érzékenyebbek lettek az igényeik iránt. Ily módon tulajdonképpen ők maguk is nyertek és jól jártak ezzel az élménnyel, mint férfiak, mint az ENSZ békefenntartó alakulatának katonái és mint jövőbeni lehetséges édesapák.

Az eddigieket összefoglalva elmondható, hogy a kultúra létfontosságú eszköz a gyerekek optimális fejlődésének elősegítésében és fejlődésük lehetővé tételében, vagyis a kultúra segít a gyerekeknek abban, hogy hasznát vegyék saját alkotó készségüknek, és megtalálják saját egészségük forrását a mesemondás, tánc, dráma, színház, zene vagy egy sor egyéb kifejezési forma révén, amelyek lehetővé teszik, hogy a gyerekek megragadják és közöljék tényleges, valóságos hovatartozásukat, azonosságukat és önbecsülésüket. Mint mondtam korábban, a kultúra mindenki számára alapvető emberi jog.

És ezen a ponton eszembe jut és elgondolkozom a gyerekek még egy további csoportjáról, amelyről igen gyakran megfélemlünk. Azokról a gyerekekről van szó, akik más szemmel nézik a világot. Olyan gyerekek, akik ténylegesen egy nagy kihívást jelentenek nekünk, akiktől tanulni lehet, és akikre meg kell tanulnunk a megfelelő módon tekinteni. A fogyatékos és mozgáskorlátozott gyerekekre gondolok.

Ha most arra kérnének, hogy összegezzem, hogyan tekint az egyezmény a gyerekekre, azt mondanám, hogy a következőképpen kellene ezt megfogalmaznunk:

- Kivétel nélkül minden gyereknek joga van a neki legmegfelelőbb és legelőnyösebb körülmények között élni és felnőni, amely a gyermek korától és érettségétől függően figyelembe veszi a gyermek saját akarátát és véleményét is.

Leghőbb vágyam az lenne, hogyha a gyermekek megítélésének ez a módja áthatná társadalmunk minden rétegét és ha mindenki osztaná ezt a véleményt, ahogyan a gyerekekre tekintünk, a politikusokat és azokat is beleértve, akik a gyerekekért és a gyerekekkel dolgoznak, üzletemberek, szülők, kamaszok és más fiatal gyerekek. Ha sikerülne elérnünk ezt a célkitűzést, az óhatatlanul az egész társadalom jó irányba történő változását vonná maga után – egy olyan jobb világot teremtene, ahol a gyerekek nem válnak a felnőttek sikertelenségének és rontó hatásának áldozatává.

A gyermekkor nem csupán a felnőttkori élet előkészítése, hanem maga az élet.

A gyerekeknek joguk van élni és fejlődni éppen ott, ahová történetesen tartoznak, függetlenül attól, hogy az milyen ország, vallás, faj vagy politikai rendszer. A gyermek fejlődéséhez és kifejezőképességének kibontakozásához valamint saját jogainak fokozatos képviseléséhez a gyerekeknek szüksége van arra, hogy rendelkezésére álljon egy útmutató, egy ösvény, vagyis egy vezérfonal a gyermek és a felnőtt lét között.

A gyermek oktatása arra, hogy például hogyan kell kezdeményezni, hogyan kell várnia a sorára, válaszolni egy kérdésre stb., már rögtön újszülött korban megkezdődik, abban a pillanatban, amikor először teszik rá a pelenkázó asztalra, hogy megmossák és bepelenkázzák. Mire a gyerek készen áll arra, hogy életének választásait saját maga vigye végbe, már lehetősége nyílt rá, hogy begyakorolja azt.

Ha viszont a gyerekek olyan körülmények között kellett élnie, amely tele van „tilos” és „nem lehet” szabályokkal, fennáll annak lehetősége és veszélye, hogy az ilyen gyerek majd nem fog tudni önálló választásokat meghozni a saját életében, és nem lesz képes az élethelyzeteket megfelelő módon értékelni.

Az ilyen gyerekek erkölcsileg sérülnek, ami később politikai következményekkel jár.

Ebben az összefüggésben fennáll annak veszélye, amit Alice Miller fekete pedagógiának nevezett, aminek célkitűzése, hogy a gyerek soha ne érezhesse saját akaratát. Ha figyelünk, igazán odafigyelünk arra, amit a gyerekek mondanak nekünk, megkapjuk a lehetőséget, hogy sokkal többet megtudjunk, mint amit mi felnőttek még csak nem is álmodhattunk.

Az ENSZ gyermeki jogokról szóló egyezménye ideológiai fegyvert ad a kezünkbe, amellyel a gyermek mindenekfelett álló érdekében munkálkodhatunk. Ez a munka nagymértékben attól függ, hogy mi felnőttek mindennapi életünkben hogyan találkozunk a gyerekekkel és hogy ebben a mindennapi életben hogyan viszonyulunk hozzájuk.

Életünk kialakulásában létfontosságú tényező a TE és ÉN közötti kölcsönhatás.

Ennek a viszonynak a jellege, a közlés csatornája mindennapi életünk alapjaiban formálódik – vagyis minden egyes találkozás vagy beszélgetés alkalmával megütött hang, amit egymás közt tapasztalunk. Ha már sikerült megtanulnom tisztelni magamban azt a személyt, aki ténylegesen vagyok, és amikor ennek eredményeképpen képes vagyok rá, hogy tiszteljelek TÉGED, akkor ez a szennyeződéstől mentes úr és hozzáállás lesz az, amelyben teljes mértékben lehetségessé válik az egyezmény mögött álló gondolatok felismerése és elfogadása.

Amikor TE akkor figyelsz rám, amikor az lehetek, aki ténylegesen vagyok, és amikor értékelnek azért, aki vagyok, úgy érzem, megbecsülnek és ezért személyes integritásom ép marad.

Ennek eredményeként a gyerekek joga a kultúrához, az a joguk, hogy másokhoz ahhoz képest viszonyítsák magukat, akik ők ténylegesen, emberi joggá válik, egy olyan emberi joggá, amelynek okán az élet érdemessé válik a folytatásra, egy olyan joggá, amely legkedvezőbb állapotában erőt és bátorságot kölcsönöz, gyökereket és szárnyakat teremt.

Így hát végül az előadás harmadik és egyúttal befejező részének összegzéseként dióhéjban elmondanám önöknek, hogyan hangzik az ENSZ gyermeki jogokról szóló egyezménye saját értelmezésemben:

Először is arról szól, hogy mit akarunk.

Másodszor ennek elismerése, IGENt mondunk arra, amit akarunk.

Harmadszor, legyünk tisztában azzal, hogy mit nem akarunk és erre mondjunk is NEMet,

Negyedszer pedig arról szól, hogy folyton azt kérdezzük: „MIÉRT van ez így?”

Írta: Herczog Mária

BEKÖSZÖNTŐ

2001. első hat hónapjában a rotációs elvnek megfelelően az Európa Unió soros elnöki tisztét Svédország töltötte be. Az elnökség idején az országok különféle programokkal teszik emlékezetessé az általuk vezetett időszakot. Nem tekinthetjük véletlennek, hogy Svédország a gyermeki jogokkal kiemelten foglalkozott elnöksége idején és ennek keretében Budapesten gyermekjogi szemináriumot szervezett, amelyen svéd és magyar előadók elemezték ezt az Unióban sajnálatosan keveset emlegetett területet. Az Európai Közösség alapszerződésében semmiféle figyelem nem irányult a gyerekekre és speciális problémáikra, amiért számos kritika is érte az aláíró országokat. Ezt korrigálandó az Amszterdami Egyezmény már több figyelmet fordít rájuk és a szociálpolitika más elemire, ha nem is eleget. Ezért különösen fontosnak tartjuk, hogy a svéd törekvéseket azzal is erősítsük, hogy lapunkban helyet adunk a tavalyi gyermekjogi szeminárium anyagának. Kiemelkedően fontosnak tartjuk, hogy a roma gyerekek problémáival és azok lehetséges megoldásával, a gyermekek fizikai bántalmazásával és jogaik megfelelő képviselésével kiemelten foglalkoztak a svéd és magyar szakemberek e napon, melynek hatása reményeink szerint széles hatósugarú lehet.

Köszönjük ezúton is a Svéd Nagykövetség támogatását és bátorítását az elhangzottak megjelentetéséhez.

Herczog Mária

Az elmúlt évtizedek során a svéd gyerekek helyzete sok szempontból javult. Ma már jogi védelmet kapnak testi fenyegetés ellen, van saját ombudsmanjuk, a svéd kormány – akárcsak a magyar – elkötelezte magát a Gyermek jogairól szóló ENSZ-egyezmény betartása mellett, és olyan befolyásos közéleti személyiségek, mint például a nemrég elhunyt gyermekkönyvíró, Astrid Lindgren (a „Harisnyás Pippi” szerzője), megtanították honfitársaikat arra, hogy mit is jelent valójában a gyermek iránti tisztelet.

De a munkának még nincs vége. Az elmúlt időszak vitái a kulturális ellenérzésekről, amelynek a bevándorlók gyerekei ki vannak téve, a menekültek gyermekeiről, illetve azon gyerekek mentálhigiénés problémáiról, akik egy olyan társadalomban élnek, ahol szüleik állandóan fokozódó nyomással és időbeosztási nehézségekkel küszködnek, mind a gyermekek jogaival kapcsolatos munka még elvégzetlen voltára emlékeztetnek.

Beszélnünk kell erről európai partnereinkkel, és nem utolsósorban a civil szervezetekkel. Így mindannyian tanulhatunk egymás tapasztalataiból, többletjelentést adhatunk az Európai Unió társadalmi dimenziójának és egy újabb elemmel gazdagíthatjuk az Unió jelenlegi és jövőbeli tagjai közt most kiépülő partnerkapcsolatot.

Az Európai Unió svéd elnökségének ideje alatt szervezett svéd-magyar szeminárium háttérében ez a megfontolás állt, melynek témája „A gyermekek jogai Európában” volt. A szemináriumon elhangzott előadók anyagát ezért ajánlom az olvasók figyelmébe.

Budapest, 2002. április

Staffan Carlsson
Svédország magyarországi nagykövete

Írta: Kaltenbach Jenő

DISZKRIMINÁCIÓ A KÖZOKTATÁSBAN²

A hat éve működő kisebbségi biztosi hivatalhoz érkező évi közel négyszáz panasz kis híján hetven százaléka cigány panaszosoktól érkezik, és ezek túlnyomó része valamiféle valós vagy vélt diszkriminációról tudósít. A panaszok „szektoriális összetétele” jól tükrözi azokat a közfeladatokat, illetve azoknak a közügyeknek a csoportjait, amelyek a cigányokat érő hátrányok szempontjából relevánsak. Ezek a következők: 1.) oktatás, képzés, 2.) foglalkoztatás, 3.) közszolgáltatások igénybevétele és 4.) hatósági tevékenység.

Jelen tanulmány témája a közoktatásban jelenlévő diszkrimináció.

„A jövő számos kihívása közül talán az oktatás a leginkább nélkülözhetetlen ütőkártya a kezünkben, amelynek segítségével az emberiséget a béke, a szabadság és a társadalmi egyenlőség felé terelhetjük (...) Az oktatás egyike a lehetőségeknek, s talán a legfontosabb azok közül, amelyek az emberiség minél harmonikusabb, kétségbevonhatatlanabb fejlődését szolgálják a szegénység, a kirekesztő magatartás, a meg nem értés, az elnyomás és a háborúk visszaszorításában.”³

E bölcs gondolatok után ellenpontként álljon itt egy mondat egy másik tanulmányból: „Az esélyegyenlőtlenség mértéke megdöbbentő: több mint tizenötszörös”.⁴ Talán felesleges említeni, hogy ez utóbbi megállapítás a magyarországi cigány és nem cigány gyerekek közti különbségre vonatkozik. Diszkrimináció eredménye-e ez, és ha igen teszünk-e eleget ellene?

A kérdés megválaszolását ezúttal megkönnyíti, hogy rendelkezésünkre áll egy definíció:

A hátrányos megkülönböztetés definícióját az UNESCO Egyezménye az oktatásban alkalmazott megkülönböztetés elleni küzdelemről adja meg (kihirdette az 1964. évi 11. tvr.). Az Egyezmény 1. cikke alapján a „megkülönböztetés” kifejezésen értendő a fajon, bőrszínen, nemen, nyelven, valláson, politikai vagy bármilyen egyéb véleményen, nemzetiségi vagy társadalmi származáson, vagyoni helyzeten vagy születésen alapuló minden olyan különbségtétel, kizárás, korlátozás vagy kedvezés, amelynek célja vagy következménye az oktatás terén való egyenlő elbánás megszüntetése vagy akadályozása, nevezetesen

a) valamely személy vagy csoport kizárása az oktatás bármely fajtájában vagy fokozatában való részvételből;

b) valamely személynek vagy csoportnak alacsonyabb színvonalú oktatásra való korlátozása;

c) bizonyos személyek vagy csoportok részére külön oktatási rendszerek vagy intézetek létesítése vagy fenntartása, a jelen egyezmény 2. cikkében foglalt rendelkezések fenntartásával; vagy

d) valamely személynek vagy csoportnak az emberi méltósággal össze nem egyeztethető helyzetbe való juttatása.

2. A jelen egyezmény szempontjából az „oktatás” szó az oktatás összes fajtáira és fokozataira vonatkozik, és kiterjed az oktatásban való részvétel lehetőségére; az oktatás színvonalára és minőségére, valamint a tanulmányok folytatásának feltételeire.”

² A Budapesten, 2001. március 26-án a Gyermeki jogok Európában – kihívás és felelősség című szemináriumon elhangzott előadás szerkesztett változata

³ Az idézet egy Jaques Delors vezette Nemzetközi Bizottság UNESCO-nak írt jelentéséből való. Oktatás rejtett kincs. Budapest: Osiris – Magyar UNESCO Bizottság, 1997. 14.o.

⁴ Kertesi Gábor-Kézdi Gábor: Szakértői jelentés egy országos cigány középiskolai és tehetséggondozói hálózat tervéhez. Kézirat, 1995.

A 2. cikk szerint „nem tekintendő a jelen Egyezmény 1. cikke értelmében vett megkülönböztetésnek, ha egyes államok lehetővé teszik

a) külön oktatási rendszerek vagy intézetek létesítését vagy fenntartását a két nembeli tanulók számára, ha ezek a rendszerek vagy intézetek az oktatásban való részvételre egyenlő lehetőségeket nyújtanak, azonos fokú képesítést nyert tanszemélyzettel, valamint azonos minőségű iskolai helyiségekkel és felszereléssel rendelkeznek, és azonos vagy egyenlő értékű tanulmányi program elvégzését teszik lehetővé;

b) vallási vagy nyelvi okokból olyan külön rendszerek vagy intézetek létesítését vagy fenntartását, amelyek a tanulók szülei vagy törvényes gyámjuk kívánságának megfelelő oktatást nyújtanak, amennyiben az ilyen rendszerekben való részvétel, illetve ezen intézetek látogatása szabadon választható, és az itt nyújtott oktatás összhangban áll az illetékes hatóságok által esetleg előírt vagy elfogadott normákkal, különösen az azonos fokozatú oktatás tekintetében;

c) magán tanintézetek létesítését vagy fenntartását, amennyiben ezeknek az intézeteknek nem az a céljuk, hogy bármely csoport kizárását biztosítsák, hanem az, hogy a közhatalóságok által nyújtott oktatási lehetőségeket bővítsék, ha ugyanakkor működésük megfelel ennek a célkitűzésnek, és ha az általuk nyújtott oktatás összhangban áll az illetékes hatóságok által esetleg előírt vagy elfogadott normákkal, különösen az azonos fokú oktatás tekintetében.

A fenti rendelkezés a magyar belső jog szervezete részénél, ezért az oktatásban alkalmazott hátrányos megkülönböztetését elemző átfogó vizsgálataink során ezt tekintettük kiindulópontnak. Két egymást követő évben tettük vizsgálat tárgyává a kisebbségi oktatási rendszer működését. Mindkét jelentés visszaigazolta a szakirodalomból már eddig is ismert megállapításokat, tényeket és következtetéseket a cigány tanulók, szülei és az oktatási intézmények közötti viszonyok súlyos zavarairól, amelyek végső soron a cigányság mint csoport részben alacsonyabb színvonalú, részben elkülönült oktatásához vezettek. Mint láthattuk, mindkettő szerepel az UNESCO Egyezmény diszkrimináció definíciójában.

A cigány tanulók oktatási rendszeren belüli szegregációjának Közép-Európa más országaiban sem ismeretlen módja e tanulók enyhe fokban értelmi fogyatékos gyermekek számára szervezett ún. speciális iskolákba, illetve osztályokba való átirányítása. Becslések szerint az ilyen intézményekben tanuló gyermekek fele cigány származású, tehát hatszor-hétszer akkora az arányuk, mint a közoktatási rendszer egészében. A speciális intézményekbe való átirányítás szabályainak többszöri szigorítása sem vette elejét annak, hogy ezek az iskolák a cigány tanulók tömeges „lerakataiként” működjenek. A cigány tanulók hatalmas száma ebben a korlátozott továbbtanulási vagy elhelyezkedési esélyt kínáló intézménytípusban nem a cigány tanulók szellemi alkalmatlanságának, hanem a velük szembeni diszkriminációnak és a rendes közoktatási intézmények pedagógiai kudarcának a jele.

1997-ben a Kormány is érzékelte a probléma fontosságát, ugyanis a cigányság élethelyzetének javítására vonatkozó középtávú intézkedéscsomagról szóló 1093/1997. (VII. 29.) Korm. határozat mellékletének 1.5. pontja 1998. május 31-i határidővel előírta, hogy „Fel kell tárnai az eltérő tantervű osztályok és iskolák, valamint az áthelyező bizottságok működésének problémáit azzal a céllal, hogy ez az oktatási forma ne váljék nemkívánatos szegregáció területévé.”

Közismert tény, hogy a gyógypedagógiai intézményekben, főként az enyhe fokban sérült értelmi fogyatékosok intézményeiben igen magas a cigány gyerekek száma. A KSH adatai szerint a cigány tanulók aránya ezekben az iskolában az 1974/75-ös tanévben mért 26,1%-ról folyamatos emelkedéssel 1992/93-ban 42,6%-ra emelkedett. Minden tudományos

tapasztalatnak ellentmond, hogy egy népességen belül bármi fajta fogyatékoság ilyen mértékű halmozódást jelenthetne, jóllehet találoztunk olyan eltérő tantervű iskolában oktató pedagógussal, aki a következő, erősen kifogásolható megállapítást tette:

„Az idejártó gyerekek legtöbbjének szülei is kiségtőbejártak. Ez bizonyosan örökletes. Ha az anya és az apa is értelmi fogyatékos és összeházasodnak, genetikailag nagyon valószínű, hogy a gyerek kiségtő iskolába kerül.”⁵

Egy általános iskolai igazgató pedig annak a véleményének adott hangot, hogy „valaki nem a családja miatt, sokkal inkább születésekor vagy genetikai okokból válik értelmi fogyatékosá.”⁶

Manapság divatosá vált genetikai okokkal magyarázni egyes jelenségeket, azonban bizonyosnak tűnik, hogy: „a pedagógiai problémáknak általában nincs köze a genetika tudományához.”⁷

Az ellenkezője bebizonyításáig tehát azt a tételt kell elfogadnunk, hogy a cigány népességen belül is annyi lehet a fogyatékosan születettek aránya, mint a többi népcsoportnál.

Vizsgálatunk során elsősorban a vonatkozó jogszabályi rendelkezéseket tekintettük át. A jogszabályok elemzésén túl nagymértékben támaszkodtunk a hazai és nemzetközi szakirodalomra és vizsgálatokra. Számunkra az volt a legfontosabb, hogy az így felgyűlt tapasztalatokat sajátos szempontok szerint értékeljük. Ez a sajátosság annak vizsgálatában rejlik, hogy a jelenlegi közoktatási rendszerünkben fellelhető-e olyan, a kisebbségi jogokkal kapcsolatos jogalkotási vagy jogalkalmazási visszasság, amelyet orvosolni kell. A jogszabályi rendelkezéseket összevetettük a speciális tantervű oktatásba kerülés gyakorlatával. A problémakört megkíséreltük feltárni a Szakértői és Rehabilitációs Bizottságok munkatársaival, vezetőivel készített interjúkkal, a vizsgálaton való résztvevő megfigyeléssel. A speciális tantervű iskolákban tapasztalható helyzetről és az iskola utáni lehetőségekről alkotott képet statisztikai adatok gyűjtésével, iskolalátogatások alkalmával igazgatókkal, pedagógusokkal, szülőkkel, tanulókkal készített interjúkkal, valamint az Oktatási Minisztérium szakreferensével folytatott beszélgetésekkel is igyekeztünk kiegészíteni.

Mielőtt a vizsgálat során összegyűjtött adatokat és következtetéseket megfogalmazzánk, érdemes visszatérni egy gondolat erejéig az UNESCO egyezményre. A már idézett 1. cikkely a következőképpen kezdődik: a „megkülönböztetés” kifejezésen értendő a fajon, bőrszínen, nemen, nyelven, valláson, politikai vagy bármilyen egyéb véleményen, nemzetiségi vagy társadalmi származáson, vagyoni helyzeten vagy születésen alapuló minden olyan különbségtétel, kizárás, korlátozás vagy kedvezés, amelynek célja vagy következménye az oktatás terén való egyenlő elbánás megszüntetése vagy akadályozása. Az egyezmény szövege szerint tehát nem csak a proceduális, közvetlen diszkrimináció minősül hátrányos megkülönböztetésnek, hanem a közvetett, azaz eredményében kimutatható diszkrimináció is. Ebben az esetben irreleváns az, hogy az eljárási folyamatban részt vevők szándéka kiterjed-e a hátrány okozására vagy sem. A jogszabályi módosítások azt célozzák, hogy a hátrányos megkülönböztetés ne lehessen cél. További jogalkotásra van azonban szükség ahhoz, hogy eredményében se lehessen az eljárás diszkriminatív.

Vizsgálatunk során bebizonyosodott, hogy a gyermekek eltérő tantervű iskolákba, vagy gyógypedagógiai intézményekbe történő átirányításával végződő eljárási folyamat alkalmas

⁵ Székely Ágnes kutató/pedagógus által készített interjú

⁶ Székely Ágnes kutató/pedagógus által készített interjú

⁷ Kontra György: A gyermekek egészséges fejlődése Kossuth Könyvkiadó, 1974

arra, hogy a cigány gyermekeket hátrányosan megkülönböztessék. Ez olyan alkotmányos- és kisebbségi jogokkal kapcsolatos visszásság, amelyet orvosolni kell. A visszásság elsősorban a jogalkalmazás során keletkezik. A pedagógus csak akkor kezdeményezheti a gyermek előszűrő vizsgálatát, illetve a szakértői és rehabilitációs vizsgálatát, ha meg van győződve arról, hogy az adott körülmények között mindent megtett annak érdekében, hogy teljesítse kötelességét, és ezt – ha szükséges – adott esetben kétséget kizáróan bizonyítani tudja. Ellenkező esetben ugyanis megszegi jogszabályi kötelezettségét, amit a fenntartónak szankcionálnia kell.

A közoktatási törvény 93.§ (1) bekezdése szerint az oktatási miniszter gondoskodik az országos pedagógiai-szakmai szolgáltatásokról. A 94.§ (1) bekezdése szerint az oktatási miniszter szabályozza a testi, érzékszervi, értelmi, beszéd-, vagy más fogyatékos gyermekek nevelésével és oktatásával kapcsolatos szakértői javaslat és vélemény, továbbá a beilleszkedési zavarokkal, tanulási nehézségekkel, magatartási rendellenességgel küzdő gyermekekkel kapcsolatos szakvélemény készítésével összefüggő eljárást, a szakértői és rehabilitációs bizottság működését, az országos és más szakértői és rehabilitációs feladatokat. Az oktatási miniszternek a vonatkozó jogszabályok revíziójával, illetve a jogszabályok betartatásával el kell érnie, hogy a közoktatás ezen területén ne legyen lehetőség egyéneket, illetve csoportokat hátrányosan megkülönböztetni.

Két alapvető hiba követhető el a jelenlegi rendszer fenntartásával. Egyrészt nem értelmi fogyatékos, többségükben cigány gyerekek kerülhetnek az értelmi fogyatékosok számára fenntartott oktatási rendszerbe. Ez negatívan érintheti további esélyeiket, pályaválasztásukat, munkaerő-piaci helyzetüket, életmódjukat. Másrészt viszont senki nem kérdőjelezi meg, hogy a valóban fogyatékos gyerekekkel egészen másként kell foglalkozni, mint nem fogyatékos társaikkal. A jelenlegi helyzetben azonban a valóban értelmi fogyatékos gyermekekre még kevesebb idő és pedagógus jut. Ha egy nem fogyatékos gyermek eltérő tantervű iskolába kerül, ezzel lehet, hogy az őt odaküldő pedagógusnak könnyebb lesz, hiszen nem kell problémás gyermekekkel foglalkoznia, feltehetőleg a gyógypedagógusoknak is könnyebb eredményeket elérnie egy ál-fogyatékos, mint egy valóban sérült gyerekekkel. Az eljárás vesztesei azonban minden esetben a gyerekek, a fogyatékosok és ál-fogyatékosok egyaránt.

Manapság gyakran hangoztatott érv, hogy jóllehet az eltérő tantervű iskolákba sok nem értelmi fogyatékos, de szociálisan hátrányos helyzetű gyerek kerül be, de itt a kis létszámú osztályokkal, csoportbontással, lassúbb haladási tempóval, eltérő oktatási módszerekkel megvédhetők a gyermekek az általános iskola teljesítménykényszerétől. Ezen legitimációs érveléssel szemben csak egyet tudunk érteni Csanádi Gábor és Ladányi János véleményével, mely szerint nem lehet úgy védeni egy gyereket, hogy közben hátrányosan megkülönböztetjük, nem lehet úgy „szeretni” a gyerekeket, hogy közben tevékeny részt vállalunk kizárásukban és megbélyegzésükben.⁸

Megítélésünk szerint be kell végre látni, hogy a fentiekben ismertetett szegregáló, hátrányosan megkülönböztető rendszer csődöt mondott. Ha másért nem, azért szorul mindenképpen reformra, mert a Magyar Köztársaság Alkotmánya tiltja a hátrányos megkülönböztetés bármily fajtáját, a már ismertetett UNESCO egyezmény pedig tiltja az oktatásban alkalmazott hátrányos megkülönböztetést. Ezen túlmenően a kisebbségi ombudsman csak olyan oktatási formát tart elfogadhatónak, amely egyrésztől nem diszkriminál, másrésztől a már meglévő esélyegyenlőtlenségek kiegyenlítését szolgálja. Ezt az igényt fogalmazza meg az Alkotmány 70/A.§ (3) bekezdése, amikor úgy rendelkezik,

⁸ Csanádi Gábor-Ladányi János: A megszüntetve megőrzött „gyogyó” Kritika 1996/8

hogy „a Magyar Köztársaság a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti.”

Az integrált oktatási formák meghonosodtak azokban az európai országokban, amelynek közösségéhez Magyarország is csatlakozni kíván. A magyar oktatási rendszernek meg kell felelnie a jogállamiság követelményének, nem szabad embereket hátrányosan megkülönböztetnie és méltánytalan helyzetbe juttatnia, ugyanakkor esélyt kell biztosítania minden gyermek számára az ismeretek elsajátításához annak érdekében, hogy az életben érvényesüljön és boldoguljon.

Megítélésünk szerint a magyar oktatáspolitikai irányítóinak fel kell mérniük, hogy a közoktatás rendszerében milyen esélykiegyenlítő programokat lehet megvalósítani, egyértelműen állást kell foglalniuk abban a kérdésben, hogy milyen módon és mikorra lehet bevezetni Magyarországon széles körben az integrált oktatást, és ehhez milyen eszközök szükségesek.

(Az integrált oktatás fogalmát nem gyógypedagógiai értelemben használjuk, azaz nem elsősorban a fogyatékosok és a nem fogyatékosok együtt oktatásáról beszélünk. Megítélésünk szerint akkor valósul meg az integrált oktatás, ha a gyermek, tanuló eredményes nevelését és oktatását elsősorban a választott iskolában kísérik meg, – ide koncentrálna szakembert és anyagi forrásokat – és csak kivételes esetben, formalizált, értéksemleges, és a különbségeket figyelembe vevő eljárás során kerülhet a tanuló elkülönített oktatási intézménybe.)

Tisztában vagyunk azzal is, hogy az oktatás – és ezen belül a speciális oktatás – nem ragadható ki a társadalmi környezetből. A reformok nem függetleníthetők a gyógypedagógus szakma és általában a pedagógus szakma jelenlegi presztízsétől, az elmaradott térségek gazdasági problémáitól, az ilyen térségekben élők – romák és nem romák – szociális és lakhatási problémáitól. Az első lépéseket azonban sürgősen meg kell tenni a jelenlegi helyzet megváltoztatása érdekében.

A kisebbségek oktatásának átfogó vizsgálatáról szóló jelentésben is felhívtuk a figyelmet egy fontos problémára. Nevezetesen, hogy az oktatásban résztvevők, pedagógusok, tanulók, szülők, települési és kisebbségi önkormányzati képviselők) nagyon kevés információval rendelkeznek az őket érintő oktatási kérdésekről. Meggyőződésünk, hogy a közoktatásban is szükség van „rendszerátalakításra” – és ezen belül a fogyatékos gyerekek oktatásában elkerülhetetlen reform – csak akkor lehet sikeres, ha a résztvevők tisztában vannak jogaikkal, kötelezettségeikkel, lehetőségeikkel, valamint döntéseik következményeivel. Ehhez azonban nem elegendő jó jogszabályokat alkotni, szükség van arra is, hogy az érintettek megismerhessék a jogszabályok tartalmát, lényegét, célját. Ez csak úgy érhető el, ha az Oktatási Minisztérium felhasználja a kommunikációs lehetőségeket, szakmai tapasztalatokat az információáramoltatás, a jogpropaganda széleskörű megvalósítása érdekében.

A pedagógus-képzés és továbbképzés rendszerébe be kell építeni egyrészt a hazai cigányságra vonatkozó ismereteket, ugyanakkor a jelenlegi és a leendő pedagógusoknak ismereteket kell szerezniük a hátrányos megkülönböztetés tartalmáról, formáiról, azok orvoslásának lehetőségeiről, az előítéletesség felismeréséről és elkerülésének módszereiről.

A cigányság anyanyelvi oktatásának kérdései

A legegységesebb és legsajátosabb problémákkal rendelkező cigány kisebbség helyzete az oktatási jogok terén is különbözik a nemzeti kisebbségektől.

A cigányság – a többi nemzeti kisebbséghez hasonlóan – a Nektv. hatálya alá tartozik, tehát elvileg azonos joggal rendelkezik, hasonló igényeket formálhat anyanyelve megőrzésére, illetőleg az anyanyelven történő nevelésben, oktatásban való részvételre. Ennek ellenére megállapítható, hogy a cigány nyelvek esetében alapvetően hiányoznak az anyanyelvi oktatás személyi és tárgyi feltételei.

A cigányság oktatásával kapcsolatban nem hagyható figyelmen kívül, hogy- szemben a nemzetiségekkel – az e kisebbséghez tartozók többsége magyar anyanyelvű.

Az anyanyelven való oktatás a nemzeti kisebbségek vonatkozásában is csak egyes humán tárgyak esetében érvényesül, míg a cigány nyelvekről elmondhatjuk, hogy azok egyikén sem folyik sem alap, sem középfokú oktatás, és nincs tudomásunk arról sem, hogy szervezett roma pedagógusképzés létezne.

A cigányság részéről az oktatásra vonatkozó panaszok túlnyomó többsége azonban a cigány kisebbségi oktatási forma jogszerűtlen, szegregációt eredményező megszervezése miatt érkezett.

A teljesség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy a Strasbourgban, 1992. november 5-én elfogadott Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának kihirdetéséről szóló 1999. évi XL. törvény (a továbbiakban: Nyelvi Karta) sem felel meg a Nektv. valamennyi, kisebbség egyenjogúságát kimondó klauzulájának, hiszen a jogszabály 3. §-a Magyarország kötelezettség-vállalását mindössze hat nyelv vonatkozásában mondta ki, tehát a 13 nemzeti vagy etnikai kisebbséghez képest szűkítette a kedvezményezett kisebbségek körét.

Ugyancsak a teljesség kedvéért szeretnénk felhívni a figyelmet arra is, hogy információink szerint vannak olyan országok, amelyek a Nyelvi Kartához csatlakoztak, és a cigány nyelv, illetőleg annak valamely nyelvjárása esetében is vállalták a nemzetközi egyezményben foglalt kötelezettségek betartását.⁹

A cigány kisebbségi oktatás jelenlegi – és e beszámolóban később részletesebben is tárgyalt- helyzetét, színvonalát ismerve megkockáztathatjuk annak kimondását, hogy reális a veszélye annak, hogy a cigányság – a legnagyobb és „legpáneurópaibb” kisebbség¹⁰ – mind Magyarországon, mind a legtöbb európai országban előbb-utóbb elveszítheti anyanyelvét.

A cigány kisebbségi oktatás elmúlt hat éve, avagy legalizálhatja-e a cigány kisebbségi oktatás a szegregációt?

A 32/1997. (XI. 5.) MKM rendelet, – amely „a Nemzeti, etnikai kisebbség óvodai nevelésének irányelve és a Nemzeti, etnikai kisebbség iskolai oktatásának irányelve” kiadásáról szól -a következőképpen határozza meg a cigány kisebbségi oktatás tartalmát:

„ 1. A cigány kisebbségi oktatás biztosítja a cigány tanulók számára a cigányság kulturális értékeinek megismerését, a történelméről, irodalmáról, képzőművészetéről, zenei és táncművészetéről, valamint hagyományairól szóló ismeretek oktatását. E programnak nem kötelező eleme a cigány nyelv tanulása, de a szülők igénye alapján biztosítja a cigány nyelv általuk beszélt változatának oktatását. Az oktatás elősegíti a cigány tanulók iskolai sikerességét, illetve mérsékli esetleges hátrányaikat. Biztosítja a cigányság helyzetéről, jogairól, szervezeteiről és intézményeiről szóló ismeretek oktatását. A pedagógia eszközeivel – asszimilációs elvárások nélkül – segíti a cigányság integrációját.

⁹ A Német Szövetségi Köztársaság és Szlovénia mellett – nem ellenőrzött információink szerint – Románia is kiterjesztette a Karta hatályát a cigány kisebbség nyelvhasználatára, oktatására.

¹⁰ A cigányságot – ázsiai eredete ellenére – azért nevezhetjük a legpáneurópaibb kisebbségnek, mert képviselői szinte valamennyi európai országban megtalálhatók és integrációjuk sehol nem történt meg olyan mértékben, hogy ne lennének megkülönböztethető a társadalom egyéb csoportjaitól.

2. A cigány kisebbségi oktatásban kötelező a cigány népismeret műveltségi terület oktatása és az iskolai sikerességet elősegítő készségfejlesztés. Ezen kívül a tanulók tudásszintjének, készségeinek, etnokulturális háttérének és az iskola lehetőségeinek függvényében az alábbiak közül legalább három területet tartalmazzon:

- a) a tantárgyi fejlesztést;
- b) a kisebbségi önismeret fejlesztését;
- c) a szocializációs, kommunikációs fejlesztést;
- d) a folyamatosan szervezett cigány kulturális tevékenységet;
- e) az egyéni tehetséggondozást.

3.

a) A cigány nyelv oktatása esetén a hagyományos kisebbségi oktatási formákra vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni.

b) Ha az iskolában nem folyik cigány nyelv oktatása, akkor legalább heti négy tanórai foglalkozás keretében kell – a 2. pontban meghatározottak szerint – az iskola által választott pedagógiai területek ismereteit oktatni.

c) Az a)-b) pontban meghatározottak mellett a cigány kisebbségi és tehetséggondozó oktatásban legalább heti három tanórai foglalkozás keretében biztosítani kell a differenciált képességfejlesztő foglalkozásokat, amelyek megszervezhetők a napközis vagy tanulószobai foglalkozások keretében is.”

A cigány kisebbségi oktatás működésével kapcsolatban -több eset tanulságait leszűrve – az alábbi visszasságokat tapasztaltuk:

1. Bebizonyosodott, hogy a cigány kisebbségi oktatás csupán felzárkóztató oktatást jelent, azaz az iskolák egy része még a népismereti oktatást sem valósítja meg, kizárólag tantárgyi korrepetálást végez. Néhány esetben fellelhető az irányelv töredéke egy-egy tantárgy keretében, de messze nem az irányelv által előírtaknak megfelelően, más esetekben a pedagógiai program csupán mechanikus másolata az irányelvnek, és sem az órarend, sem a tanmenet nem tartalmaz tényleges népismereti anyagot.

2. Az esetek egy részében a cigány kisebbségi oktatás megszervezésével párhuzamosan más tantárgyak „eltűnnek” a roma gyermekek órarendjéből: ilyen órák jellegzetesen az idegen nyelv és a számítástechnika.

3. A cigány kisebbségi oktatás keretében tanító tanárok között nagyobb számban található képesítés nélkül, vagy nem megfelelő képesítéssel rendelkező oktató a nem kisebbségi oktatásban foglalkoztatott pedagógusokhoz képest (tipikus, hogy a természettudományi tantárgyakat nem szakos tanár tanítja).

4. A „cigány osztályokat” sokszor a legrosszabban felszerelt termekben helyezik el; vagy az iskolának a kevésbé előnyös, pl. kevésbé napos, sötétebb részében.

5. A cigány kisebbségi oktatás megszervezését – a többi kisebbségi oktatási formához hasonlóan, a Nektv. 43. § (4) bekezdésének megfelelően – a szülőknek kell kezdeményezniük. A kérelemmel a törvényes képviselő egyben nyilatkozik gyermeke származásáról is. A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény (Avtv.) 2.§ (2) bekezdése alapján a nemzetiségi és etnikai hovatartozásra vonatkozó adatok különleges adatoknak minősülnek. A 3.§ (2) bekezdése szerint különleges adat akkor kezelhető, ha az adatkezeléshez az érintett írásban hozzájárul, vagy az adat kezelését törvény elrendeli. A 6.§ (1) és (2) bekezdések alapján az érintettet, illetve törvényes képviselőjét tájékoztatni kell az adatfelvétel önkéntes jellegéről, céljáról,

kezelésének módjáról. A közoktatással kapcsolatos jogszabályok nem tartalmazzák a kisebbségekhez tartozó tanulók adatai kezelésének rendjét, ezért a cigány kisebbségi program megszervezéséhez az érintettek – jelen esetben a szülők vagy a törvényes képviselők – írásbeli hozzájárulása, amely lényegében kezdeményezést jelent – kötelező. Ugyanis ez a szülői nyilatkozat egyben a gyermek kisebbségi származására is vonatkozik, amellyel felhatalmazza az oktatási intézményt ezen adat kezelésére.

Tapasztalataink szerint a cigány kisebbségi oktatás esetén sokszor nem a szülők kezdeményezik ennek az oktatási fajtának a megszervezését. Volt olyan esetünk, ahol a szülők egyáltalán nem nyilatkoztak a kérdésben, tehát tudtuk és beleegyezésük nélkül szervezték meg a programot.

Egy másik esetben a beiratkozás során, egy előre legépelt szöveget írtak alá a szülőkkel. A szülők több okból sem voltak abban a helyzetben, hogy önállóan döntsenek: egyrészt ehhez nem elégséges egy már előre megfogalmazott „nyomtatvány” elolvasása, ha előzőleg nem kaptak tájékoztatást arról, hogy mit is jelent ez a fajta oktatás. Adott esetben „a nyomtatvány” azonban konkrétan azt sem tartalmazta, hogy mit is kér az aláírója, csupán a cigány kisebbségi oktatást taglaló törvényi helyre (paragrafusra) utalt, annak megnevezése nélkül. Ez a gyakorlat formálisan talán jogszerű, azonban sértheti a szülők több alkotmányos jogát. Elsősorban sérül az a szülő jog, mely szerint megválaszthatja a gyermekének adandó nevelést, de sérül az identitás vállalásának és kinyilvánításának a szabadsága is.

Amennyiben az iskola beszerzi a szülők nyilatkozatát, az jelenthet problémát, ha a szülőket nem kellő részletességgel tájékoztatják a cigány kisebbségi oktatás lényegéről, és ezzel összefüggésben nem közlik velük pl., hogy ezáltal külön osztályba kerülnek a gyermekeik.

1. A Köt. 102. § (10) bekezdésének megfelelően amennyiben kisebbségi nevelést lát el egy oktatási intézmény, a pedagógiai program jóváhagyásához be kell szerezni a kisebbségi önkormányzat egyetértését is. A panaszok egy részében ez a feltétel sem teljesült a cigány kisebbségi oktatás megszervezésekor.

Nem szeretnénk a túlzó általánosítás hibájába esni, azonban kénytelenek vagyunk elmondani, hogy a cigány kisebbségi oktatást a helyi önkormányzatok az iskolákkal együttműködve, sokszor csupán a kiegészítő normatíva megszerzése érdekében szervezik meg, illetve kihasználják a roma kisebbségi oktatási formát a cigány származású tanulók – látszólag jogszerű – elkülönítésére (szegregálására).

A kisebbségi oktatás tartalmi követelményeinek igen gyakori hiányából ugyanis megalapozottan lehet következtetni arra, hogy a kisebbségi oktatás megszervezésének a célja nem az esélyek kiegyenlítése, hanem az önkormányzat, illetőleg az oktatási intézmény vagyoni érdeke. A kisebbségi oktatás szándékával létrehozott osztályok, tanulócsoportok pedig azt is szolgálhatják, hogy a roma tanulókat másként, illetőleg a többiekétől elkülönítve kezeljék.

A cigány felzárkóztató oktatás éveken keresztül viták kereszttüzeiben állt. A kisebbségi terület szakértői kifogásolták az oktatási forma elnevezését, amely a cigányság egészét felzárkózásra szorulóknak bélyegezte. Az Oktatási Minisztérium 13/1999 (III.8.) OM rendeletében a szabályozás változatlanul hagyása mellett új elnevezést adott az oktatási formának. Álláspontunk szerint azonban, az alábbi indokok alapján tartalmi változtatásra is szükség lenne.

Bár a szöveg első pontja még a cigány tanulók „esetleges” hátrányairól szól, a második pontban leírt felsorolásból, melyből legalább három területet a cigány kisebbségi oktatásnak

tartalmaznia kell, két feladatkör: az a) tantárgyi fejlesztés és a c) szocializációs, kommunikációs fejlesztés is egy káros sztereotípiát erősít. A szabályozás azt sugallja, hogy a roma gyermekek összességükben véve fejlesztésre szorulnak, tehát elmaradottabbak a többi gyermeknél. Vagyis a cigány kisebbségi oktatás – a „felzárkóztató” szónak az elnevezésből való kihagyása után is -az elmaradottság értékítéletét fűzi a roma identitáshoz.

Meg kell említeni ennek az „üzenetnek” a gyermekekre gyakorolt hatását is. Vitathatatlan, hogy a felzárkóztatás egyénenként hasznos és szükséges lehet, azonban annak előírása egy egész népcsoport számára – még ha egy választható oktatási forma keretében is történik – megalázó. Ha deficittel küzdő csoport tagjaként közelítünk a roma identitású gyermekekhez, akkor ez valós hátrányokat eredményez azoknál is, akik hátrányok nélkül kezdik meg tanulmányaikat. Az oktatási intézményben különösen nagy jelentősége van annak a szociálpszichológiai jelenségnek, amit önmagát beteljesítő jóslatnak szokás nevezni. Ha egy gyermeket „beskatulyáznak”, reménytelen esetnek tartanak, akkor nem tudja teljesíteni azt, amire képes lenne; hiszen hiányzik a késztetés, hogy megfeleljen az elvárásoknak. Amennyiben ez ráadásul a gyermek identitása alapján történik, ennek nem „csupán” tanulmányi előmenetele, hanem identitástudata is kárát fogja látni.

Írta: Both Éva

DÖRMÖGŐ KÖR, AVAGY HOGYAN KEZELJÜK AZ AGRESSZIÓT

Napi élményünk az agresszió. Szinte senki nem figyel már a hírekben elhangzó háborús eseményekre, robbantásokra, betörésekre. Lökdösődés a buszon, ingerült vezető a munkahelyen, indulatos szóváltás a boltban, és persze mindez együtt a gyerekek világában, az iskolában is. Lehetne másként is? A válasz többnyire igen, de szinte tehetetlenül állunk, mert nem tudjuk, hol és hogyan kezdjük el a változást, változtatást.

Az első lépés mindannyiunk (gyerekek és felnőttek) számára egyaránt az lehet, hogy saját érzelmi reakciónkat, agresszív viselkedésünket kezdjük el vizsgálni. Még nagyobb segítség, ha ezt olyan társaságban tesszük, ahol ránk figyelnek és mások is megosztják velünk hasonló tapasztalataikat. Ezzel megalakítottuk saját „dörmögő körünket”.

Ha még további fejlesztési lehetőséget keresünk érdemes fellapozni Horváth-Szabó – Vigassyné: Az agresszió kezelése című tanári kézikönyvét, ahonnan a „dörmögő kör” is ide került.

A könyv első része részletesen, tudományos alapossággal, de egyben olvasmányosan tárgyalja az agresszió jelenségkörét. Megdöbbentő statisztikákat olvashatunk a gyermekbántalmazásról és a gyermekkori bűnelkövetőkről. Igen lényeges, hogy a klasszikus pszichológiai elméletek bemutatása után a szerzők kitérnek az agresszió pszichoszomatikájának és az iskoláskori viselkedésminták kapcsolatára is. Az agresszív energiák pozitív átfordítási lehetőségére példákat láthatunk.

A könyv egy másik fontos fejezete az agresszió iskolai megjelenésével foglalkozik. A könyv felfogása szerint az agresszió kezelésének leginkább hatékony módja annak megelőzése. Ebben kiemelt szerepet játszik:

1. Együttérzésre való nevelés
2. Integrációra és toleranciára nevelés
3. Társszellem fejlesztése
4. Függőbetegségek elleni küzdelem.

A könyv második része a fentiek megvalósítását segítő módszerekkel mutatja be. Jelenlegi ismereteink szerint az interaktív módon levezetett, játékos strukturált feladatok tudnak leginkább eredményesen hozzájárulni ahhoz, hogy egy adott tárgykörre -jelen esetben az agresszióra – vonatkozó gondolati sémák fellazuljanak, számunkra szokatlan érzelmek szimulációs helyzetben kipróbálhatóak, átélhetőek legyenek. Ez ad további lehetőséget arra, hogy magunkat, viselkedésünket, reakciómódjainkat változtassuk, illetve a ránk bízott gyerekeknek hasonlóképpen segítséget nyújtunk. A könyvben hasznos útmutatót olvashatnak azok is, akik kevés tapasztalattal rendelkeznek a strukturált gyakorlatok vezetésében.

A fentiek után kerül sor a személyes hatékonyság, szociális kompetenciák, az énefejlődés, az ön- és érzelemszabályozás, az empátia, a stressz- és konfliktuskezelés témaköreire, minden esetben az adott területet fejlesztő gyakorlatsorral kiegészítve.

A témakörben való további elmélyülést részletes irodalomjegyzék segíti.

Talán egy dologgal lenne érdemes kiegészíteni ezt a könyvet: a fejlesztési programokon már részt vettek (gyerekek, felnőttek) megfigyeléséről szerzett tapasztalatokkal.

Összességében igen fontos könyv ez, ott a helye minden gyerekekkel foglalkozó szakember könyvespolcán.

(Horváth-Szabó Katalin – Vigassyné Dezsényi Klára:
Az agresszió kezelése
Tanári kézikönyv Szociális és Családügyi Minisztérium
Budapest, 2001.)

Írta: Neményi Eszter

EGY VILÁGELSŐ TÖRVÉNY A GYERMEKVERÉS TILALMÁRÓL - a svéd törvényhozás történelmi háttere -

1979-ben – amely a Gyermek Nemzetközi éve volt – Svédország a világon elsőként jogszabályban tiltotta meg a gyermekek testi fenyítését, fizikai bántalmazását.

„A gyermekeknek joguk van a személyes gondoskodásra, biztonságra és az érdekeiket leginkább szolgáló neveledésre. A gyermekek személyiségét, egyéniségét tiszteletben kell tartani, és nem vehetők alá fizikai büntetésnek vagy egyéb más megalázó bánásmódnak.”
/Svéd Családjogi törvény 6. fejezet. /

Svédországban a gyermekek tisztában vannak azzal, hogy a szülők nem üthetik meg őket, tudják, hogy ez törvény által büntetendő cselekedet.

1979-ben az Igazságügyi Minisztérium egy felvilágosító programot indított a törvénnyel kapcsolatban: hírt adott róla a média, beszélgetések tárgya lett az iskolákban, hirdetések formájában olvasható volt a tejes dobozokon, és szórólapokat terjesztettek „Lehet sikeresen gyereket nevelni verés nélkül?” címmel. Ez a kiadvány bemutatta magát a törvényt és az okokat, amiért fontosnak tartották a megalkotását. Emellett felsorolt számos olyan szolgálatot, szervezetet, amelyekhez tanácsért, segítségért fordulhatnak azok a szülők, akik szükségét érzik valamiféle külső segítségnek. Ezt a tájékoztató kiadványt eljuttatták valamennyi svéd háztartásba, lefordították angolra, németre, franciára, spanyolra és számos más idegen nyelvre, hogy az országban élő minden bevándorló család számára is hozzáférhetővé váljon.

Svédország 8 millió lakosa 3,5 millió háztartásban él, közel 4 millió 18 éven aluli gyermekkel.

A törvény hátterében

Ahogy a legtöbb más országban, korábban Svédországban is magától értetődő volt, hogy a szülőknek, nevelőknek joguk van megütni gyermekeiket. Körülbelül 150 évvel ezelőtt még a férjnek is joga volt megfenyíteni feleségét, gyermekeit, szolgálóit. Durván bántalmazhatta, kegyetlenül megverhette őket, és csupán akkor emeltek vádat ellene, és ítélték el, ha valamelyikük belehalt.

A feleség, szolgálók megfenyítésének jogát a XIX. század végén törölték el, a gyermekek testi fenyítésének joga azonban fennmaradt. A Büntető törvénykönyv annyiban módosult, hogy ha a gyerek súlyos sérüléseket szenvedett a „fegyelmezés” következtében, a szülő ellen vádat emelhetek és büntethetővé vált.

A gyermekek testi fenyítésének kívánatos volta széles körben osztott nézet volt Európa számos országában. E szerint a gyerekeknek nem lehetett önálló akaratuk, fontos volt viszont időben elkezdni a gyerekek „megregulázását”. Több ilyen értelmű gyermeknevelési könyv is született, melyek még jó tanácsokkal is szolgáltak arra vonatkozólag, milyen eszközökkel és mennyire erősen kell megütni a gyereket.

Változó attitűdök és törvények a XX. század elején

A demokratikus elvek általános terjedése a társadalom közvetítésével a gyermeknevelési elvek terén is megújulást hozott. A gyermek egyre inkább önálló egyéniségként kezdett

megjelenni, egyre világosabban körülhatárolt jogokkal. Az új gondolkodásmód számos jogszabály-módosítást eredményezett, ezek pedig visszahatottak a közvélemény alakulására is. 1920-ban már megjelent az a jogszabály, mely a gyermek mindenek felett álló érdekét tekintette elsődlegesnek, ám ez még nyíltan megengedte a szülőknek a gyerek megbüntetését.

1949 óta a Családjogi törvény szabályozza a szülő-gyermek közötti kapcsolatot. Ebben a jogszabályban a korábban használatos „büntetés” szót felváltotta a „fegyelmezés, megfeddés” kifejezés. Kimondatott, hogy a szülő joga gyermeke fegyelmezése érdekében választani a megfelelő eszközök közül, a „büntetés” szó kiiktatásával azonban jelezték, hogy a cél elsősorban a tanítás, a nevelés, a gyermek magatartásának előre mutató, jövőre irányuló változtatása, nem pedig fizikai vagy más típusú fájdalom okozása múltbeli tettekért.

1957-ig a Büntető törvénykönyv még felmentő intézkedéseket tartalmazott arra az esetre vonatkozóan, ha a felnőtt a gyámsága alá tartozó személyt csekély sérülést okozó mértékben bántalmazta. Ekkor ezt a kitételelt eltörölték, és tilossá vált bárminemű sérülést okozni a gyerekeknek.

1958-ban az iskoláknak is megtiltották a testi fenyítés alkalmazásának minden formáját, 1960-ban pedig kiterjesztették ezt a tilalmat minden gyermekeket ellátó szociális intézményre.

Egy, a hatvanas évek közepén készült felmérés azzal az eredménnyel zárult, hogy még mindig nagyon sok svéd családban voltak kitéve a gyerekek rendszeres verésnek. Ennek eredményeként az Igazságügyi Minisztérium indítványozta, hogy a törvény nyíltan mondja ki, hogy a testi fenyítés semmilyen formája nem megengedhető, a Parlament azonban ekkor még nem akart ilyen messzire menni. Megelégedtek azzal, hogy a Büntető törvénykönyv tiltotta a gyermeknek való bármiféle sérülés okozását. Módosították viszont a Családjogi törvényt annyiban, hogy kivették belőle azt a részt, mely lehetővé tette, hogy a szülők belátásuk szerint fegyelmezzék gyermekeiket. Tulajdonképpen ez a lépés jelentette a gyermekek testi fenyítésének eltörlését Svédországban. 1966-ra kigyomláztak a jogszabályokból minden olyan utalást is, mely még igazolhatta volna a szülők testi fenyítéshez való jogát.

Ennek eredményeként az a helyzet állt elő, hogy a gyermekét megütő szülő tette azonos jogszabályi elbírálás alá esett azzal, mintha egy másik személyt, vagy más személy gyermekét bántalmazta volna. Ilyenkor pedig a Büntető törvénykönyv döntött arról, hogy az adott esetben történt-e bűncselekmény, vagy nem.

A hetvenes években megerősödtek a gyermekjogokat védő szervezetek, akik a Nemzeti Egészségügyi és Jóléti Bizottsággal, valamint az összes politikai párt női szervezetével együtt síkra szálltak a gyermekneveléssel kapcsolatos attitűdök gyökeres megváltoztatása mellett. Úgy vélték, ennek a nézetnek a jogszabályokban is erőteljesebben kellene megjelennie. A civil szervezetek és a tömegkommunikáció csatornái egyaránt nagy figyelemmel fordultak a gyermekbántalmazásos esetek felé.

1975-ben például nagy nyilvánosságot kapott egy eset, amikor egy apa olyan súlyosan bántalmazta három éves kislányát, hogy kórházba kellett szállítani, mert egész testét zúzódások borították. A bíróság felmentő ítéletet hozott az ügyben, mondván, hogy az apa nem lépett túl szülői fegyelmezéshez való jogán, a parlament viszont az eset kapcsán szükségesnek látta a Családjogi törvényben szabályozni, azaz teljesen megtiltani a gyermekek testi fenyítését.

1977-ben a Svéd Kormány egy Gyermekjogi Bizottságot hozott létre, tagjai között politikusokkal, szakértő jogászokkal, pszichológusokkal, pszichiáterekkel, és még számos állami és civil szervezet képviselőivel. A Bizottság feladata annak vizsgálata volt,

beilleszthető-e a Családjogi törvénybe egy a gyermeknevelés során a testi fenyítést tiltó záradék. A Bizottság felmérést végzett azt kiderítendő, mennyire voltak tisztában az emberek azzal, hogy valójában 1966 óta a gyermekek megfenyítése nem engedélyezett. Az eredmény kiábrándító volt. Számos gyermekpszichológus és gyermekpszichiáter meghallgatására került sor a Bizottság munkája során, akik egyértelművé tették, hogy a gyerekek testi fenyítése helytelen és ártalmas gyakorlat. Mint rámutattak, az erőszakos cselekedetek nem csak fizikai sérüléseket okoznak, hanem lelkieket is, valamint a gyermek kapcsolatteremtő képessége is zavart szenvedhet. Nem csak a testi fenyítés okozhat komoly sérülést a gyermeknek, de ilyen hatású a megalázás és a sértő bánásmód is: csorbát szenved a gyermek önértékelése, és ennek hatásai még felnőttkorban is jelentkeznek.

Így 1978-ban a Gyermekjogi Bizottság azt indítványozta, hogy a Családjogi törvény keretében hozzanak határozott tiltó intézkedéseket a gyermekek testi fenyítése, és minden más lekezelő, megalázó eljárás ellen. Ez az előterjesztés kimondta, hogy a gyermekek nem büntethetők ütlegeléssel, pofozással, fülhúzással vagy más ezekhez hasonló cselekedettel, és nem vethetők alá semmilyen okból fizikai, érzelmi korlátozásnak, kényszernek. A szabályozáshoz nem kapcsolnak szankciókat megszegése esetére, ilyenkor nem indult bünvádi eljárás, és nem alkalmaztak pénzbüntetést sem. A cél az volt, hogy elmondják a szülőknek: a testi fenyítés nem elfogadható módja a gyermeknevelésnek.

Befejezésül a Gyermekjogi Bizottság hangsúlyozta jelentésében, milyen fontos, hogy a közvélemény tisztában legyen azzal, hogy tilos a gyermeket nevelési szándékkal bántalmazni. Kiemelték emellett egy általános szülői felkészítő program lehető legsürgősebb elindításának szükségességét. Annál is inkább, mivel Svédországban számos bevándorló család él, akik olyan kultúrákban nőttek fel, ahol a verés a gyermeknevelés mindennapos eszköze volt.

A Kormány egyetértett a Gyermekjogi Bizottsággal, és ajánlásait egy törvényjavaslatban terjesztette elő. A parlamenti vita napján csak néhány képviselő fogalmazott meg ellenvéleményt. Az ő érvelésük szerint a javaslat felesleges, sőt veszélyes volt, hiszen ha megszüntetjük az apa – már a Bibliában megfogalmazott – jogát a gyermek fenyítésére, azzal bűnözőnek bélyegezzük a jóhiszemű szülőket, miközben örökre lemondunk arról, hogy a gyerekek megtanulják, hogyan kell viselkedni. Az egyik konzervatív képviselő így igazította ki őket: „Mi beszélgetünk az emberekkel, nem megütjük őket. Amiről szavakkal nem tudjuk meggyőzni gyermekeinket, veréssel soha nem fogjuk.”

1979-ben 259 igen és 6 nem szavazattal elfogadták a törvényjavaslatot. A törvénnyel egyet nem értő szülők egy kis csoportja az Európai Emberi Jogi Bizottsághoz fordult, Strasbourgba. Azt kérték, hogy a Bizottság nyilvánítsa a testi fenyítés tilalmát az emberi jogoknak ellentmondóvá. A Bizottság nemcsak hogy elutasította a kérelmet, hanem felhasználta az alkalmat, hogy bírálja azt a tényt, hogy más európai országban a gyermekek testi fenyítése az iskolában még mindig elfogadható gyakorlat.

Egy 1994-es felmérés a gyermekverést tiltó törvény gyakorlati megvalósulásáról

Az Egészségügyi és Szociális Minisztérium felkérésére a Svéd Statisztikai Hivatal felmérést végzett a gyermekek és a felnőttek büntetéssel kapcsolatos tapasztalatairól, attitűdjeiről, valamint arról, mennyire ismerik a gyerekek a verést tiltó törvényt. Az elkészült beszámolót 1995 decemberében hozták nyilvánosságra. A kutatás eredményei szerint a svéd lakosság nagy része (89%) elutasította a testi fenyítés minden formáját. A kutatás arra is rámutat, hogy a szülők képesek voltak más eszközöket találni gyermekük viselkedésének szankcionálására, például 18%-uk tartotta megoldásnak a zsebpénz megvonását.

Az 1965-ben végzett közvélemény-kutatásokról jól látható, hogy akkor még a svédek 53%-a tartotta a testi fenyítést a gyermeknevelés nélkülözhetetlen eszközének, míg öt-hat év leforgása után, a hetvenes évek elejére már alig 30% vélekedett így.

Civil szervezetek a gyermekek jogaiért

Számos Svédországban működő civil szervezet célja az ENSZ Gyermekjogi Egyezményében foglaltak végrehajtása, valamint kutatási programok és kézzel fogható segítő programok lebonyolítása. A Rádda Barnen például egy Svédországban működő független civil szervezet, mely kapcsolatot tartott más országok helyi szervezeteivel is. A Nemzetközi Gyermekmentő Szövetség tagja és tanácsadói státuszban tart kapcsolatot az ENSZ Gazdasági és Szociális Bizottságával. E civil szervezetek meggyőződése, hogy a testi fenyítés ellentétes a gyermekek fizikai sérthetlenséghez és az emberi méltósághoz való alapvető emberi jogaival. Fontos tisztában lenni azzal, hogy az erőszak erőszakot szül.

1992-ben a Rádda Barnen, más nemzetközi szervezetekkel együttműködésben két napos szemináriumot szervezett „Szünjön meg a gyermekek fizikai büntetése Európában” címmel. Itt újra kiemelték a testi fenyítés negatív hatásait igazoló kutatási tapasztalatokat, valamint hangsúlyozták annak fontosságát, hogy az európai országok a jogszabály szintjére emeljék e tilalmat, miközben igyekeznek alternatív nevelési stratégiákat meghonosítani.

A kormányzati szándékok és jogszabályi garanciák mellett a civil szervezetek is sokat tehetnek a testi fenyítés elleni harcban. Nem elég ugyanis rávilágítani, hogy a verés értelmetlen és káros, az is fontos, hogy a szülők ne érezzék magukat eszköztelennek, és problémáikkal magukra hagyva. Nélkülözhetetlenek ezért az olyan szolgáltatások, melyek segítséget, támogatást adnak a szülőknek, ha úgy érzik, nehézségeik vannak szülői szerepükben, elakadtak a gyermeknevelés során. Fontos, hogy a verés tilalmából ne az következzen a szülők számára, hogy semmit sem befolyásolhatnak gyermekük életében, ne tehetetlenül nézzék, amint gyermekük mind messzebbre és messzebbre megy. A gyerekeknek szükségük van támogatásra és tisztán körülhatárolt szabályokra, ez biztonságérzetet ad nekik. Lényeges ezért, hogy a szülők különböző szolgáltatások – telefonos segélyvonal, személyes konzultáció, ismeretterjesztő kiadványok – formájában megismerkedhessenek a gyermekek nevelésének és támogatásának alternatív lehetőségeivel.

Írta: Szarka Attila

FÉRFI FÁKKAL

In memoriam Mikus Gyula

Gyerekek veszik körül, dolgoznak kapával, gereblyével, vidáman nevetnek. Leül, hátát egy fához támasztva. Teát iszik és beszélget velük. Beszél a fákról, a madarokról, a természetről, beszélgetnek mindenről, ami élet. Megtanítja nekik, hogyan gondozzák a fákat. Elmagyarázza részletesen, mit, mikor és miért kell tenni azért, hogy fejlődhessenek. A gyerekek hallgatják.

Egy napon hatalmas gödröt ás. A gyerekek először figyelik a munkát, később segítenek neki. A gödör ijesztően nagy lesz. Másnap egy tizenöt éves, mozdíthatatlannak hitt platánfát ás ki a földből. Tízen is alig bírják kiemelni, a gyökerek nem engednek.

Egymásnak feszülnek izmok és gyökerek. A fa nem mozdul, védekezik. Az izmok újból és újból megfeszülnek, a gyökerek lassan engednek, szakadnak. A fát nem tartja semmi, tehetetlenül billeg. Lefektetik az oldalára. A fa nedvei síkossá teszik a kés pengéjét, amivel a férfi pontos és gyors mozdulatokkal metszi a gyökereket. A gyerekek figyelnek, nem szólnak. Erős karok fogják át a fatörzsét, megemelik és a gödörbe húzzák, felállítják. Ismét földben a gyökérzet. Föld és víz tölti meg a gödröt, a fa biztonságos otthonát.

A fa mozdulatlanul áll, egyenesen és büszkén mutatja magát új helyén. A gyerekek körbejárják és nézik. A férfi leül a fával szemben és teázik. A gyerekek mellé ülnek, isznak a teájából, hallgatják a történetét. A fa már nem tudott volna tovább élni, közel volt az épülethez, nem volt tere, csapdába kerültek a gyökerei, szenvedni kezdett. A férfi ezt észrevette és a lehetetlennel dacolva új élethez segítette a fát.

A fa egy évig nem változott. Sokan azt gondolták, nem bírta ki az átültetést, elpusztult, csak a belső nedvei még nem engedték kiszáradni. A férfi minden nap locsolta és figyelte a fát. A gyerekek nem beszéltek erről, bíztak benne és természetesnek vélték azt, ami történik, most alszik a fa. A fa egy teljes évig nem adott életjelet magáról. Új tavasz jött, mindent felkavaró színei körülvették a halottnak tűnő fát. Minden növény kibontotta magát, a fa azonban nem mutatta az élet semmilyen jelét. A férfi lazította körülötte a földet és öntözte, öntözte.

A nyár perzselő volt, a fát mégsem bántotta, mert az nem hozott leveleket.

Lágy szelek hozták el az őszt. Azon a reggelen kezdődött, amikor senki sem figyelt már a fára és a férfira, aki akkor is ösztönözte még, mint minden nap, amióta átültette, több mint egy éve. Gyorsan történt minden. A levelek először alig mutatták magukat, később a lombkorona olyan pompában borította el a fát, hogy a tekintet nem szabadulhatott tőle. A gyerekek megálltak a fa alatt és nézték.

Körülvették a férfit és kérdezték, faggatták, beszéltetni akarták, árulja el a titkot, árulja el, hogy hogyan lehetséges ez, miért történt minden úgy, ahogy történt, honnan tudta, hogy mit kell tennie.

Teát töltött mindenkinek, aki körülvette, és beszélgetni kezdett velük. Beszélgetett a fákról, a madarokról, a természetről, mindenről beszélgettek, ami élet, ami az élet.

A férfi rám emeli a tekintetét, néz engem állat kissé megemelve, így a tekintetünk pontosan, elkerülhetetlenül találkozik. Mögötte fák. Tőlük jött, felénk indul. Érzem, tudom, hozzájuk tartozik. Távolról nézve ő is hasonlatos a fához, méltóságteljes erő, ami követi a természet minden mozgását.

Aztán feláll, és elindul egy másik élet felé.

A gyerekek ott maradnak, tovább beszélgetve. A fa is ott marad, él tovább, rá emlékezve....

Aszód, 2002. február 13-án

Írta: Kiss Sándor

GYERMEKFELÜGYELŐ

Mit is jelent az a szó, hogy gyermekfelügyelő?

1993-ban mikor erre a pályára léptem, úgy fogalmaztam volna meg véleményemet: gyermekfelügyelő az a személy, aki ügyel a gyermekekre. Ezt a hivatást azóta nagyon megszerettem, s hogy valójában mit is jelent, már nem tudnám egy szóban, egy mondatban, de még tíz mondatban sem megfogalmazni.

Munkám során fiatalokkal vagyok körbevéve, még hozzá olyanokkal, akik „könnyen dühbe gurulnak, gyanakvóak, érzékenyek, ugyanakkor erőszakosak. Önérzetük nem tudja elviselni, hogy lekicsinylően bánjanak velük. Becsvágyóak és kishitűek. A bennük levő tüzet a természet adta, és ez hajtja őket...” Az idézet legalább 2300 éves, pedig akár napjainkban is íródhatott volna. Arisztotelész a nála 39 évvel idősebb mesterének, Platónnak így akarta bizonyítani, hogy nincs baj az athéni fiatalokkal, erőszakosságuk, újat akarásuk természetes folyamat. Az igazság a legtöbb esetben az, hogy a mai fiatalok sem rosszabbak elődeiknél. Az idősök többsége félti az ifjaktól az általuk eszményített hagyományokat, a probléma talán ebben rejlik.

Gyermekotthonban dolgozom, ahol árva, félárva, rossz családi körülmények közül kiemelt fiúk élnek. Hajlamosak a rosszra, lusták, léhák, felszínesek és a köztudatban még úgy él, aki intézetis, zacis, gyivis, ÁG-s, az jó nem lehet, csak rossz.

Mennyire nem így van, be tudom bizonyítani, hogy mennyire így van, azt is lehet bizonyítani. Jó gyermekből még jobbat lehet nevelni, a rosszat is lehet jóra nevelni, sok türelemmel, kitartással, vagyis fárasztó munkával. Ha valaki pillanatok alatt csodát akar, s ha nem hisz a jövőben, nem hisz az álmokban, az ne legyen gyermekfelügyelő, nevelő, valahol máshol keresse kenyerét. A kudarcok, ha földhöz csapják az embert, fel kell állni, és nem szabad feladni, mert akkor máris vesztes az ember. Az ifjakat a boldogságra kell nevelni, ennek lényege a cselekvés. Az ember nem tud úgy élni, ha nincs kilátása valami örvendetes dologra, az élet igazi ösztönzője a jövő, a holnap öröme. Először is keltsük életre, hozzuk elérhető közelségbe az örömet. Ezek után kitartó munkával a boldogság egyszerűbb fajtáit emeljük a bonyolultabb és emberileg jelentősebb örömök fokára. Érdekes dolgot fedezhetünk fel, kezdve valami édesség egyszerű élvezetétől egészen a kötelességteljesítés magasztos öröméig.

Az én történetem úgy kezdődött, hogy három héttel később kerültem az új otthonba, addig kollégáim már megismerkedtek az oda került fiúkkal. Nehéz napok, hetek, hónapok vártak rám. A fiúk szemében én voltam a rossz megtestesítője. Gúnyoltak, kéréseimet nem teljesítették. Elhatároztam, nem adom fel, hiszen jót akarok számukra. Hangosan hallgatták a zenét, csak azért sem tettek rendet szobájukban, nem pakolták el az ágyneműjüket, nem mosogattak el, csak azért sem húztak papucsot, csak azért is csúnyán beszéltek, csak azért sem keltek fel, mikor ébresztettem őket...

Mit tehettem?

Csak azért is minden ügyelet átvételekor ellenőriztem a szobáikat, és kértem őket, tegyék el ágyneműiket. Persze nem tették. Másodjára, mikor mentem a szobákba, eltettem én, és meg is köszöntem nekik, hogy megengedték számomra, hogy legalább ennyit tehetek értük. Csend lett, értetlenül néztek rám, és nem értették az egészet. Néhányan kezdtek megbarátkozni velem, de a főkolomposok továbbra is gúnyoltak. Egyesek szobáiba

segítségemmel polcokat szereltünk fel, képeket raktunk a falra. Akik nem békéltek meg velem, azoknak is segítettem. Egyre többen jöttek az ügyeletibe beszélgetni velem, a nagyfiú is bejött és egyből bekapcsolódott a társalgásunkba. A nőkről kezdett beszélgetni, hogy neki hány van és milyen jó szajhák.

- Mit szól hozzá? – fordult felém fölényesen.
- Csak gratulálni tudok, elsősorban ahhoz, ahogyan nevezted őket.
- Miért hogy nevezem őket, ha szajhák?
- Honnan ered ez a szó, gondolom, tudod, mivel ilyen előszeretettel használod?
- Honnan tudnám?
- Na ne viccelj, azt hittem tudod, de ha nem, elmondom neked.

Nem vártam igenlő válaszát, hanem elkezdtem mesélni Franciaországról, a Szajnárról, Ady versekről és a fiatalokról. Azt vettem észre, tágra nyílt szemekkel hallgatnak a fiúk, még ő is, a nagyszájú. Nekibátorodtam, s itt jött a nagy melléfogásom. Nem megnyerni akartam a nagyfiút, hanem leégetni. Ez sikerült is. Meg is lett a haszna, nemcsak a nagyfiú, hanem az összes megharagudott rám, és most már okkal is. Kezddhettem előlről az építkezést. Közben teltek a hetek. Bizalmukat, melyet még meg sem nyertem, jó időre messze dobtam magamtól. Szégyelltem magam. Nap, mint nap tettem a dolgom, gúnyolódásaik ellenére segítettem őket, ahol tudtam, és ha engedték. Kezddtem ráébredni, hogy nagyon fontos az a stílus, ahogyan közeledünk a fiatalokhoz. Az egyéniségünkre, stílusunkra nagyon kell vigyázni, minden ügyeletem alatt kértem őket, csináljanak rendet, ha nem teljesítették kérésem, nem dühödtem fel, hanem elkezdtem rendet rakni. Rendetlenség volt a társalgóban, kértem őket a rendrakásra, s láttam egy óra múlva is még mindig minden ugyanúgy van, közben beültek tévézni. Én sok bocsánatkérés közepette elkezdtem takarítani. A legrendetlenebb szobába behívtam az ott lakókat és elkezdtem takarítani náluk, piszkos zoknijukat, gatyáikat is összeszedtem, ez idegesítette őket. Én normális hangnemben közöltem, ha nem tudnak rendet csinálni, akkor sajnos muszáj nekem megcsinálnom, mert a végén eltetvesedünk. Mikor már harmadjára is mentem rendet csinálni, elkezdték a rendrakást, és mikor készen voltak, szóltak, hogy nézzek körül a szobáikban.

Kezddtek megszokni és elfogadni, s mikor ügyeletbe léptem, és esetleg volt olyan, aki addig nem csinált rendet szobájában, azonnal ment rendet csinálni, nem akarta, hogy én csináljak, mivel az szégyen volt, és a többiek kinevették. Ügyeletem alatt rengeteget beszélgettem velük. Játékosan megtanítottam nekik országunk szomszédait vagy az európai országok fővárosait kérdeztem ki tőlük és aki a legtöbbet tudta, annak dupla adagot kértem kedvenc ételéből. Akik kitűntek valamiben, szabadnapomon elmentem velük színházba, vagy őket érdeklő programot szerveztem nekik az otthonvezető engedélyével. A fiúk elfogadtak, elsősorban azért, mert ha megígértem nekik valamit, azt betartottam. Igazán boldog akkor voltam, mikor egy novemberi este két fiú jött az ügyeleti szobába és a segítségemet kérték egy karácsonyi ünnepi műsor rendezésében. Nagyon boldog voltam. Megbeszéltük velük, hogy nem adják fel tervüket akkor sem, ha lesznek olyanok közöttük, akik esetleg megmosolyogják őket. Sajnos jó megérzésem volt, ugyanis a fiúk többsége kinevelte őket, csak két fiú állt melléjük. Szomorúan jöttek hozzám, és tanácsot kértek, mi legyen. Közöltem velük, elegen vannak négyen is, és vágjanak bele. Választottak verseket, énekeket és elkezdtek próbálni. Nagyon komolyan készültek, ezért közöltem velük, nemcsak az otthonban lépnek fel műsorukkal, hanem elmegyünk meglepjük a nagykörösi leányotthon lakóit is, a pomáziakat is és egy idősek otthonába is elviszem őket. Ez még nagyobb lelkesedést adott nekik. A felkészítésben Farkasné Dóczi Katalin gyermekfelügyelő és Szűcs Józsefné is besegítettek. A munkájuk gyümölcse beérett, mindenütt sikert arattak és ajándékokat is kaptak. Legutoljára saját otthonukban léptek fel, ahol nagyon megdicsérte

őket az otthon akkori vezetője Tomanek Sándorné. Ez volt az, amit én is sikerek kezdetének nevezek. A 15 fiúból négyen elindítottak valamit. Azóta is minden évben a hagyományossá vált karácsonyi ünnepi műsoron mindig megemlítettem nevüket, mert nekik köszönhető, hogy hagyománnyá vált az érdi gyermekotthonban ez a műsor. Gáspár Csaba, Németh Sándor, Bozsik Róbert és Reha Róbert voltak a kitartó fiúk. Azóta is a fiúk számára nagy élmény a készülődés, lázban tartja őket, a műsor után pedig öröm látni a mosolygós vidám arcukat, ennél többre sincs szükségem.

Gyermekfelügyelő vagyok, sok szép emlékem van, sok fiúra büszke vagyok. Tudok dühöngeni is, mikor jó képességű fiúkat látok tönkremenni. Sajnos az utóbbi időben a kábítószer kezdi behálózni a gyenge akaratú fiúkat. Ez a legújabb kihívás mind a fiúk, mind a nevelők számára. A reményt nem veszítjük el, nem veszíthetjük el, mert akkor az annyit jelentene, mintha magunkat is elveszítenénk. Ezt nem tehetjük meg. Gyermekfelügyelőnek lenni szép hivatás, pedagógiai munkám általános képe új színekkel bővült. Bármilyen nehéz is volt ez az elején, megérte, hogy nem adtam fel, jó dolog látni, hogy egyes fiúk leérettségiznek, „B” kategóriás jogosítványt szereznek. Ha kikerülnek az otthonból, felkeresnek. Mindez a gyerekelügyelői munkához tartozik. Most már életem nagy szerencsétlenségének tartanám, ha nem ezt a hivatást választottam volna.

Írta: Kis Ildikó

GYÓGYULÓFÉLBE

Jelen állapot

Sándor 1976. őszén született, anyagmozgató-gépszerelő szakmunkás, targoncavezetői engedélye, személygépkocsi vezetői jogosítványa van. Szakmájában dolgozik, sokat túlórázik hét közben, nettó fizetése 80-90 ezer forint.

2001. januárjában, elmondása szerint 6 hete nem nyúlt droghoz, teljesen tiszta, tevékeny, érdeklődő.

Előzmények

Csecsemőkora óta állami gondozott, vérszerinti családjáról emléknymai sincsenek. Nevelőszülei 5 éves korában, Fótról vitték haza. Egy kedves, jól szituált házaspár fogadta be, a férj ekkor 48, a feleség 45 éves. Velük lakott a férj édesanyja, különbejáratú szobában, aki ekkor 75 éves volt. A gyermekváros sokáig hiányzott Sanyinak, még két évig visszavitték a nevelőszülők Fótra, csak lassan tudott a közösségi nevelésről lemondani.

Iskolában mindig problémás magatartású volt, de társai szerették. Nagyon jól sportolt. Az általános iskola alsó tagozatában nap mint nap tanulni kellett vele, írni- olvasni nehezen tanult, de nem voltak gyakoriak a dislexia-gyanús tévesztései. Hipermotilis, fáradékony, nehezen kezelhető. A kortárs kapcsolatoknak nagy jelentőségük van az életében. Már alsó tagozatos korában törekedett arra, hogy sok házon kívüli programja legyen. Nem sokkal a családba való kerülése után nevelőapja szívinfarktust kap, rokkantossítják.

Felső tagozatban bizonyos tantárgyakból – pl. fizika, kémia, műszaki rajz – elfogadható, sőt néha jó teljesítményt nyújt, a humán tárgyakkal problémái vannak. Már hatodikos-hetedikes korában kezd társaságba, diszkóba, kétes hírű bulikba járni. Előfordul, hogy kapatosan jön haza. Eleinte a család alkoholtartalékát hordja el otthonról, később egyre gyakoribb, hogy értéktárgyait eladogatja – pl. szintetizátor, BMX kerékpár. Gyengébb minőségű tárgyat vesz helyette, s a különbözetet feléli.

Többször, több sportágban felfigyelnek rá, hogy tehetséges, lehetne atléta, futballista. Egy ízben felveszik a Kispest-Honvéd csapatába is. Sajnos egy sportág mellett sem tart ki és egyáltalán nem él olyan egészséges életmódot, amivel a maximumot ki tudná magából hozni. Egy-egy edzésen megfordul jobb egyesületeknél is, aztán elmarad. Az iskolai sporteseményeken mindig részt vesz és mindig igen jó eredményt ér el.

Nyolcadikos korában évisméltésre bukik, és iskolaváltoztatásra is sor kerül, mert lehetetlenné teszi helyzetét az általános iskolában. Több tanárát leköpte, – állítólag arra figyelmeztették, há nem viseli magát rendesen, elintézik, hogy visszamenjen az intézetbe.

Gyermekkorában testvérei közül Istvánnal tart kapcsolatot, de ez feszültségekkel teljes. István irigyli őt, hogy a nevelőszülői családban mindene megvan. Mikor meglátogatja, kölcsönkéreget tőle hangkazettát, ruhaneműt, aztán semmit nem ad vissza. Szüleiéről csak testvérein keresztül kap értesítést, a mai napig nem látta őket. A vér szerinti kapcsolatok felelevenítéséhez a nevelőszülőktől is, tőlem is sok biztatást kapott.

Szakmunkásképzős éveiben a problémák nagymértékben rendeződnek. Osztályfőnökével jó viszonyba kerül. Kisebb-nagyobb problémák akadnak körülötte, de kedvességgel, segítőkészséggel, társadalmi munkával kompenzálja. Gyakorlatokon változó a teljesítménye.

A szakmához jó érzéke van, de nagyon nehezen tud alkalmazkodni, utasításokat végrehajtani.

Lányokkal könnyen alakít ki kapcsolatot, tartós, komoly kapcsolatokra törekszik, melyek ennek ellenére elég rövid intervallumúak. Ennek egyik oka, hogy a kapcsolat elején nagyon jó anyagi és társadalmi helyzetűnek tünteti fel magát, később pedig nem tudja ehhez a feltételeket hosszú távon biztosítani. A lányok pedig becsapottnak érzik magukat.

A társasági életnek továbbra is nagy szerepe van az életében, még a viszonylag jó anyagi helyzetű családdal is állandó összetűzése van a diszkóra adott pénz miatt. Sokszor kap a nevelőszülők módos rokonaitól is költőpénzt, s rövid idő alatt elszórakozza.

Közvetlenül a szakmunkásvizsga után besorozzák, a katonaságot látszólag könnyedén viseli. Erre az időre esik a kapcsolat felelevenítése nővérel, Mariettával. Marietta ekkor 24 éves, férjnél van, kisgyermeket nevel. Sándor 1996-ban leszerel, dolgozni kezd, de sajnos egy munkahelyen sem marad meg egy-~ két hónapon túl. Közben a nevelőszülői családban tartózkodó, ekkoriban már 90 éves a „nagyamama”, kétévi fekvőbetegség után meghal.

1997 őszén a nevelőszülői házaspár időt kér beszélgetésre. A megbeszélte időpontban lakásomon megjelennek. Ijedtnek tűnnek, tanácsot szeretnének kérni. Elmondják, hogy Sanyi személyisége nagyon megváltozott. Sokszor, mikor a diszkóból hazajön, feltűnően kedves, közlékeny, nincsen italos lehelete. Pupillája néha olyan nagy, hogy nem is lehet látni eredetileg kék szemét. Időközönként, általuk alig ismert szlenget használva tesz rá célzást, hogy használ anyagot. Nagyon jól keres egy édességgyárban, karácsony előtt 120 ezer forintot is kapott, de még az autóbusz-bérletét sem tudja megvenni, háztartási pénzt nem hajlandó adni. Régebben nagyon szeretett vezetni, nevelőapja megígéri neki, ha egy Trabant, vagy Polski árának a felét megspórolja, a másik felét ő adja hozzá. Sanyit azonban már az autóvezetés sem érdekli. Nevelőapjával elkezdett építeni egy összkomfortos lakást a tetőtérben, már rá sem néz. Hét közben túlorázik, hét végén diszkóban van vagy alszik. A nevelőszülőknek az is furcsa, hogy a fiú néha nagyon hosszú ideig ébren tud maradni. Elmegy este mulatni, egész éjszaka táncol, mikor hazajön, még délelőtt ébren van, ilyenkor sokat beszél, s igazán semmi nem köti le a figyelmét. Nagyon elevennek tűnik, de érdemben nem csinál semmit. Ezután pedig gyakran egész nap alszik.

Következő héten meglátogatom a családot, Sanyi azokban az órákban ér haza, feldobott, beszédes. Hamar rájön, hogy engem a drogozása érdekel. Ellentmondást nem tűrően, kioktatón elmondja, hogy aki csak könyvből ismeri, annak fogalma sincs róla, mi ez. Ő olyan drogokat fogyaszt, amikkel kapcsolatban nem alakulhat ki testi, csak lelki függősége, de ő annál sokkal erősebb jellem, minthogy ez megtörténjen. A diszkóban mindenki él valamivel, ugyanis reggel hatig nem jön vonat, s valamilyen segédanyag nélkül azt az időt nem lehet kibírni. Igaz, sokaknak előítélete van a drogosokkal szemben, pedig az alkoholisták sokkal rosszabbak. Abnormálisan viselkednek, összehánynak mindent. A fiú viselkedéséből olyan magabiztosság sugárzott, hogy szinte féltem. Látogatásomkor is felmerült, hogy másfél napja nem evett és nem aludt, s hogy ez neki egyáltalán nem hiányzik. Semmi értelmét nem látja annak, hogy megkeressen valamilyen drogszolgálatot, hiszen semmi különös baj nincsen. Igaz, hogy minden munkahelyén csak 1-2 hónapot maradt, de szerinte nem voltak jó munkahelyek, őt kihasználták és nem fizették meg megfelelően.

Egy hónap múlva ismét megkerestem a családot, egy otthonteremtési alapítvány ügyében. Sanyi ekkor zárkózott, morózus, kedvetlen volt. Nevelőszüleivel ellenségesen, vádaskodóan viselkedett. Ezután egy évig a nevelőszülőkkel tartottam csak a kapcsolatot. A nevelőanya úgy érezte, a fiú elkezdett leépülni. Felmerült az is, hogy lehangolta a

nagymama hosszú ideig tartó betegsége, s Sanyinak hiányozhatott az a szeretet, törődés, amit azért nem tudtak megadni, mert a nagymamával foglalkoztak.

1998-ban, tavasszal összefutottunk, Sanyi ekkor arról számolt be, hogy megismerkedett egy kislánnyal, aki neki teljesen megfelelő, de úgy érzi, a lánynak magasabbak az igényei. Szeretné a drogozást abbahagyni. Valamit már csökkentett is az adagon.

Drogközpontok most sem érdeklik, szerinte ott nem is tudják, miről van szó.

1999-ben megkerestem, egy egyetemi évfolyamdolgozat ügyében. Elmondtam neki, hogy nekem segít vele, ha beszél életéről, érzéseiről, mert a szenvedélybetegségről kell dolgozatot írnom. Az érdeklődésnek örült. Úgy tűnik, ő készséggel segít másnak, csak azt nem látja be, ha ő szorul segítségre.

Interjúhelyzetben

Készültem! Kerestem neked iratokat, fényképeket is.

Nagyon kevés emlékem van már Fótról, az azt megelőző időkről egyáltalán semmi. Állítólag anyukám újra férjhez ment, az új házasságából is születtek gyerekei, azokat neveli. A férj ránk nem volt kíváncsi. Nővérem, Marietta tartja a kapcsolatot anyuval, azt mondja, egy tanyán laknak, nagyon szegények, de szeretetben élnek. Állítólag rá hasonlítok. Apámat szem elől veszítettük, semmit nem tudunk róla, azt sem, él-e egyáltalán. Egyszer utána fogok még járni, anyukámat szeretném megkeresni, csak olyan nehéz rászánni magamat.

Nem emlékszem egyáltalán azokra az időkre, mikor még a szüleimmel laktam, és iratom sincsen arról, mikor kerültem tőlük el.

A gyermekvárosban is, s itt is nagyon rossz gyerek voltam. Sokat vertek, itt, ebben a családban is. Főleg anyu (ez esetben az „anyu” a nevelőanya) gyakran szíjjal. Ezt azért nem mondtam el neked, mert mindig tudtam, hogy megérdemeltem, nagyon rossz gyerek voltam. Anyu, ha kiadta a mérgét, nem emlegette fel nekem, mit csináltam, ez jó volt. Azért nem akartam, hogy téma legyen, engem vernek, vagy nem, mert akkor mindig csak a csínytevéseimről lett volna otthon szó. Hogy azért vertek meg, mert ezt meg azt csináltam. Így viszont én nem panasztam el, mennyit vernek, s ők nem mondták el mindenhol, hogy én mennyire rossz vagyok. Tudom, hogy a távollétemben sok mindent elmondtak neked, de ha panaszkodom, hogy vernek, közösen beszéltük volna meg. Anyutól eléggé el is távolodtam. Aput sokkal jobban szeretem. Vele kapcsolatban azért éreztem mindig, hogy nem vagyok a saját gyereke, mert nem érezte a hatalmát felettem. Más gyerekekkel az apja sokkal határozottabb, ha már tíz éves kora körül nem jár haza aludni. Ő csak azt mondta: hát most mit csináljak?

A fő gond a szórakozás körül volt mindig. Már 11-12 éves koromban minden házibulin szeszes italt ittam, néha nem is keveset. A nagymamám volt ezen a legjobban felháborodva, de mindig éreztem, hogy ő szeret a legjobban. Sohasem éreztem, hogy nem vér szerinti nagymamám. Ő mindig azt mondta anyuéknak, kár nekem annyi mindent megvenni, mert eladom, az árát elszórakozom. Anyuék pedig nem tudták megtenni, hogy ne vegyenek meg mindent. Szerintem, ha vér szerinti szüleim lettek volna és látják, mire megy a pénz, azt mondták volna: ezt nem engedjük. Amíg nem térsz jobb útra, nem veszünk semmit. De ők mindig arra gondoltak, ha valamit nem adnak meg, annak tulajdonítom, azért mert csak a nevelőszüleim, így nem mertek semmit megtagadni.

Az ipari iskolában nagyon jól éreztem magam, rengeteg tervem volt. Előfordult hogy, 3-4 tárgyból is bukásra álltam, de tudtam, annyira szeretnek, hogy évisméltésre nem buktatnak. Jogosítványt, targoncavezetői engedélyt szereztem, még a szakmunkásképző ideje alatt. Szakmunkásképző után mindjárt bevonultam, mindenki azt hitte, nekem nagyon

jó a katonaság, pedig nem volt így. Az embert arra nevelték, bárkit tudjon gyűlölni, megölni, ha útban van. Tőlem teljesen idegen ez a világ. Én mindig az örömet kerestem, talán túlzottan is, egyáltalán nem értettem, miért kellene valakit megölnöm, akivel haverkodhatnék is. Hazajöttem, még el sem tudtam helyezkedni, mikor meghalt a nagymamám. Borzasztóan hiányzik, a mai napig. Pedig sokat veszekedtünk, de ő volt az egyetlen, akivel szemben nem éreztem, hogy nem ide születtem.

S mikor elkezdtem dolgozni, beosztottak vasárnapra, szombat este diszkóba akartam menni. Barátaim ekkor már rég drogoztak. Ők mondták, szívjak egy speedet, akkor fenn tudok maradni egész éjszaka és bírom a következő napot is. Így volt, úgy éreztem, megkétszereztem az időmet. Jut idő szórakozásra és munkára is. Ezután már minden hétvégén drogoztam, néha még heroint is szúrtam magamnak. Aki nem drogozik, nem tudja, hogy az a zene, az anyag együtt az embernek milyen érzést ad! Semmi, de semmi nem hasonlítható hozzá. Néha féktelen boldogságot éreztem, néha nem mást, minthogy nem bánt, nem nyomaszt semmi. Nem érdekel, milyen hülyeségeket mondott a főnököm, vagy hogy ki mit beszél a munkahelyen. Bármi is történt, ami kellemetlen érzést okozott, arra gondoltam, megyek szórakozni, belövöm magam és elfelejtek mindent.

Egy évig tartott ez az állapot: mindig, minden hétvégét belőve töltöttem, vagy aludtam és egész héten azért dolgoztam, hogy ezt tudjam fedezni. Apukám mondta, ha gyűjtök autóra, minden forinthez ad egy másikat. Ha százezret összespórolok, vehetek egy autót, nem érdekelt. Szüleimmel elkezdtem beépíteni a tetőteret, aztán már nekik sem segítettem.

Hétfőn még mindig nyugodt voltam, de szinte semmit sem bírtam enni, aztán egyre ingerültebb, s alig vártam a szombati diszkót, később már péntek este kezdtem a drogos hétvégét.

Már utólag nagyon sajnálom, amennyi pénzt elköltöttem erre, tudtam volna venni rajta egy autót, apukám segítségével nélkül is. Nem hiszem, hogy ennek valami köze is volt az állami gondozottságomhoz: szórakozni, élni akartam, ez volt a lényeg. Minél több mindent megélni, nem a könyvekből tanulni, hanem a valóságban. A céljaimat nem felejtettem el, de arra gondoltam, lesz majd lakásom, családom, autóm, fix munkahelyem, de most szórakozni, élni akarok. S lassanként mindezt egyre üresebbnek éreztem. Már nem érdekelt a diszkóban a drogos lányok, azt néztem, ki az, aki igazán tetszik. Egyre kevésbé kötött le a diszkó, nem értettem, miért maradjak hajnalig. S mikor mostani barátnőmmel megismerkedtem, elhatároztam, hogy abbahagyom, de hát nagyon nehéz. Ki tudok hagyni egy hetet, következő héten is csak egyszer szívok, de nem tudom azt mondani: Sanyi, mostantól fogva semmi. Amiért elkezdtem, a féktelen szórakozásért, az már egyáltalán nem érdekel, de a flasht, azt nem lehet elfelejteni.

Két évvel később

2000. novemberében bátyjával, Istvánnal a gyermekvédő támogatásával házat vesznek. Sanyi 2001. januárjában ismét megkeresett. Ekkor egy viszonylag jó álláslehetősége kínálkozott, amihez számítógépes ismeretre volt szüksége. Megpróbáltam a felvételi beszélgetésig ezt-azt megmutatni neki a gépen. Ekkor már együtt élt egy kislánnyal, hol Sanyiék családjában, hol a lánynál. Elmondása szerint ekkor már 6 hete tiszta, boldog. Úgy érzi, végre megint minden érdekli, új távlatok vannak. Még feledékeny egy kicsit, de napról napra jobb képességűnek érzi magát. Ezt a közlését némi bizonytalansággal fogadtam. Egyáltalán nem voltam benne biztos, hogy valóban megkapaszkodott a felnőtt világban. Igaz, mosolygós, kedves volt, de mindez nem tűnt biztosnak és reálisnak. Megint próbáltam drogambulanciák felé orientálni – sajnos hiába.

Egy-két gondolat....

1. Ha megpróbálom a drogos magatartások közt elhelyezni Sanyi drogozását, akkor a gyakoriságot, függőséget tekintve a rekreációs drogosok közé tartozik. Igaz, munkahelyeit gyakran váltogatta – ez 20 év körüli fiataloknál nem ritka, de vagy bejelentetten, vagy bejelentetlenül, mindig dolgozott. A társadalomtól nem szakadt le, drogozása mindig kontroll alatt volt. A hatósággal sohasem került összetűzésbe, bár sok olyan fiatalal volt társalgóviszonyban, akit jól ismertek a rendőrök.

2. A féktelen szórakozást, a város aranyifjúságához való tartozást nem lehet a drogozásnak tulajdonítani, ez Sanyi életében sokkal korábban kezdődött, mintahogyan a droghoz nyúlt volna.

Sanyi állítása szerint állami gondozottsága egyáltalán nincs összefüggésben a drogos magatartással – ezt én végtelenül szimpatikus vonásnak tartom. Kevésbé tudok boldogulni azokkal a volt állami gondozott fiatalokkal, akik a „szegény árva” szerepében az énrészességet hártják. De nem hiszem, hogy tényleg nem volt összefüggés a drogozás és a GYIVI-s múlt között. Sanyinak egész életét végigkísérte némi identitászavar: ki vagyok, mi vagyok, mit akarok, feltehetően a csecsemőkori kötődési zavar, a szülőkapcsolat hiánya okozta a meghatározó törést. Ezért volt olyan erős a kortárskapcsolatoktól való függés. Mindig kicsit másnak érezte magát azoknál, akik vér szerinti családjukban nevelkednek, s ezzel összhangban volt, hogy máshogy is élt, mint diáktársai. Vérszerinti családjával egész gyermekkorában hártotta a kapcsolatfelvételt, nem akarta magáénak érezni. Húsz éves kora körül, hosszú kihagyás után, mégis felelevenítette kapcsolatát bátyjával, s közösen vettek építési telket is. Nevelőszüleivel Sanyit mély szeretet fűzte össze, de kapcsolatukat mindvégig emocionális félreértések sorozata kísérte. Erről nem tudtak, de talán nem is akartak beszélni. Sanyi inkább elviselte a verést, minthogy szembe kelljen néznie azokkal a gondokkal, amiért nem felel meg az elvárásoknak. Inkább nem kérte a segítségemet, csak ne kelljen az otthoni gondokról komolyan beszélni. Sokszor egyáltalán nem voltak tisztában egymás érzelmeivel.

Pl. a szülők azt hitték, Sanyi akkor érezné, hogy nem az ő gyerekük, ha bármit is megtagadnának tőle. Miközben Sanyi azt látta, egy vér szerinti gyermektől saját érdekében meg tudnak dolgokat tagadni. A nevelőszülők Sanyi egész gyermekkorában nem tudták határozottan meghúzni a határokat, s nem voltak módszereik saját akaratuk érvényesítésére. Értékrendszerüket azonban, pozitív példájuk alapján át tudták sugározni. Sanyinak is fontos, hogy mindig munkahelye, jövedelme legyen, s mindig stabil párkapcsolatra törekedett.

Jellemzőnek tartom azt is, hogy sem nekem, sem a nevelőszülőknek nem tűnt fel, a fiút milyen mély érzelmi szálak fűzik a nagymamához. Azt hittük, miatta nélkülözte a szeretetet, miközben Sanyi úgy érezte, tőle kapta, s halála után rendült meg.

Kamaszkorától fogva meghátrált az igazi feladatoktól, próbatételektől – pl. egy sport mellett sem tartott ki annyira, hogy komoly teljesítményt lehessen tőle elvárni. Gyermekkorában semmilyen kapcsolatot nem tartott szüleivel, nővérével. Csak bátyjával volt kapcsolata, aki szintén nem ismerte szüleit. Sok állami gondozottnál megfigyelhető, hogy nem tud elkötelezett lenni valamilyen jövőképert, ha nincs tisztában múltjával.

Soha nem ismerte el gyengeségét, labilisságát. Most, három év drogozás után úgy érzi, néhány hét alatt befejezte, nem eshet vissza, nincs szüksége segísége. A dolog jó irányba indult el, rendezett, de egyáltalán nem stabil.

Bibliográfia

1. Rácz József: Ifjúsági szubkultúrák és devianciák. Scientia Humana Budapest, 1998.
2. Dr. Patai Klára: Szenvedélybetegségek Glaxo és a két zsiráf közös kiadása, 1994.

Dr. Rácz József: A Drogfogyasztó magatartás 1988. Medicina

Írta: Vucskó Bernadett

ISKOLAI SZOCIÁLIS MUNKA

Magyarországon a 90-es években egyre ismertebbé vált a szociális munkás szakma, az emberek igénylik a szociális és mentális segítséget. A szociális munkán belül új területként mutatkozik meg az iskolai szociális munka, mely jellegzetes, új és komplexfeladatokat lát el. Elméleti és gyakorlati háttere kialakulóban van, mert iskolánként változó feladatokat látnak el az iskolai szociális munkások. Elméleti megközelítésből több modellel (hagyományos klinikai, iskolaváltoztató, közösségi-iskolai, társadalmi kölcsönhatás) találkozhatunk, melyek hatnak egymásra, önállóan ritkán jelennek meg. A legelterjedtebb a hagyományos klinikai modell, melynek központjában a társadalmi és/vagy érzelmi problémákkal küszködő tanulók állnak. Gyakran társul ehhez az iskolaváltoztató modell, melynek célrendszere az egész iskola. E két modell meghatározásában a figyelembe veendő problémák forrásai a gyermekek emocionális, pszichés gondjai, melyek legtöbbször a család diszfunkcionális működéséből adódnak, ill. az iskolai normák és körülmények okozhatnak problémás helyzetet. (Munkámat e két modell célkitűzésével egyetértve végeztem.)

Dilemmát jelent az iskolai szociális munka meghatározása és értelmezése. Az iskolai szociális munkás az adott intézmény területén dolgozik. Kölcsönhatásban van a tanulókkal, pedagógusokkal, szülőkkel és az intézményi vezetéssel. Az iskolai koordinátorokat – akik az intézményben 1-1 órás ügyeletet tartanak a családsegítő- vagy gyermekjóléti szolgálatok munkatársaként – nem foglalom bele ebbe a meghatározásba.

Az iskolai szociális munkás feladatai közé tartozik:

- érdekvédelem,
- kulturális és szabadidős programok szervezése,
- információ- és tanácsadás,
- iskolahigiénia (testi, lelki egészség),
- szociális és mentális segítségnyújtás,
- felvilágosítás (serdülőkor problémái, devianciák, nemi élet),
- segítő intézményekkel való kapcsolattartás.
- Értékeket, normákat közvetítő szerepet tölt be az iskola és a családok között, feltárja

a szülő-gyerek-tanár közti konfliktusokat.

A felsorolt feladatok megvalósításában segítséget nyújthatnak a pedagógusok, főleg az iskolahigiénia és a programszervezés területén.

A pedagógus munkájának főbb jellemzői:

- meghatározott tervek szerint dolgozik (tanterv),
- tudást, ismeretet közvetít (tanít),
- képességeket, értékeket fejleszt,
- társadalmi, politikai szerepekre készít fel,
- eredményt, teljesítményt értékel.

A szociális munkás azonban:

- a bajban lévő embert segíti a vele együtt kimunkált stratégia alapján,
- a bajok elkerülése végett készségeket fejleszt,
- a szükséges erőforrásokról az együttműködők között közvetít,

- segíti a reszocializációt, rehabilitációt,
- szakmai etikai kódex alapján dolgozik.

Többek között e feladatokat és jellemzőket tartottam fontosnak munkám kezdetén, mikor 1998 októberében a Zuglói Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat pályázat útján nyert támogatásból alkalmazni tudott iskolai szociális munkásként. Szolgálathoz kerülésemmel a vezetőséggel közösen beszéltem meg feladataimat, terveimet, elképzeléseimet. A szintén zuglói Álmos vezér téri Általános Iskola és Gimnázium épületében kezdtem meg munkámat.

Kezdeti lépések:

1. Az iskola kiválasztásával egyidejűleg tájékozódtam a kerület szociális jellegzetességeiről. A lakótelepi környezetben elhelyezkedő oktatási intézményben főleg a társadalom középosztályába tartozó családok átlagos képességekkel bíró gyermekei tanulnak. Az átlagtól – mind negatív, mind pozitív irányban – eltérő helyzetű családok és képességű gyermekek is megtalálhatók, arányuk kb. 30%-ra becsülhető. A valamely kisebbséghez tartozó gyermekek száma elenyésző.

2. A szociális munkás szakma megismertetése az iskolai vezetőkkel, és terveim előrevetítése volt a kezdő lépés az iskolában. Az így létrejövő együttműködési szerződés (a Szolgálat és az iskola között) megkötése után kellett keresni az iskola épületében egy szabad helyet, mely biztosítja az egyénnel való foglalkozás intimitását. A hely kiválasztásának iránymutatói röviden a következők:

- elérhető legyen bármikor tanár, diák és szülő számára,
- zárható lehessen az intim beszélgetések alatt,
- közvetlenül nyíljon a közös térbe, hogy ne keltsen feltűnést ha valaki betér (ne legyen számára kellemetlen).

Az „irodát” a gyermekek kezdeményezésére „SZOC-KUCKÓ”-nak neveztük el.

Ehhez a névhez tudták hozzákapcsolni, mit csinál a szociális munkás az iskolában, hol lehet őt elérni, mivel lehet hozzá fordulni. Az elnevezés jelképpé vált az idők folyamán.

3. Kértük az iskolát, hogy biztosítsa technikai eszközök (telefon, számítógép, fénymásoló) elérhetőségét, használatát. További eszközöket (íróeszköz, papír stb.) a Szolgálat nyújtott rendelkezésemre. Nehézséget jelentett, hogy csak a titkárságról lehetett telefonálni, ahol folyamatos volt a mozgás. A kliens anonimitását csak nagy erőfeszítéssel lehetett fenntartani a telefonbeszélgetések alatt.

4. A tárgyi feltételek megteremtése után elkezdődhetett az érdemi munka:

- ismerkedés az iskola épületével,
- személyzetével,
- működési rendjével és szabályzatával.

Legfontosabbnak tartottam a szakma és munkám megismertetését. Ehhez meg kellett keresnem a kulcsembereket (munkaközösség vezetők, osztályfőnökök, diák-önkormányzati vezetők), akiken keresztül eljuthattam minden dolgozóhoz és tanulóhoz. Tájékoztatásaimnál nagy hangsúlyt fektettem az elérhetőségi lehetőségre: mikor, hogyan kereshetnek fel, milyen témában és feltételek mellett (titoktartás).

5. Kapcsolatfelvétel:

- Igazgató és helyettesei: tájékoztatást adtam, hogy mennyiben érinti munkám az iskola életét. A folyamatos kapcsolattartás és kölcsönös tájékoztatás fontos volt, hogy tevékenységem ne legyen ellentétes az iskola érdekeivel. A vezetők mindvégig segítettek munkámat a pontos tájékoztatással.

- Munkaközösség vezetők: tevékenységük fontos volt az információk terjesztésében, az iskola szervezeti felépítéséről, működéséről tudtak megfelelő tájékoztatást adni.

- Osztályfőnökök: a diákok és szülők mozgósításában volt nagy szerepük, a jó kapcsolat feltétele a közös munkának, ismerték az adott diák személyiségét, osztályban elfoglalt helyét, tanulási képességét. Vegyes érzésekkel fogadtak az iskolában. A jó kapcsolat leginkább akkor alakult ki azokkal, akik bizonytalanok voltak munkám létjogosultságában, amikor saját osztályukban tanuló gyermekkel értem el eredményeket.

- Gyermek- és ifjúságvédelmi felügyelők: annak érdekében, hogy ne legyenek átfedések munkánk között, pontos tervet kellett kidolgozni, milyen tevékenységeket látnak el egyedül, és ha segítség kell adott esetben, vagy elakadtak a segítségnyújtási folyamatban, jelezték az esetet számomra. Heti rendszerességgel találkoztunk, hogy az új, vagy folyamatos ügyeket megbeszéljük. Fontosnak tartom számukra a folyamatos továbbképzések biztosítását, hogy megismerjék a szükséges jogszabályi háttérrel, segítő intézményeket, szociális ellátási formákat.

- Szaktanárok: információt tudtak nyújtani a diákok viselkedéséről, fontos jelző szerepet tölthettek be.

- Diákönkormányzatok: a diákok érdekeinek védelmében és érvényesítésében léptek fel szervezeti formában, a diákjogok érvényesítése érdekében gyűléseiken részt vettem, munkájukat információval, tanácsadással segítettem. Véleményem szerint „segítő tanár” helyett az iskolai szociális munkás lenne a megfelelő „semleges” támogatója a szervezetnek. Ez azonban nem jött létre az idő rövideje és a munka határideje miatt.

- Diákok: felhívták a figyelmet az iskolai konfliktusokra, saját problémájukra leginkább viselkedésük megváltoztatásából lehetett következtetni, jelzőrendszert alkottak az iskoláról, szabályairól, tanárokról, társaikról. Leginkább a kötetlen beszélgetéseket kedvelték, éppen ezért szünetekben sokan bejöttek a „SZOC-KUCKÓ”-ba velem és egymással beszélgetni.

- Szülők: a diákok háttérének megismerésében nyújtottak segítséget, családi problémák esetében meghatározó szerepet tölthettek be, gyermekük érdekében tett intézkedésekről tájékoztatni kell őket. A személyes találkozás és tájékoztatás segített a velük való kapcsolat kiépítésében, ezért tartom fontosnak a családlátogatást.

6. Kapcsolatfelvétel formái:

- Tájékoztató lapokat szerkesztettem tanároknak, diákoknak és szülőknek az iskolai szociális munkáról, tevékenységi körömről, elérhetőségi lehetőségekről.

- A személyes ismeretség érdekében külön értekezleten bemutatkoztam a pedagógusoknak, és ellátogattam egy-egy órára minden osztályba, ahol kérdéseket tettek fel a gyerekek.

- Kötetlen beszélgetések szünetekben, tanítás után.
- Iskolai programokon való részvétel, kirándulások.
- Szülői értekezleteken bemutatkozás, fogadóóra.

7. A szükséges nyilvántartások (tanulói névsor és létszám, havi ütemtervek) és szabályzatok (helyi rendeletek, SZMSZ, Házirend) beszerzésével együtt összegyűjtöttem a gyermekvédelmi felelősök és az osztályfőnökök segítségével a

veszélyeztetettnek ítélt tanulók névsorát. A listán szereplő gyermekek váltak gyakorlati munkám középpontjává. Olyan segítségre szorultak, melyet feladataimban már meghatároztam. Az osztályfőnököktől kértem információkat, és az ő jelzésükre, vagy a gyermek saját kérésére indult meg a közös segítő munka.

Nehézséget az iskola felépítése jelentett a kezdeti munkában, mivel három külön épületből áll. A gimnáziumot és az általános iskolai felső tagozatosokat egy zárt folyosó köti össze, míg az alsó tagozatosok épülete kb. 300 méterrel messzebb van külön udvarral.

Folyamatos munkák:

1. Az egyszeri munkákon kívül meghatározó:

- folyamatos egyéni esetkezelés,
- információ- és tanácsadás,
- rendszeres kapcsolattartás diákokkal, tanárokkal, gyermekvédelmi felelősökkel, iskolai diákönkormányzatokkal és a szociális/segítő intézmények képviselőivel,
- iskolai programokon való folyamatos részvétel, ill. szervezésükben való segítségnyújtás, mely elősegíti az intézmény belső mechanizmusának megismerését,
- nevelőtestületi és egyéb értekezleteken való részvétel, mely a tanulási és/vagy magatartásproblémáival küszködő gyermekekről is ad tájékoztatást.

2. Nem volt elég megtervezni a szabadidős, felvilágosító jellegű vagy egyéb programokat, anyagi hátterüket is meg kellett teremteni, hiszen az iskola kapacitása véges. Ezért fontos volt az aktuális pályázatok ismerete, benyújtása, ill. az egyéni pályázási lehetőségekre való figyelemfelhívás a diákok körében pl.:

- művészeti versenyek,
- tudományos konferenciák,
- tanulmányi verseny,
- nehéz szociális körülmények között élő tanulók támogatása,
- tanulmányi ösztöndíjak.

Egy nyári játszótábor megszervezése is függött a pályázati eredményektől, hogy segíteni tudjunk a nehéz körülmények között élő családok anyagi megterheltségén. (A benyújtott pályázatokból 165 ezer forintot nyertünk 18 gyermek egy hetes táboroztatására.)

3. Az információk bővítése érdekében szóróanyagokat és tájékoztató füzeteket szereztem be a fiatalokat érintő aktuális témákról (szerelem, szex, drog, alkohol, fogamzásgátlás, betegségek, AIDS, pályaválasztás, munkalehetőségek, szabadidős programok, bűnözés törvényi következményei), melyeket szünetben kötetlenül olvasgathattak. A kiadványokat nagy érdeklődéssel forgatták.

Eseti munkák:

1. Az iskolai szociális munka szerves része:

- mentálhigiéniai feladatok ellátása,
- a pályaválasztás és továbbtanulás elősegítése.

E témakörökben felkért szakemberek tartottak előadást osztályfőnöki órák keretében, ill. szerveztem csoportokat. A pályaválasztást elősegítő csoportokon harmadikos és negyedikes gimnazisták vettek részt, míg a szexuális felvilágosító program hetedikes és nyolcadikos

tanulóknak indult el. A pályaválasztási tanácsadási programot ki-ki egyéni foglalkozás keretében is végezhetette.

2. A pedagógusok, vagy gyermekek jelzésének kivizsgálása is eseti munkát igényelt:

- egyéni beszélgetéssel,
- óralátogatással,
- családlátogatással,
- környezettanulmánnyal,
- társintézmények megkeresésével egybekötve.

3. Az iskolában felmerülő szabadidős, tanulási és egyéb igények és hiányosságok felderítésére kérdőíves szükségletfelmérést indítottam el, mely segítségével szolgálhat az iskolai élet átalakításában, javításában az ott tanulók és tanítók motivációjának megfelelően.

4. A nyári szabadidő-eltöltésre is fel kellett készülni, egy tábor megszervezése pontos odafigyelést igényelt. Ismerni kellett a családok szociális helyzetét, a gyermekek érdeklődési körét. 18 főre terveztem egy személyiség- és önismeret-fejlesztő játszótábort 10-12 évesek részére a Börzsönyben, távol a lakótelepi környezettől. Pályázati pénzekből próbáltuk a kiadások egy részét fedezni.

5. Lényeges volt továbbá, hogy naprakész információim legyenek, mint iskolai szociális munkás. Ismernem kellett és folyamatosan figyelemmel kísértem:

- a hatályos jogszabályokat, törvénymódosításokat,
- a legfrissebb társadalomkutatási eredményeket,
- a megjelent szakirodalmakat a gyermekvédelem területén,
- a pszichológia, szociológia, jog, társadalom és szociálpolitika aktuális kérdéseit.

Szakmai hozzáértésemhez elengedhetetlen volt a részvétel megfelelő továbbképzéseken, konferenciákon, ismernem kellett a megjelent szakkönyveket, tanulmányokat, folyóiratokat.

Iskolai eset-, és csoportmunka:

1. Az Álmos vezér téri Általános Iskola és Gimnázium 680 fővel kezdte meg az 1998/99-es tanévet. A felmérés alapján az osztályfőnökök megítélése szerint a létszám 22%-a (150 fő) veszélyeztetettnek számít. A veszélyeztetettség/hátrányos helyzet – amely nem feltétlenül jelent akkut problémát – szempontjai:

- a szülők elváltak,
- a szülő egyedül neveli gyermekét,
- nevelőszülők nevelik,
- valamelyik szülő munkanélküli,
- 3 vagy annál több gyermek van a családban,
- nehéz anyagi helyzet,
- családi kapcsolati problémák,
- bántalmazás, elhanyagoló család,
- egészségügyi problémák,
- kollégiumi elhelyezés.

A tanév folyamán azonban változhat a család szerkezete, anyagi körülménye, ezért folyamatosan felül kell vizsgálni a listát. Az osztályfőnökök a folyamatos kapcsolattartás alatt jelezték a változásokat. Rá kellett kérdezni az osztályaikban tanuló gyermekek szociális

helyzetének, illetve kapcsolatainak változására is. Több esetben a listán nem szereplő gyerekek kerültek olyan helyzetbe, hogy segítségre szorultak, de előfordult az is, hogy rendeződtek a problémák, így nem volt szükség a folyamatos kapcsolattartásra. A legtöbb esetben az osztályfőnök érzékeli a változásokat akkor is, ha nem tudja pontosan definiálni az adott problémát.

2. Az ügyeleti időt a diákokhoz és a szülőkhöz igazodva kellett meghatározni, ezért délutáni ügyfélfogadást is tartottam a szülők részére az iskolában.

- A „SZOC-KUCKÓ” két helyiségből állt. Közvetlenül a folyosóról nyílt a bejárat egy kis közös részre, ahonnan az intimebb beszélgetésre alkalmas szobába lehetett bejutni. A közös rész mindig nyitva állt, kisebb olvasótárrá alakult az ott elhelyezett tájékoztató anyagok iránti nagy érdeklődés miatt. A diákok szünetekben bármikor bejöhettek olvasgatni, beszélgetni.

- Ezeket a beszélgetéseket nem adminisztráltam, hiszen egyszerre egy szünetben 10-15 diák is a helyiségben tartózkodhatott. Pontos nyilvántartást azokról az esetekről vezettem, mikor egyéni beszélgetés történt az adott problémáról, vagy valamilyen intézkedést kellett tenni. Az esetlapon szerepel a kliens neve, címe, a megkeresés ideje, tárgya, a probléma pontos definiálása, a találkozások dátumai és egyéb intézkedések.

3. Személyes segítségnyújtás:

- 22 gyermekkel folyamatos, problémára fókuszált kapcsolat alakult ki.
- A diákokon kívül a tanároknak is segítséget tudtam nyújtani személyes problémáikban. (Két esetben a tanácsadáson kívül konkrét segítségre, ügyintézésre volt szükség.)

- A szülők általában a gyermekekkel kapcsolatos problémák során jelentek meg az intézményben, de három esetben a szülő önkéntesen jött be családi problémája megoldása érdekében.

4. A komplex családgondozást igénylő eseteket (6 család) a Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat felé jeleztem, ahol egy-egy családgondozó lett az esetvezető, de a folyamatos és kölcsönös segítségnyújtás megmaradt a későbbiekben is.

5. Előfordulási gyakoriság szerint a következő típusú problémák jelentkeztek:

- pszichológiai,
- gyermeknevelési,
- életvezetési,
- információkérés,
- anyagi nehézség,
- alkohol,
- gondozási,
- drog,
- tanulási nehézség,
- jogi,
- egészségügyi,
- foglalkoztatási,
- egyéb.

6. Célesoportonként előforduló problémák, melyekkel megkerestek:

- Diák: tanár-diák közötti konfliktus, tanulási nehézségek, kapcsolati problémák (családtaggal, kortárssal), dohányzás, házirend, serdülőkori krízis, nyári munkalehetőség, pályaválasztás, továbbtanulás.
- Tanár: válás, továbbképzés, továbbtanulás, tanulóval való konfliktus, szervezés.
- Szülő: gyermeknevelés, válás, családi krízis, iskolai elhelyezés, pszichológiai probléma, nehéz anyagi helyzet, munkanélküliség, születendő gyermek fogadása.
- Gyermekvédelmi felelős: társintézményekről információ, adott esetben való elakadás, iskolai hiányzások, csavargás, magatartászavarok.
- Diákönkormányzat: információ gyermek- és diákjogokról, iskolai szabályokról, programszervezés, tanács kikérése tanári eljárás jogosságáról, pályázatírás.

7. A második félévben ötödik osztályosok részére hirdettem meg egy játszócsoportot azzal a céllal, hogy a játék folyamán elsajátíthassanak bizonyos értékeket, normákat (melyek segíthetnek az iskolai alkalmazkodásban), és jobban megismerjék képességeiket, önmagukat.

A játszócsoport foglalkozáson 12 ötödikes gyermek vett részt, akik tanulási, magatartási nehézségekkel küszködtek, nehezen tudtak beilleszkedni az osztályközösségbe, túl visszahúzódnak, vagy éppen hiperaktívak. A foglalkozás befejezéséig egy jól együttműködő, egymásra odafigyelő csapat jött létre, elfogadták egymás jó és rossz tulajdonságait, segítették egymást a negatívumok kijavításában. A csoport igazi közösséggé alakult, több kirándulást is szerveztünk a foglalkozásokon kívül.

8. A segítő intézményekkel való kapcsolattartás segítette munkám hatékonyságát és rugalmasságát. Konkrét segítséget kaptam a Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálattól, Nevelési Tanácsadótól, Gyermek- és Családterápiás Intézettől, Gyámhatóságtól és a helyi Polgármesteri Hivaltaltól. A kapcsolattartást elősegítette a szervezett továbbképzéseken való részvétel, ahol olyan információkat sajátíthattam el, melyek napi munkámat megkönnyítették.

Szakmai háttér, szupervízió:

Munkám jellegzetessége az, hogy heti négy alkalommal tartózkodtam az iskolában meghatározott ügyeleti rendszerben.

Hetente egy napot a Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálatnál töltöttem. A munkaértekezleten és az esetismertetésen kívül komoly szakmai támaszt kaptam az esetmegbeszélő csoportok keretében, illetve a szupervízión. Elengedhetetlennek tartom ezt a háttérrel a munkavégzés folyamán még akkor is, ha az iskolai szociális munkás az iskola alkalmazottja. Kell egy szakmai segítő háttér, mely a felmerülő nehézségekben segítséget tud adni.

Tapasztalataim:

Az iskolában eltöltött nem egészen egy év megerősítette bennem azt a hitet, hogy iskolai szociális munkásokra szükség van. Nem elég, ha egy pedagógus (félállásban) végzi el a gyermek-és ifjúságvédelmi feladatokat. A munka sokkal komplexebb és több időt, felkészültséget igényel.

Munkám során elvégeztem mindazon feladatokat, melyeket ismertettem, viszont az idő rövideje és határozott ideje miatt néhány célkitűzés nem valósulhatott meg, pl.: a diákönkormányzatok teljes mértékű segítése a pedagógust felváltva, családlátogatás konkrét feladat nélkül, maximális részvétel az iskolai élet szervezésében.

Véleményem szerint az iskolának kellene alkalmaznia a szociális szakembert, hogy teljes mértékben be tudjon épülni az iskolai élet minden színterébe. Viszont ezt csak abban az esetben tudom elképzelni, ha megvan a megfelelő szakmai felkészültség és segítség hasonló területen dolgozó szakemberektől, mint pl.: esetmegbeszélések, szupervízió, szakmai konferenciák, továbbképzések.

Legeredményesebb munkát a diákok körében értem el. Befogadtak, elfogadtak, megbíztak bennem. A pedagógusokkal való kapcsolat kiépítése volt számomra a legnagyobb feladat, nehéz volt elfogadtatni velük, hogy az iskolához tartozom, mikor nem annak alkalmazásában dolgoztam ott. Ez a kettős helyzet máskor is gondot okozott, pl.: pályázatírásnál melyik intézmény nevében nyújtsam be a projektet, konferenciákon kinek a képviselőjében jelenjek meg...

Nagy lehetőségeket látok e szakma elterjedésében, a szociális munkások segíthetnek a pedagógusoknak, családoknak és gyermekeknek, hogy az iskola megfelelő alapot nyújthasson az ember életében.

Irodalom:

- Szociális munka az iskolában
szerk.: Budai István Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1996.
- Iskolai szociális ismeretek
szerk.: Jankó Judit COMENIUS BT, Pécs 1996.
- Tanulmányok a gyermekjólét köréből I. – Iskolai szociális munka
szerk.: Budai István Hajdúböszörmény 1993.

Írta: Jan Sadek

KATITZI ÚJABB KALANDJAI KÖZÉP EURÓPÁBAN¹¹

- Apuka, miért nem élünk mi is rendes házban? Miért élünk sátorban és kocsiban, szegények vagyunk?

- Nem, igazából nem vagyunk szegények, de látod, vagy talán túl kicsi vagy még ahhoz, hogy megértsd, nem engedik, hogy házakban éljünk. Az emberek nem szeretnék minket házakban látni.

- De miért nem, apuka? Azért, mert nem vagy rangos ember?

- Katitzi, nagyon jól figyelj, és próbáld meg felfogni, amit mondok. Cigányok vagyunk.

- Micsoda, te azt mondod nekem, hogy cigányok vagyunk? Hiszen az valami nagyon rossz. Tudom, mert Ruttan az árvaházban azzal csúfolt, hogy cigány vagyok és azt mondta, hogy jöttmentek vagyunk.

- Tudod Katitzi, cigánynak lenni nem rossz dolog, de az emberek félnek tőlünk, mert úgy gondolják, hogy közönségesek vagyunk. Nem ismernek minket és nem mernek a közelünkbe jönni.

- De apuka, ez nevetséges, ha nem ismernek minket, nem félhetnek tőlünk.

- Lehet hogy te így gondold, de sajnos nem úgy van.

Ez a párbeszéd a fiatal roma lány, Katitzi és apja között a Katarina Taikon által Katitziról 1969 és 1980 között írott 13 könyvből álló sorozat első darabjából származik. Svéd gyerekek egész nemzedéke (az én nemzedékem) nőtt fel ezeken a könyveken a hetvenes és nyolcvanas években. A könyveket otthon és iskolában egyaránt olvasták. Sok svéd gyerek számára Katitzi kalandjai jelentették az első találkozást a roma kultúrával.

Katarina Taikon egy cigánytáborban született Örebroban, Stockholmtól nyugatra, 1932-ben. Ritkán járt iskolába és először 26 éves korában jutott el az úgynevezett népfőiskoláig, ahol megtanulhatott írni és olvasni. Néhány évvel később írta meg első könyvét „Cigányasszony” címmel, amelyben a roma kisebbségnek akkoriban Svédországban néha szinte elviselhetetlen létét írja le. A közvéleményt kezdte formálni minden svéd egyenlő jogainak tiszteletben tartása érdekében, a roma kisebbséget is beleértve. Katarina kiváló vitatkozó félnek bizonyult és ennél fogva bizonyos elismertségre tett szert. Néha provokatív volt, ami viszont ellenfeleket szerzett neki. Ugyanilyen fontos volt az oktatáshoz való viszonya. Beutazta az országot és iskolákat látogatott meg, ahol a roma kultúráról és nyelvről beszélt, felkeltve a gyerekek érdeklődését és megértette velük annak lényegét.

Az első Katitzi könyvet 1969-ben adta ki. Ez a könyv és az utána következők egyaránt önéletrajzi jellegűek és Katitzi – azaz Katarina – fejlődését követik nyomon a gyerekkortól az asszonnyá válásig, a cigánytábor életének és a többségi svéd társadalommal való összetűzéseknek fényében. Elmeséli, hogyan adták férjhez tizenhárom éves korában, menekülését a házasságból, a nehézségeket, amelyekkel a tanuláshoz szembesülnie kellett, és hogy hogyan tudott megélni táncolásból, jövendőmondásból és réztálcák árusításából. Néhány film is készült a könyvekre alapozva. Katarina Taikon 1995-ben halt meg, miután egy agysérülést követően 13 éven át feküdt kómában.

A Katitzi könyvek sokak számára, akik olvasták őket a hetvenes és nyolcvanas években, a különböző kultúrákról való ismeretek forrásai lettek. Egészen kivételes módon – és a

¹¹ A Budapesten, 2001. március 26-án a Gyermeki jogok Európában – kihívás és felelősség című szemináriumon elhangzott előadás szerkesztett változata

gyerekek számára teljesen érthetően – írják le, milyen érzés olyan embernek lenni, aki más mint a körülötte lévő többi. Ennek következtében a könyvek elősegítették a beleérzés, szenvedély és tisztelet kialakulását, kivívták az olvasó együttérzését. Sok gyerek dramatizálta Katitzi történeteit, ami szintén alapot szolgáltatott az osztályban lezajló bonyolult beszélgetésekhez.

Az Európai Unió kibővítése új lendületet adott a roma kérdésnek. A roma kisebbségek helyzetét a koppenhágai feltételek alapján kell tárgyalni, amelyek körvonalazzák azokat a javító intézkedéseket, amelyeket a jelölt országoknak teljesíteniük kell a csatlakozás előtt. Ezen feltételek első lépcsője politikai jellegű és többek között magában foglalja a kisebbségeknek adott jogok szabályozását. Mindannyian tudjuk, hogy a roma kisebbség rendszerint marginalizálódott, alacsony iskolázottsági fokú, rossz egészségügyi körülmények között élő és munkát csak igen nagy nehézségek árán találó, a társadalom perifériájára szorult népesség. A Cseh Köztársaság, ahol mintegy 300 000 roma él, akkor került a figyelem középpontjába, amikor romák ezrei kezdtek el Kanadába és számos európai országba kivándorolni. Ekkor az Usti nad Labemben található fallal kapcsolatos viták és az állampolgári törvény csak tovább rontotta az ország megítélését külföldön.

A romák sorsának megbeszélése érdekében Pierre Schori úr, az akkori svéd nemzetközi fejlesztési együttműködési miniszter 1999. februárjában találkozott Václav Havel cseh elnökkel. Kétoldalú cseh-svéd együttműködést kezdeményeztek a cigánykérdésben, amelynek eredménye lett a cseh és svéd roma fiatalok konferenciája a Stockholm melletti Bommersvikben, valamint államigazgatási tisztviselők és szociális munkások két látogatása. Attól a vágytól vezérelve, hogy ezeket a programokat valami még valóságosabb és színesebb eredménnyel egészítse ki, a prágai svéd követség javasolta a Katitzi program beindítását.

A svéd intézettől kapott segítséggel megkezdtük a könyvnek cseh nyelvre történő átültetését, és felkértünk egy olyan iskolát a Kelet-Szlovákiában található Jarovnicében, ahová sok roma gyerek jár, hogy készítsenek új ábrákat a könyvhöz. Mindössze egy héttel később már el is küldték nekünk ezeket a fantasztikus és igencsak művészi színvonalú rajzokat. A könyvből összesen 3000 példányt nyomtak, amelyet a svéd külügyminisztérium finanszírozott. A követség az elnöki hivattal, az oktatási minisztériummal és a plzeni városi oktatási hivattal együttesen létrehozott egy konzultációs csoportot. Ez utóbbi előkészítő felmérést végzett a Plzen város környékén található tíz iskolában, ahol különböző korú gyerekek olvasták a könyvet. Ezen felmérés során nyert tapasztalatok alapján az oktatási osztály útmutató irányelveket dolgozott ki a tanárok számára, hogyan használják a könyvet.

Amikor 65 iskolának szétosztottuk a könyvet, – mindegyik 30 példányt kapott belőle -, olyan helyeken, ahol jelentős számú roma kisebbség él, azt a bevezetést is kiküldtük vele, amely az irányelveken túlmenően Václav Havel elnök, az oktatási minisztérium valamint a svéd nagykövet levelét is tartalmazza. Ebben a levélben Havel elnök azt a reményét fejezi ki, hogy a következő fiatal nemzedék már ne aszerint osztályozza az embereket, hogy milyen a fajtájuk vagy a nemzetiségük, hanem emberi minőségük, jellemük és képességeik szerint.

Úgy hiszem, a könyv jelentősége nem merül ki pedagógiai hatásában, amelyet a többségi társadalomhoz tartozó gyerekekre gyakorol, hanem jó példát mutat a roma közösségnek is egyetlen személy – Katarina Taikon – sorsán keresztül, aki tényleg jutott valamire. Ezért aztán a program bevezetőjét a nagyközönség rendelkezésére is szerettük volna bocsátani. Meghívtuk Rosa Taikont, Katarina nővérét, aki mellesleg jól ismert ezüstműves, valamint Angelica Ström-öt, Katarina lányát, 2000. májusában Prágába.

A Katitzi programot újságok, a televízió és a rádió is bemutatta mind Svédországban, mint pedig Csehországban, és Rosa Taikont meghívtuk, találkozzon az elnöki hivatal vezetőjével. A bemutatkozás talán legérdekesebb része volt a látogatásuk a plzeni iskolákban, ahol a gyerekek előzetesen már olvasták a könyvet. Most hús-vér valójában is találkozhattak vele. Olyan volt, mintha egy tündérmese lapjai elevenedtek volna meg! Természetesen leghőbb vágyuk volt megtudni, mi történt azután, hogy a könyv véget ért.

A program teljes költségvetése, Taikon és Ström látogatását is beleértve, összesen 55 ezer svéd korona, azaz 6000 euró volt. Úgy gondolom, hogy ez meglehetősen kevés. Mindazonáltal, azokból a pozitív visszajelzésekből ítélve, amit a cseh hatóságoktól – beleértve Havel elnököt is – valamint a pedagógusoktól, nem utolsósorban pedig a roma képviselőktől és a sajtótól kaptunk, arra lehet következtetni, hogy egy költségvetését tekintve korlátozott hatályú program is komoly hatással rendelkezhet. Ebben a tekintetben nagyon hálásak vagyunk a Taikon családtól kapott támogatásért; miután a kiadás nem kereskedelmi célokat szolgált, nem kellett fizetni a jogdíjért.

A követség kezdeményezte a program azonnali értékelését is. Még nem készült ugyan el, ám néhány következtetést már le lehet vonni az összegyűjtött adatokból. A tanárok körében a program úgy szerepel, mint a kultúrák közötti és emberi jogi nevelés fontos eszköze. A Cseh Köztársaságban egyetlen más ilyen jellegű könyv sem létezik. Egyedülálló abban az értelemben, hogy a valóságot írja le reális és néha negatív módon, ami a cseh eredetű gyerekönyvek piacán igencsak szokatlan. A gyerekek először haboztak, nem akarták elhinni a történetet. Egy idő után azonban azonosították magukat Katitzi személyével és többet akartak megtudni róla valamint a többi romáról. Több osztályban is voltak cigány gyerekek, akik kiérezték az elismerést a beszélgetésekből és érzékelték a kultúrájuk iránt támadt érdeklődést.

Bizonyosan vagyunk benne, hogy a megfelelő hangot találtuk meg. A követség oly mértékben bízik a program meggyőző erejében, hogy hasonló kísérletre tett javaslatot Szlovákiában. A kisebbségi jogokért felelős miniszterelnök helyettes, Csáky úr és az oktatási miniszter, Ftacnik úr erkölcsi támogatásukról biztosítottak minket. A szlovák fordítás már készen áll és most a magyarra várunk. A magyar változatot Szlovákiának azokra a részeire szánjuk, ahol nagyszámú a magyar kisebbség. A fordító, Harrach Ágnes itt él Budapesten és a fordítást természetesen lehetne használni abban az esetben is, ha a Katitzi programot itt Magyarországon is megvalósítanánk. A bukaresti svéd követség is megkezdte már a Katitzi program előkészítését annak a modellnek megfelelően, amit a Cseh Köztársaság esetében már leírtam.

Végezetül szeretnék egy mondást idézni, amely úgy szól, hogy -a gyermek a férfi apja”. Úgy hiszem, ez magyarázza a Katitzi program fogadtatását és sikerét. Azok, akik olvasták a Katitzi könyvet, érdeklődni kezdenek a roma kultúra iránt és pozitív benyomásokat szereznek róla. És mindezt életüknek egy olyan szakaszában teszik, amikor a más kultúrákhoz tartozó emberek iránti előítéletek még nem kövesedtek meg bennük, hiszen gyermekként éltek át.

Katarina Taikon maga is úgy tekintett a könyveire, mint propagandájának eszközeire, fegyvereire, a roma kultúra érdekében elért sikerre. Igen helyénvaló lenne, ha ez az egyedülálló könyvsorozat és Katarina Taikon munkája felhasználható lehetne a roma kisebbség Közép Európában tapasztalható helyzetének javítására. Esetleg egy új svéd exportra szánt termék? Reméljük, hogy Katitzi új kalandokra készül Közép Európában, akár éppen Magyarországon!

A gyermek és a környezetvédelem

Lapunk 2001. decemberében pályázatot hirdetett környezet- és egészségtudatos nevelési program kidolgozása címmel.

Köszönjük a hasznos és tanulságos munkákat, melyeket folyamatosan közlünk majd.

Díjazottak:

- 1. díj: Nagy Izabella, Lóránt Veronika*
- 2. díj: Nagy Imréné, Szatmári Sándorné*
- 3. díj: Illésné Nagy Ilona*

Gratulálunk a nyerteseknek, a nyereményüket postán fogjuk elküldeni.

KÖRNYEZET- ÉS TERMÉSZETVÉDELEM, EGÉSZSÉGES ÉLETMÓDRA NEVELÉS A GYENESDIÁSI ÓVODA KÖZÉPSŐ CSOPORTJÁBAN

„A természet varázsát ontja bőven: A fűben, a virágban és a kőben. Ó nincs a földön oly silány anyag, Mely így vagy úgy ne szolgálná javad. De nincs oly jó, melyben ne volna vész, Ha balga módra véle visszaélsz!”

Shakespeare

Pályázatunk célja: közzétenni egy olyan környezetvédő szemléletű nevelési programot, amely a gyakorlatban megvalósítható és a mindennapjainkról szól.

A környezetvédelem és az egészséges életmód kialakítása egész óvodánk nevelő-oktató munkáját áthatja.

Mi azonban elsősorban saját csoportunk ezen irányú tevékenységeit szeretnénk bemutatni.

Csoportunkba 27 kisgyermek jár, kis- és középső csoportosok. A környezetvédelem nálunk ott kezdődik, hogy először megismertetjük, megszerettetjük a körülöttünk élő állatokat, növényeket, szűkebb és tágabb környezetünket. Aztán amiről már vannak ismereteik, amit megszereztek, arra tudnak és akarnak is vigyázni.

Például csoportunkban évek óta van akvárium, amely sokféle tapasztalatszerzésre, megfigyelésre ad alkalmat.

Szelektíven gyűjtjük a gyerekekkel a hulladékot: már tudják mit viszünk az udvari komposztálóba, mit gyűjtünk a PACK-PONT ládába, és mit dobunk az elemgyűjtőbe.

Rendszeresen kirándulunk – szerencsére kiválóak a lehetőségeink-a Balaton partjára, Fenépusztára a madárgyűrűző táborba és a Keszthelyi-hegység valamely kiránduló helyére. Ilyenkor alkalmunk nyílik a vizsgálódásra is, hiszen nagytól pl. apró rovarokat látni kivételes élményt jelent a gyermekek számára.

Igyekszünk csoportunkkal megismertetni a környék természetvédelmi nevezetességeit. Ebben nagy segítséget kapunk a zalaszántói Fehér Holló és a helyi Forrásvíz Természetvédő Egyesületektől. Az ő közreműködésükkel jutunk el rendszeresen Zalaszántóra is, ahol a tanösvényeken ismerkedhetünk meg minden évszakban valamilyen aktuális érdekességgel: békamentés, madárfiókák megfigyelése, gyógynövények megismerése, szelídgesztenye gyűjtés stb. Kirándulásainkon a szülők is részt vesznek, így szembesülnek azzal a ténnyel, hogy bizonyos területeken gyermekük tájékozottabb, mint ők.

Évente kerül megrendezésre intézményi szinten a ZÖLD HETEK rendezvénysorozat, melynek aktív részesei vagyunk. Ennek keretében óvodánk ad helyet a civil szervezetek

találkozójának, szakmai továbbképzéseknek. A gyermekek pedig vetélkedőkön, előadásokon, kirándulásokon keresztül érzékelik, hogy nálunk valami rendhagyó történik.

Alkalmunk van ilyenkor társintézményekkel is szorosabb kapcsolatot kialakítani, hiszen rendszeresen hirdetünk rajzpályázatot is óvodás gyermekek részére, lehetőleg környezetvédelmi témához kapcsolódva. A ZÖLD HETEK alatt szervezett kirándulások, túrák mindig különlegesebbek az évközben tetteknél. Az idén pl. patakvizsgálatot tervezünk csoportunkkal, ahol egy szakember segítségével tesszük felfedezéseinket.

Szervesen kapcsolódik ehhez az egészségmegőrzés, hiszen fokozottan figyelünk arra is, minél többet tartózkodjanak gyermekeink a friss levegőn. Udvari játékok során próbáljuk kielégíteni a gyerekek mozgásigényét.

Minden évben rendezünk sportnapot, ahol szülők-gyerekek közösen vetélkedhetnek a legügyesebb, a legerősebb, a legjobb csapat címek elnyeréséért. Minden alkalommal jó hangulatban zajlik az esemény, a gyerekek nagy örömmel szurkolnak szüleiknek és boldogok a közös mozgás élményétől.

Hangsúlyt fektetünk még a rendszeres gyümölcs- és zöldségfogyasztásra is. Régi hagyomány intézményünkben az ún. „vitamin nap”. Ez azt jelenti, hogy minden nap más gyermek hoz az egész csoport számára elegendő gyümölcsöt vagy zöldséget, amit tisztítás, darabolás után közösen fogyasztunk el. Mindig nagy büszkeség tölti el azt a gyermeket, aki hozta a „vitamint”, hiszen a többiek rendszerint dicsérik, hogy milyen finom, milyen sokat hoztál stb. Ennek során a gyerekeknek nem csak a napi vitamin szükségletét pótoljuk, hanem számtalan fejlesztést is végezhetünk.

Egész évben arra törekszünk, hogy gyermekeink és természetesen rajtuk keresztül szüleik szemléletét formáljuk. Hiszen nem mindegy, hogy mennyi vizet „pancsolnak” el a nap folyamán, hogy napsütésben semmi szükség mesterséges fényre. Ezekre az apróságokra naponta akár többször is felhívjuk a figyelmet.

Ha az óvodában szelektív szemétyűjtést folytatunk, a gyermek otthon is követeli annak betartását. Ha sikerül szokássá alakítanunk a kicsikben ezeket a dolgokat, akkor talán a szülők hozzáállásán is sikerül apránként változtatni.

Következzen most egész éves tervünk, mely a fent leírtak szellemében készült.

Egy tanévre szóló eseményterv

Szeptember 3. szombatja – Takarítási Világnap

- Nagytakarítást tartunk a csoportszobában. Meghívjuk a szülőket, nagyszülőket, hogy segítsenek az elromlott játékokat megjavítani, az elszakadt babaruhákat, plüssállatokat megvarrni stb. Néhány kisgyerek a szendvicsfalatkák készítésében segédkezik.

- Papírgyűjtési akció a szülők, nagyobb testvérek segítségével. A gyerekek által készített plakátokon hirdetjük meg. Előzmény: tevékenységek, beszélgetés:

- hogyan készül a papír,
- mi mindenre használják,
- papírfajták,
- miért fontos a gyűjtése,
- házilagos papírkészítés.

Október 5. – Állatok Világnapja

- Kirándulás Salföldre a majorba, ahol a magyar háziállatokkal ismerkedhetnek meg a gyerekek.

Október 21. – Földünkért Világnap

- Szemégyűjtési akció: az iskolával egyeztetünk, ki melyik területre vonul ki. Az Önkormányzat szállítja el a szelektíven összegyűjtött szemetet.
- Faültetési akció a községben: szülők és a helyi természetbarát egyesület bevonásával fa-, illetve sövényültetés, telepítés.

Október 31. – Takarékoskodási Világnap

- Mivel és hogyan tudunk takarékoskodni? (víz, villany, fűtés)

November 27. – Nemzetközi Ne Vásárolj Semmit Nap -Országos Fogyasztásszüneti Nap
Előzmény: beszélgetés, szemléltetés:

- hogyan és miből készülnek a játékok, használati tárgyak,
- van tartós és gyenge anyagból készült játék,
- mennyi játékod van otthon, mindegyikre szükséged van?
- mi lesz legvégül a játékok sorsa?
- Ajándékozási és csere-bere akció óvodai és község szinten (a már megunt, nem használt tárgyakkal, játékokkal, ruhadarabokkal stb. szerzünk másoknak örömet). Itt a rá szorulóakra is gondolunk.

December – Madárkarácsony

- Fenyőfa díszítése madáreleséggel az udvaron.

Február 1. – A Tisza élővilágának emléknapja

- Beszélgetések, szemléltetés:
- Hol a Tisza?→térkép,
- milyen állatok éltek benne, kipusztulásuk,
- élettér tisztaságának fontossága, kártékony anyagok a környezetben,
- patakvizsgálat folyamatosan negyedévenként.

Február 2. – A Vizes Élőhelyek Világnapja

- Kirándulás a Balaton partra

Március 22. – A Víz Világnapja

- Kirándulás: Keszthelyi Balatoni Múzeum, Fenékpusztai víztisztító telephely, Kis-Balaton

Előzmények:

- mit jelent számunkra a víz,
- a víz tisztaságának megőrzési lehetőségei,
- kísérletek végzése,
- Balaton vizében és környékén élő élőlények megfigyelése.

Március 23. – Meteorológiai Világnap

- látogatás a sármelléki meteorológiai telephelyre,
- barkácsolás: szélkakas, esőmérő,
- népi megfigyelések, időjárás alakulása, ezek összehasonlítása (folyamatosan a tanévben).

Április 7. – Az Egészség Világnapja

- Éljük füstmentesen! Dohányzás és szmog ellenes felhívás gyermekrajzokon keresztül.

- A dohányos szülőknek felhívás: aki nem gyújt rá és a családtagok által bizonyítani is tudja, havonta saját gyermeke által készített meglepetésben részesül.

- Sportnap: szülővel, nagyszülővel, testvérekkel. A versenyszámok többnyire a családokra épülnek.

Április 18. – Műemlékvédelmi Világnap

- Séta Keszthely utcáin: műemlékek, műemlék jellegű épületek megtekintése, hozzájuk fűződő történetek (gótikus templom, Goldmark Károly ház, Festetics kastély).

Április 22. – A Föld Világnapja

- ZÖLD HETEK

- rajzkiállítás,
- előadások (Nemszeretem állatok: hullók, kételtűek, denevérek),
- továbbképzés (Hogyan tudjuk gyermekeink szívébe lopni a természetet?),
- kirándulások (Csömödér kisvasút, Zalavár),
- denevérészkedés,
- virágosítás,
- emlékfa-ültetés.

Április 30. – Méhek Napja

- Látogatás méhésznél, mézkóstolás.

Május 10. – Madarak és Fák Napja

- gyalogtúra szervezése családokkal hétvégén,
- biciklitúra Fenékpusztára (kiépített kerékpárúton) a madárgyűrűző táborba.

Május 19. – A Tej Napja

- Látogatás a keszthelyi tejüzembe (tej- és tejtermékek kóstolása).

Június 5. – Környezetvédelmi Világnap

- gyűlés: óvoda, iskola, önkormányzat, természetbarát egyesületek,
- milyen eredményeket ért el közös munkánk, környezetünk megóvása érdekében,
- elkövetkezendő feladataink.

Július

- Környezetvédelmi tábor (egy hét szülők, gyerekek, pedagógusok együtt).

Nagy Izabella
Lóránt Veronika

Írta: Földes Petra

MÉG EGYSZER A SZEMTŐL SZEMBE MÓDSZER ISKOLAI ALKALMAZÁSÁRÓL

A Család, Gyermek, Ifjúság című lap előző számában jelent meg Fellegi Borbála tanulmánya arról a programról, amely a Család, Gyermek, Ifjúság Kiemelten Közhasznú Egyesület és a Zöld Kakas Líceum együttműködésében a resztoratív szemlélet iskolai alkalmazását célozta meg. Ebben az írásban a másik oldalról, tehát az iskola egésze, az ott zajló pedagógiai folyamatok szempontjából értékelem a programot.

Az iskoláról

A Zöld Kakas Líceum úgynevezett drop-out középiskola, azaz olyan diákokkal foglalkozik, akik más középiskolában korábban sikertelenek voltak, de tanulási képességeik és motivációjuk alapján képesek az érettségi megszerzésére. Az iskolai kudarcok oka sokféle lehet (fel nem ismert rész-képesség-zavarok, családi konfliktusok, pszichés zavarok stb); az azonban bizonyos, hogy a Zöld Kakas Líceumba járó diákoknak nem csak a tanulmányaikban van szükségük segítségre. Már pusztán az a tény, hogy drop-out iskolába kell járniuk – akár okként, akár okozatként – mindenképpen szocializációs zavart is jelez; ebben a helyzetben pedig rendkívüli jelentőséget kapnak a világos közösségi normák és a normák megtartásáért való közös felelősség. Ezért fogadtuk nagy örömmel a Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület kezdeményezését az együttműködésre: a resztoratív szemlélet és a hozzá tartozó eszközök iskolánkban történő kipróbálására. Az iskola célja az volt, hogy minél többet megismerjen abból az eszköztárból, amit a Szentől szembe módszer kínál, és saját pedagógiájába integrálja a beépíthető elemeket.

Az együttműködésről

Az egyik oldalon tehát rendelkezésre állt egy jól kidolgozott kommunikációs és konfliktuskezelő rendszer, a másik oldalon pedig egy működő iskola. Az iskola célja nyilvánvalóan nem lehetett a teljes Szentől szembe program adaptálása. Ezért első lépésben szeretnénk volna betekintést nyerni a programba, hogy meghatározhassuk azokat az elemeket, amelyek már a kipróbálás szintjén is az iskola működő pedagógiai rendszerébe illeszthetőek. Ezért kezdtük a közös munkát a tantestület egészére kiterjedő facilitátorképzéssel, majd az Egyesülettel való megállapodás alapján további három elemmel egészítettük ki a programot:

- kortárs-facilitátor képzés az iskola 9. osztályos diákjainak
- a konfliktusos helyzetek facilitálással történő megoldása
- szupervízió, illetve a folyamat átadása az iskola munkatársainak

Az együttműködés szempontjából meg kell jegyezni, hogy kezdetben erőteljesen eltért a két érintett fél motivációja: míg az Egyesület a meglévő, kész programjainak megvalósítását kínálta jól meghatározott keretek között (képzések, Szentől szembe konferenciák), addig az iskola a saját problémáinak saját rendszerébe illeszkedő megoldására vágyott, viszont az igényeit nem tudta pontosan megfogalmazni. A felek tehát ezen a ponton még saját céljaikat vetítették egymásra, és nem jutottak el a közös cél megfogalmazásáig. Az áttörést az együttműködésben a ténylegesen közös munka megkezdése jelentette: a felek „működés

közben” ismerhették meg egymás programját és kompetenciáit a közös facilitálások alkalmával, és a 9. osztályban, az osztályfőnök bevonásával zajló képzés keretében. Végül soron előállt az a paradoxon, hogy a közös célok megfogalmazásához szükséges kölcsönös megismerés a kísérleti folyamat végére jött létre; de kétségtelenül létrejött.

A program megvalósítása során egy sor olyan ellentmondás került felszínre, amelyek részben megmutatják a Szentől szembe módszer adaptálhatóságának határait, részben a kölcsönös alkalmazkodásban született kompromisszumok által valóságos építkezést indítottak: az iskolát igényeinek pontosabb megfogalmazására, az Egyesületet pedig rugalmasabb megoldáskeresésre ösztönözték. Ezeknek az ellentmondásoknak az elemzése rejti a kísérlet tanulságait.

A tantestület képzése: módszer, vagy szemlélet?

A programmal való ismerkedés kezdeti szakaszában az iskola munkatársainak a Szentől szembe konferenciáról volt tapasztalatuk (egy előző tanévben zajlott facilitálás nyomán); a képzés során azonban kiderült, hogy itt sokkal többről van szó. Mivel a három napos facilitátorképzés keretében építeni lehetett a pedagógusok érzékenységre, kommunikációs és csoportvezetési készségeire, maga a konferencia-technika bemutatása és kipróbálása rövid idő alatt lezajlott. A képzés további részében sokkal inkább a megközelítés egésze foglalkoztatta a tréningen részt vevő tanárokat, akik megéreztek, hogy magában a Szentől szembe konferenciában sem a forgatókönyv és a technika, hanem a resztoratív szemlélet hordozza a lényegét.

A resztoratív szemléletre ráérezni nem volt nehéz (hiszen a hitvallás, és legfőképpen a célok tekintetében sok azonosságot hordoz a személyközpontú pedagógiák filozófiájával). A kétféle megközelítés azonban lényeges különbséget is mutat: míg a resztoratív szemlélet az egyes eseményekre koncentrálnak, a személyközpontú pedagógiák a gyermek személyiségfejlődését, mint folyamatot állítják a középpontba. Ebből következik a kétféle iskolamodell módszertana közötti eltérés. A személyközpontú iskolákban az egyes történéseket mint egy hosszú folyamat részét kezelik. Ennek a folyamatnak a személyközpontú szemlélet szerint normális velejárói az elakadások, elhajlások, az esetleges rendezettség. Így ezeket a jelenségeket is elfogadással és empátiával kezelik; ez az attitűd határozza meg tehát a konfliktushelyzetek megoldását. Ezzel szemben a képzés során megismert Szentől szembe programban a gyerekek a pillanatnyi viselkedésükre kaptak folyamatos visszajelzést (normális működés esetén is), a normáktól való eltérés pedig – akkor is, ha jelentéktelennek tűnt – azonnali beavatkozást eredményezett.

A gyors beavatkozást támogató, ugyanakkor biztonságos technikák nagy hatást gyakoroltak a Zöld Kakas Líceum tanáira. Hiszen a személyközpontú pedagógiában előfordulhat, hogy tolerálhatatlan magatartásokra – az „elkövetőt” megértve – nem, vagy teljesen empátikusán reagálunk. A Szentől szembe program megközelítésének megismerése módszereket kínál a pedagógusnak ahhoz, hogy ilyen helyzetekben direkt – a személyközpontú pedagógiához mégis jól illeszkedő – módon be tudjon avatkozni.

Mindez azt jelenti tehát, hogy a képzés igazi hozadéka a Szentől szembe módszer egészének megismerése volt (bár ez csak a facilitátorképzés melletti „bonuszként” szerepelt). A Szentől szembe program konferencia technikája valóban hasznos, ráadásul jól elhatárolható, kiemelhető és külön is megtanítható. Egy pedagógus számára azonban (aki jó esetben ritkán találkozik konferenciát igénylő súlyosságú konfliktussal), a Szentől szembe konferencia az egész programon belül csak az egyik – és valószínűleg nem is a legfontosabb – módszer. A hétköznapi osztálytermi helyzetekben használható kommunikációs technikák,

a mini konferenciák, az értékelés és önértékelés megismert formái is mind igen értékes tudást jelenthetnek. Mivel a Szentől szembe program szemlélete közel áll a hazai személyközpontú iskolákéhoz, módszerei pedig ezek eszköztárához értékes kiegészítést jelenthetnek, hasznos lehet egy olyan – kifejezetten pedagógusoknak szóló – továbbképzés megalkotása, amely nem a facilitátorképzést helyezi a középpontba, hanem általában a Szentől szembe programban alkalmazott módszereket.

Ellentmondások a 9. osztályos képzés körül: siker, vagy kudarc?!

Utólag nehezen értelmezhető, mert rengeteg ellentmondást rejt (bár az érveket könnyű felidézni) az a döntés, hogy az iskola kilencedik osztályában, kötelező jelleggel kezdtük meg a kortárs-facilitátor képzést. Ebben a döntésben az iskola szempontjai domináltak: az iskola rendszerébe ugyanis sokkal könnyebb volt egy kötelező tanórát beilleszteni; ráadásul ez a megoldás találkozott a kilencedikes osztályfőnök igényével és a módszerre való nyitottságával. Az iskola mindenképpen szerette volna a resztoratív szemléletet valamilyen formában a diákoknak is megmutatni, és nem bízott egy fakultatív képzés sikerében: sőt annyira szerette volna megvalósítani a képzést, hogy egy meghatározott csoportnak kötelezővé tette azt. A kilencedik osztály kiválasztását nemcsak az osztályfőnök személye motiválta: a távlati elképzelés az volt, hogy a programot a mindenkor kilencedik osztályban kötelezővé téve – felmenő rendszerben – az iskola valamennyi diákja megismerkedik majd a resztoratív szemlélettel.

A diákcsoport ilyen megszervezése viszont nehéz helyzetbe hozta a programot vezető facilitátorokat (a nehézségeket Fellegi Borbála cikkében részletezi; itt hozzáteszem az iskola oldaláról látható, az iskola logikájából következő ellentmondásokat). A képzés sikerének esélyét kétségtelenül rontotta, hogy egy olyan kötelező óráról volt szó, amely ugyanakkor mégsem illeszkedett a megszokott tantárgyi logikába. A gyerekek nehezen értették meg, hogy mit várnak tőlük. Az iskola gyakorlatától amúgy is idegenek az ehhez hasonló – egyértelmű outputtal rendelkező – kurzusok (a diák a félév végén nem ötöst-négyest-elégtelent kap, hanem kortárs-facilitátor lesz, vagy nem lesz); egy ilyen kurzuson való aktív részvételhez nyilván a kimenet iránti motiváció (ebből következőleg önkéntesség) szükségeltetik. Ezt a helyzetet tovább bonyolította, hogy a kötelező Emberismeret óra keretében zajló képzéssel a diákok a bizonyítványukba a szokásos Zöld Kakasos rendszer szerint részt vett/nem vett részt minősítést szerezhettek (a „nem vett részt” bejegyzés pótlási kötelezettséget von maga után). Már a kurzus követelményeinek megfogalmazásánál gondot okozott, hogy az iskola minősítésének és a képzés sikeres elvégzésének egybe kell-e esnie, azaz csak az kaphat-e „részt vett” minősítést, aki képes a kurzus végén a vizsgafacilitálásra. A követelmények terén végül kompromisszum született, eszerint viszont a facilitátoroknak úgy kellett egy kortárs-facilitátor képzést elkezdeniük, hogy annak már az első pillanatban sem volt egyértelmű célja a kortárs-facilitátorrá válás.

A kötelező tanórai keretek a facilitátorok szerepét általában is veszélyeztették: hiszen azzal, hogy tanrendi órát tartottak, formálisan tanár-szerepbe kerültek. Ez két szempontból is ellentmondást rejt: ellentétes a facilitatori szerep-mintával, ráadásul ellentétben állt a facilitátoroknak az iskolával fennálló valóságos kapcsolatával is. A gyerekek nem élhették meg őket külső szereplőként, hiszen ők „tartottak” egy tanrendi órát, de nem élhették meg őket tanárként (ami egyúttal az iskolaközösség tagját, „közülünk valót” is jelent) sem, hiszen valójában nem voltak az iskolaközösség tagjai. A dichotómiát tovább erősítette az osztályfőnök (az „igazi” tanár, az iskolaközösség tagja) állandó jelenléte a foglalkozásokon.

Részen oldotta volna az ellentmondásokat, ha az iskola már ekkor meg tudja fogalmazni látens igényét: az iskolának ugyanis nem az volt az elsődleges célja, hogy a gyerekek kortárs-facilitátorokká váljanak; sokkal inkább az, hogy a 9. osztály megtapasztalja a resztoratív szemléletet, illetve hogy minél előbb csoporttá szerveződjön. A folyamat során a csoportépítés feladata lépett mindinkább előtérbe, amivel a facilitátorok gyakorlatilag a saját munkájuk feltételeit igyekeztek megteremteni („az általunk képviselt szemlélet - amelynek alapeleme a közösségi lét – üzenetének átadása sokkal nagyobb akadályokba ütközött, hiszen még alapvető csoport-dinamikai jelenségek hiányoztak az osztály életéből.” F.B.). Így a képzés végül csoportépítéssé alakult át (illetve a csoportépítés eszközből céllá lépett elő). Ezt a célt pedig a képzés tökéletesen megvalósította. Az eredményeket sajnos a – 12 alkalom után a folyamatból kilépő – facilitátorok már nem regisztrálhatták.

A 9. osztály diákjai között rendkívül (az iskolában eddig soha nem tapasztalt mértékben) erős a szolidaritás, a bizalom és az egymásért érzett felelősség. Az osztálytársaik között biztonságban érzik magukat, csoportos helyzetben figyelmesen végighallgatják egymást, és könnyen megnyílnak egymás előtt. Így gyakran felszínre kerülnek súlyos – többnyire családi – konfliktusok. Egy ilyen beszélgetés nyomán az osztály javaslatára történt mediálás egy diáklány és a szülei között! De az egymás iránt érzett felelősség cselekedeteikben is megnyilvánul: az osztály teljesen spontán módon szervezte meg gyengén tanuló társuk korrepetálását. A vele való tanulást napi bontásban felosztották egymás között, így közösen biztosítandó, hogy a társuk ne bukjon meg, és jövőre is egy osztályba járhassanak.

A kilencedik osztályosok képzése tehát – mint csoportépítés – kifejezetten sikeresnek mondható. Nem szabad megfeledkezni továbbá arról, hogy a kurzus keretében még egy sikeres képzés zajlott: éspedig a foglalkozásokon mindvégig részt vevő osztályfőnök „látens képzése”. Az itt szerzett tapasztalatoknak köszönhető, hogy ma már ő is – és nyilván nemcsak a kilencedik osztályban – készségszinten alkalmazza a resztoratív technikákat, és elméleti pedagógiai vitáinkban is megjeleníti a resztoratív szemléletet.

Szemtől szembe konferenciák: konfliktusmegoldás vagy pedagógiai módszer?

Egy olyan iskolában, ahol a gyerekek biztonság-igénye – korábbi sérüléseik következtében -fokozottabb, a normaszegésekre, konfliktusokra feltétlenül reagálni kell. A Szemtől szembe konferencia nagyon jó eszközt kínál ehhez. A módszer biztonságos, és – mivel a közösségi konfliktusmegoldást, egyúttal azonban az egyéni felelősséget hangsúlyozza – pedagógiai értelemben is nagy jelentőségű. Egy sikeres konferencia eredménye messze túlmutat a konkrét konfliktus megoldásán: erősíti a szolidaritást, az egymásért való felelősségvállalást, megerősíti a normakövető magatartás értékét, és megerősíti magukat a közösségi normákat is. Be kell azonban látni, hogy a Szemtől szembe konferencia vegytiszta formájában idegen test lehet egy személyközpontú iskola életében. Az eset steril, izolált megjelenítése szinte elképzelhetetlen egy olyan közegben, ahol a folyamatos együttélésben keletkezett konfliktus nehezen választható el az előzményektől, és ahol az eset utóélete a megtörténtét követő másodpercben megkezdődik. További problémát jelent, hogy a facilitátor végtelenségig egyszerűsített kommunikációja nehezen értelmezhető a részt vevő diákok számára akkor, ha ugyanez a személy (a tanáruk) az iskolai hétköznapiakban rendkívül színes gesztusokkal, érzelmi visszajelzésekkel operál.

Ezért – megértve és megtanulva a konferencia forgatókönyvében (az előkészítéstől a megállapodásig) a biztonságot garantáló elemeket, az iskola a Szemtől szembe konferenciát némiképp szabadabban kezeli. A kezdeti, gyakorlatlanságból származó ügyetlenséget mind inkább felváltja a tudatosan szabadabb, a konferencia lényegét megőrző, de az iskola igényei

szerint testre szabó konferencia-tervezés és lebonyolítás. Az esetleges eltéréseket az előkészítés során egy stáb tisztázza, ügyelve arra, hogy a Szentől szembe konferencia lényegét jelentő önkéntesség és biztonságosság ne sérüljön. Ez után a konzultáció után kezd el tényleges tevékenységét a facilitátor, a stáb megegyezése szerint. Az elmúlt fél év során négy konferenciát szerveztünk: kettőt az Egyesület ko-facilitátora segítségével, kettőt pedig teljesen önállóan.

A lezajlott konferenciák megerősítik azt a meggyőződésünket, hogy a Szentől szembe konferencia sokkal több, mint konfliktusmegoldó módszer. A konferencián óhatatlanul felszínre kerülnek az eset szélesebb összefüggései, így bármelyik konfliktus az iskola számára is hordoz tanulságokat; azaz nemcsak a résztvevők, de az egész iskola fejlődésének is katalizátorává válik. Egy verekedés esete kapcsán például a megállapodásba az igazgató vállalása is bekerült: azt vállalta, hogy – a diákok biztonsága érdekében – kezdeményezi az Alapértékeink című dokumentum megalkotását. A megállapodás részeként az (érintettként és támogatóként) részt vevő diákok vállalták, hogy ebben diáktársaik körében támogatják az igazgatót. Azóta az Alapértékeink című deklaráció – az iskolai demokráciát megjelenítő Diákfórum együttműködésével – megszületett. A konferencián tehát nemcsak az érintett diákok konfliktusában sikerült a helyreállítás felé elmozdulni; de a konferencia egyúttal az egész iskola életére kiható változást is katalizált. Egy-egy konferenciával általában is az a célunk, hogy – miközben magát az esetet lezárjuk – érintsük a mögötte meghúzódó alapproblémát is (ezt nyilván folyamatokban gondolkodó, pedagógusi attitűdünk motiválja). Ha a konferencián sikerül ilyen mélyebb összefüggésekre bukkanni, ennek további kezelését a megállapodás szerint kanalizáljuk. A konferencia így szervesen beépül az iskola pedagógiai rendszerébe.

A folyamat átadása: együtt, vagy egyedül?

Az eddigiekből következik, hogy a lezajlott fél éves együttműködés az iskola szempontjából eredményes volt. Elindult egy tanulási folyamat, és ebben az iskola igen értékes módszertani eszközökkel gyarapodott. Világossá vált, hogy a mindenkori kilencedik osztály életét az iskolában tudatos csoportépítéssel kell kezdeni, ugyanakkor – a korábban részletezett okokból – szerencsésebbnek tűnik, ha ezt a munkát az osztályfőnök vezeti. Ebben a folyamatban azonban konzultációk keretében szeretnénk igénybe venni az Egyesület segítségét. További együttműködési lehetőséget kínál a kortárs-facilitátor képzés, amit fakultációs formában most már -az eddigi együttműködés talaján – megvalósíthatónak látunk. A Szentől szembe konferenciák facilitálására az iskola néhány tanára ma már képesnek érzi magát, de ebben a folyamatban túlságosan elszakadtunk az Egyesülettől. Hiszen -éppen a szabadabb felfogás okán – az előkészítő stábben és a szupervízióban szükségünk van az Egyesület segítségére. Ez biztosíthatja a módszertől való eltérés kontrollját, hogy a munkánk ne váljék kontársággá – egyúttal kifejlődhessen a Szentől szembe konferencia iskolák számára testre szabott változata: a közösségi konfliktuskezelés technikája.

MIKUS GYULA 1930 - 2002.

A gyermekvédelmi szakma meghatározó személyiségét búcsúztattuk 2002. március 18-án. Mikus Gyulát, Gyula bácsit, aki merész gondolataival, örökös tettekkészségével példaképeink közé tartozott.

Szinte hihetetlen, hogy a közelmúltban vette át Göncz Árpád köztársasági elnöktől a Köztársasági Elnöki Aranyérmes életpályája elismeréseképpen. Közel 50 éven át küzdött, harcolt, a bajbajutott fiatalokért.

Szóval, tettel, írással igyekezett segíteni a rászorulóknak. Ezt tette középiskolai tanárként, pszichológusként, nevelőotthoni igazgatóhelyettesként, speciális otthoni igazgatóként és szakíróként.

Középiskolai tanárként kezdte pályáját a nagyhírű Toldi Gimnáziumban. Magas szintű tanári munkáján túl kötelességének érezte a tehetséges, de szociálisan hátrányos helyzetű fiatalok felkarolását. Több száz középiskolás fiatalnak, serdülőnek Ő volt a példaképe az ötvenes-hatvanas években. Következetes, határozott egyéniségének köszönhetően deviáns fiataloknak segített visszatérni a társadalomba. Gyermekközpontúságának, követelő-képességének, karizmatikus egyéniségének következményeként tanítványainak többségéből sikeres, ismert ember lett, művész, politikus.

A Cseppkö utcai, a Bokréta utcai otthonok munkáját, az állami gondoskodásban élő gyermekek mindennapjait meghatározta egyénisége, jelenléte. Közvetlenségének köszönhetően a gyermekek imádták, tisztelték, mint barátot, mint tanácsadót, mint szülőt és nevelőt. Ő valamennyi reá bízott növendékét jól ismerte, bírta bizalmukat, szeretetüket.

A Fővárosi Gyermek – és Ifjúságvédő Intézet munkatársaival létrehozta és vezette a napjainkban újjáélesztett Elemző és Módszertani Csoportot, átfogó elemzéseket adva a főváros gyermekvédelméről.

Elsők között kezdett a '80-as évek közepén szenvedélybeteg fiatalokkal foglalkozni.

A pedagógia, a pszichológia és a való élet adta lehetőségek széles eszköztárával vonult harcba a beteg fiatalokért. De harcait a szakmával, feletteseivel is vívta a drogproblémák kezelésének társadalmi legitimációjáért.

A mából visszatekintve szinte valóságértelmennek tűnik, hogy a nyolcvanas évek közepén a fiatalok körében terjedő szipuzás tényének, a rendőrségi túlkapásoknak, a szakmai tehetetlenségnek a föltárása nem volt kockázatmentes vállalkozás.

A gyermekvédelmi szakma nem csekély része arisztokratikus érzéketlenséggel és a kívülállás mímelésével szemlélte Mikus Gyula munkáját.

Öntörvényű ember volt, de nem volt csökönyös, hajthatatlan. Kollégái néha a nevelői munkában következtelenséggel vádolták. Gyula bácsi, ami tegnap helyes volt, az ma miért helytelen? – kérdezték Tőle. Mert az élet is ilyen, válaszolta bölcsen vagy, ha úgy tetszik, látszólag semmitmondóan. Aki jól ismerte tudta, hogy nem következtelen, nagyon is kiszámítható, kiváltképp a kísérletezésben, az állandó útkeresésben, a helyhez, időhöz, a körülményekhez és a személyiséghez kötött helyes pedagógiai válasz keresésében.

Tevékenysége követőkre talált, munkatársai kiszélesítették, folytatták az általa kitaposott utat.

Mindennapos gyakorlati munkája mellett több száz cikket, tanulmányt írt, rengeteg vizsgálatot, elemzést készített. Évekig szerkesztette a fővárosban megjelenő Gyermekvédelmi Periodikát.

Az itt közreadott válogatás Mikus Gyula publikációiból reprezentálja széleskörű munkásságát, de az irodalomban járatosak azt is tudhatják, hogy más szerzőktől nem igen olvashatunk a korabeli időkben a kritikus témákban.

Az elesettek, a társadalom perifériájára szorultak iránti elkötelezettsége nyilvánult meg, amikor a fővárosi hajléktalangerőszak hősorában bekapcsolódott ebbe a munkába is. Pályája alkonyán kezdett talán a legnehezebb feladatba. Nyugdíjasként tapasztalatait az aszói javítóintézetben pszichológusként kamatoztatta, bátorítva kollégáit, segítve a bűnelkövető fiatalok reszocializációját, visszavezetésüket a társadalomba.

De munkavégzésén, teherbírásán, a fiatalokra gyakorolt szuggesztív hatásán ez akkoriban még nem látszott. A mezőgazdasági munka – az állatgondozás, a gyógynövénykertészet kialakítása – az Ő személyiségén keresztül terápiás eszközzé vált.

A javítóintézet múltját földolgozó, – máig kiadatlan – történelmi munkájáért az utókor hálás lesz.

A halálát megelőző két évben visszatért a Fővárosi Gyermekvédő Intézetbe. Betegségével dacolva emlékei megírásán, a „Bokrétás aktákon”, megannyi szenvedélybeteg életsors földolgozásán munkálkodott. Gyakran jártak hozzá családapává lett növendékei, de olyanok is, akik egész életükben gondozottak maradnak.

Kollégái, munkatársai szeretettel, megbecsüléssel voltak iránta, és reméljük, ezt Ő is tudta, érezte.

Mikus Gyula életpályája színteréül a fővárost választotta. Szakmai hírnevét itt alapozta meg, itt vívta csatáit, itt segítette élni tanulni a gyerekeket, fiatalokat, akiket családjuk és a nagyváros kivetett magából, vagy nem akart visszafogadni.

Tisztelettel és elismeréssel adózunk Mikus Gyula emlékének.

Molnár László

Válogatás a korabeli munkáiból:

- Egy budapesti általános iskolás nevelőotthon összetételének, szociális- és családi körülményeinek, neveltségi állapotának, pszichés atmoszférájának elemzése a távlati pedagógiai tervezés (prognosztikus modell) kialakítása céljából I. rész 1975. év 12. sz.
- Az állami gondozottak családi beilleszkedési tapasztalatai és beilleszkedés hatékonyabb elősegítésének irányelvei (Dr. Kóti János társszerzővel) 1976. év 13. sz.
- Az 1975-ös évben nagykorúvá vált állami gondozottak munka-és életkörülményei (Háber Judit társszerzővel) 1976. év 13. sz.
- Az állami gondozásba vétel és az intézeti elhelyezés új tendenciái 1975-ben (Aczél Ilona és Schremmer István társszerzőkkel) 1976. év 13. sz.
- A nehezen nevelhetőség és az antiszocialitás pszichés hátterének felderítéséről, a pedagógiai és pszichológiai korrekció és terápia módszereiről (1982. év 29. sz.)
- Az 1981. évi beáramlás tendenciái, új jelenségei és a nevelőotthoni intézményi hálózat szervezeti és módszertani korszerűsítésének néhány gondolata (1983. év 31. sz.)
- A cigány gyerekek részére juttatott rendszeres nevelési segélyek alakulása (Bácskai József társszerzővel) (1984. év 32. sz.)
- A hivatásos nevelőszülői családok légköréről, nevelési stílusáról, a kihelyezett gyermekek személyiségfejlődéséről (a szerző megjelölése nélkül) (1984. év 33. sz.)
- A nagykorúvá vált volt állami gondozottak önálló életkezdésének problémáiról és nehézségeiről (1984. év 33. sz.)

- A kiskorúak veszélyeztetéséről és a veszélyeztetettség új jelenségeiről az utolsó 5 év állami gondozásba vételeinek tükrében (1984. év 33. sz.)
 - Az állami gondozásból nagykorúságuk előtt családba visszahelyezett volt gondozottak családi körülményeiről, beilleszkedésről (1984. év 34. sz.)
 - A bűnelkövető fiatakorúak helyzete és érdekükben tett megelőző, pedagógiai intézkedések hatása (vizsgálati elemzés) 1984. év 35. sz.)
 - A súlyosan antiszociális és bűnelkövető 14-18 éves fiatakorú állami gondozottak személyiségállapota és bűncselekményeinek jellemzői (egyéni és csoporttípusok) (1985. év 38. sz.)
 - A Bokréta utcai ifjúsági nevelőotthonban tapasztalható szenvedélyártalmak felméréséről és 1984-85-ös évben
 - A szenvedélyártalmak függőségében kialakult személyiségtorzulásokról és bűncselekmény elkövetésekről (1986. év 39. sz.)
 - Az ifjúságvédelem és a szociális gondozás klasszikusai, az ellenállási mozgalom mártírjai, Salkaházi Sára és Bernovits Vilma (1986. év 40. sz.)
 - A fejlődési rendellenességek sajátos megnyilvánulásai a főváros speciális fiú nevelőotthonaiban (a szexuális fejlődés rendellenességei) (1988. év 44. sz.)
 - Szabadidős gyógyító-nevelő munka, terápiás intézmény kialakítása szenvedélybeteg fiúk részére (Szilágyi Gábor és Donáth Attila társszerzőkkel) (1987. év 42. sz.)
 - Együttműködés krízishelyzetben lévő fiatalokért (esettanulmány) (ifj. Bujdos László társszerzővel) (1987. év 42. sz.)
 - A Bokréta utcai gyógyító-nevelő részleg terápiás rendszere, tevékenységének módszertani alapelvei I. rész (1989. év 47. sz.)
 - Mikroszféra vizsgálat a főváros IX. kerületében, 1989-ben intézeti nevelésben részesült kiskorúak családi-szociális környezetéről, lakáshelyzetéről, szülei életmódjáról, deviációikról, személyiségállapotukról (1991. év 54. sz.)
 - Hajléktalan („csöves”) mikroszféra vizsgálódás a fővárosban. A „csövesvilág” összetétele, magatartása, önszerveződése, önmagához és a világhoz való viszonya (1990-es vizsgálat) (1991. év 55. sz.)
 - Nevelőotthoni testvércsoportok együttes elhelyezése, testvérek személyiségállapota, pszichés sérülései, csoportos és egyéni terápia feladatai (1991. év 56. sz.)
 - Nyitott orvosi szolgálat a fővárosi GYIVI-ben, állami gondozottak, alkoholisták, kábítószeresek, hajléktalanok számára (interjú dr. Haár Zsuzsáéval, a Heim Pál gyermekkórház orvosával) (1991. év 56. sz.)
 - Erdei táborozás, nappali és éjszakai kirándulás, mint pszichológiai megfigyelési és vizsgálati módszer – egyéni és csoportos személyiségfejlesztő és-pszichoterápiás eszköz (1992. év 57. sz.)
 - Nevelőszülőkről és gyermekeikről (interjúk, beszélgetések nevelőszülőkkel, családba fogadottakkal – 10 éves a fővárosi hivatásos nevelőszülői hálózat (1992. év 58. sz.)
- Megjelentek: Közlemények, tanulmányok, cikkek a fővárosi gyermekvédelmi köréből című perodikában.

Írta: Bodó Réka

NEVELÉSI KÉZIKÖNYV NEM CSAK OSZTÁLYFŐNÖKÖKNEK

A könyv kilenc különböző témakörre fűzi fel a tanulmányokat, melyek segítséget kívánnak nyújtani az eredményes munkához.

Az első fejezet bemutatja az osztályfőnöki szerep változását a történelem, a változó politikai ideológiák tükrében. Hogyan alakultak át a nevelés funkciói, hogyan bővültek azok a feladatok, amit az osztályfőnöknek el kell látnia. A fejezet egyik legfontosabb kérdése az iskolások multikulturális nevelése, az hogyan tudjuk a gyerekeket toleranciára nevelni, milyen gyakorlatokat alkalmazhatunk arra, hogy a gyerekek, fiatalok megismerjék más nemzetek kultúráját, szokásait, ünnepeit.

A jelenlegi tantervek része az egészségnevelés, amely nem csupán a test egészségére koncentrál, hanem figyelmet fordít arra is, hogy a fizikai betegségek mögött milyen lelki problémák húzódnak meg. Egy gyakorlati példán keresztül betekinthetünk abba, hogy test és lélek egészsége, az egészségnevelési program, hogyan kapcsolódhat össze az iskolai szervezettejlesztéssel. Hogyan tehetők érdekeltté a tanárok, szülők, fiatalok, hogy aktív résztvevői legyenek ennek a programnak. Hogyan válhat emberibbé a tanár-diák kapcsolat. Hogyan tehetjük érdekeltté a fiatalokat, hogy ne csupán a jegy miatt tanuljanak, hanem magáért a tudás megszerzéséért.

Az osztályfőnöki munka során gyakran merülhetnek fel bennünk kérdések arról, hol végződik kompetenciahatárunk, milyen mélységben avatkozhatunk be diákunk, vagy annak családja életébe, mi segíti elő a gyermek, fiatal egészséges fejlődését, mit kezdhetünk a ránk bízott titkokkal. A felmerülő kérdésekre nem mindig kaphatunk kész választ, de nem hiszem, hogy ez lenne a tanulmány célja, hiszen minden eset más és más, tehát a felmerülő kérdésekre a választ saját magunknak kell megadnunk az adott szituáció tükrében. Mégis úgy érzem érdemes hosszabban elidőzni ezeknél az etikai dilemmáknál, és elgondolkodni a felmerülő kérdéseken, végigjárni döntéseink távolabbi következményeit.

A konfliktuskezelés különböző módszereit eseteírások teszik kézzelfoghatóvá. A feszített tanmenet, a teljesítményorientált követelményrendszer nem csak szellemi erőtartálékainkat emésztik fel, hanem a lelkieket is. Ha az osztályban felmerülő feszültségeket nem kezeljük a megfelelő időben és helyen nem csak az osztályban uralkodó rossz hangulattal kell szembenéznünk, hanem akár a teljesítmény romlásával is.

A könyv felhívja a figyelmet arra, milyen fontos, hogy a diákok már az iskolában megtanuljanak csapatban dolgozni, elismerjék mások munkáját, segítséget tudjanak kérni és adni. Olvashatunk a tanulócsoporthétrehozásának fázisairól, amelynek során a fiatalok megtanulhatnak csapatban dolgozni, közösen felhasználni meglévő erőforrásaikat a felmerülő problémák megoldására és a közös célok elérésére.

A szociometriai felmérések elengedhetetlenül fontosak a közösségépítő munkánk során. Bár mindannyian sokat olvastunk, tanultunk a szociometriai felmérésekről, a gyakorlatban ritkán használjuk, pedig sokszor megkönnyíthetik munkánkat.

Az utolsó fejezetekben képet kapunk arról, kik segíthetik az osztályfőnök közösségfejlesztő munkáját. Sajnos ma Magyarországon még nem mindennapos gyakorlat, hogy az iskolák iskolai pszichológust alkalmazzanak, pedig szerepük elengedhetetlen a konfliktuskezelésben, pályaválasztásban, a gyermekek lelki egészségének megőrzésében, az eredményes munkában. A gyermekvédelmi feladatokat is legtöbbször az iskola pedagógusa látja el, ritkán alkalmaznak szakképzettséggel rendelkező gyermekvédelmi szakembert. A

pedagógusoknak és a gyermekvédelmi szakembereknek együtt kell/kellene dolgozniuk a problémák hatékony megoldása érdekében. A problémákat nem a gyermekvédelmi szakember megjelenése okozza, hiszen ha „csak” látens is, de már korábban jelen voltak.

A kötet olyan ötletekkel, témákkal zárul, amelyeket érdemes felhasználni az osztályfőnöki munka során.

Ne ijesszen el senkit a könyv terjedelme, hiszen a tanulmányok sokszínűsége, az új ismeretek a gyakorlatban is felhasználható ismeretekkel szolgálnak. A könyv néhol száraznak tűnhet, de ezt ellensúlyozzák a gyakorlatban hasznosítható ötletek, modellek, a gyakorló osztályfőnökök, szakemberek eseteleírásai.

Nem csupán iskolában dolgozó pedagógusoknak érdemes kézbe venni ezt a kiadványt, hanem olyan gyakorló segítőknek, szociális szakembereknek is, akik azon fáradoznak, hogy egy csapatnyi gyerekből, fiatalból közösséget építsenek

A nevelési kézikönyv nem csak osztályfőnököknek, az Oktatási Minisztérium és Köznevelési Modernizációs Közalapítvány támogatásával jelent meg.

(OKI Kiadó, Dinasztia Tankönyv Kiadó 2001. Szerkesztette: Szekszárdi Júlia)

Írta: Kardos Ilona

ÖRÖKBEOFAGADÓK ÉS ÖRÖKBEOFAGADOTTAK - BESZÁMOLÓ EGY ÖRÖKBEOFAGADÓ SZÜLŐCSOPORTRÓL

1994 áprilisában örökbefogadó szülő csoportot indítottunk osztályunkon. A gyermekpszichiátriai osztályokon ezt a ritka ellátási formát a szükség hozta létre. 1994 első felében hét 11 és 16 éves kor közötti súlyos magatartászavarral, állandó beilleszkedési és teljesítményproblémákkal küszködő örökbefogadott gyermeket utaltak osztályunkra, akiknek a szüleiről is már az ismerkedés kezdetén az volt a benyomásunk, hogy kétségbeesett állapotuk, depresszív színezetű zaklatottságuk miatt pszichiátriai ellátásra szorulnának. Tüneteik hátterében súlyos gyermeknevelési nehézségek, folyamatos iskolai teljesítmény- és magatartásproblémák voltak, melyekkel a szülők már évek óta sok energiával, de minimális eredménnyel küszködtek. Röviden jellemezve az örökbefogadott gyermekek és szülők lelkiállapotát, azt kell, hogy mondjuk, hogy a család valamennyi tagja krízisben szenvedett. A szülők között két olyan szülőpár volt, akik utolsó lehetőségként fogadták a beutalást, és már a felvételkor jelezték, hogy amennyiben nem kapnak érdemi segítséget, visszaadják a gyermeket.

Valamennyi gyermek 2 és 4 éves kora között került az örökbefogadó családokhoz, addig csecsemőotthoni ellátásban részesült. A gyermekek között három roma születésű volt. Tüneteik közül a magatartászavart illetően lopás, hazudozás, oppozíciós magatartásjegyek, inadekvát agresszív megnyilvánulások, a tanulási zavart illetően alacsony vagy hiányzó tanulási motiváció, gyenge iskolai teljesítmény, az érzelmi zavart illetően öngyilkossági és megsemmisülési fantáziák, inadekvát, esetleg napokig tartó elkóborlások, alacsony hőfokú emóciók emelendők ki.

A szülők nyitottak voltak ajánlatunkra, érdeklődéssel és kételkedéssel fogadták a felajánlott lehetőséget. Az első hónapokban kéthetente, majd havonta egy alkalommal tartottuk a csoportüléseket 2-2 órás időtartammal. Kezdetben, főleg a legnagyobb bajban lévő családok mindkét tagja megjelent, majd később gyakrabban az egyik szülő, inkább az anyák voltak a stabil résztvevők. A csoport 4 évig működött. Az első szülőpárok mellett később újabb örökbefogadó szülők jelentek meg, ahogyan ambulanciánkon és az intézet kórházi részlegén újabb és újabb gyermekeket ismertünk meg. A csoport nyitott jellegét végig a négy év alatt megtartottuk. A csoport vezetője a cikk írója, ko-terapeutája pedig dr. Besnyő Márta gyermekpszichiáter volt.

A négy évig működő csoport számtalan tanulsággal szolgált nemcsak a szülők, de a magunk számára is. Azt is mondhatjuk, hogy mindketten sokat tanultunk a gyerekektől és a szülőktől egyaránt.

Hogy világosabb legyen a csoportra hárult feladat, szeretném összefoglalni az örökbefogadás lélektani realitását. Az örökbefogadás három tagból áll, optimális esetben 5 szereplője van:

- a biológiai szülők,
- az örökbefogadó szülők,
- az örökbefogadott gyermek.

Kapcsolatainknak érzelmi természetrajza bonyolult és ellentmondásos.

El kell mondjuk, hogy a bonyolult lélektani helyzet csak a váza a lélektani történéseknek. Ezek mellett még több, nem kevésbé fontos vonatkozása is van az örökbefogadás egyrészt hagyományos, másrészt mégiscsak sajátos helyzetének. Erre

vonatkozóan az örökbefogadó szülőről meg kell említeni, hogy a fenti nehézségek mellett az anyák szülő szerepét nehezítheti a meddőségből fakadó önértékelési probléma, mely elsősorban az elszenvedett sérelemben gyökerezik, a vér szerinti gyermekről való lemondás szomorúsága, a terhesség kilenc hónapjának és a szülés élményének a hiánya, az örökbefogadott gyermekkel való kapcsolatban az első életévek kimaradása. Ezek a személyes nehézségek is gyengíthetik a szülői kompetenciát.

Az örökbefogadott gyermeket illetően azt kell elmondanunk, hogy különbséget kell tennünk a születés után rövidebb örökbeadott, vagy esetleg azonnal, nyílt örökbefogadással örökbe adott, és az esetleg éveket intézeti ellátásban töltött gyermekek között. A szülés után hamarosan nyílt örökbefogadással örökbe adott gyermekek abban a szerencsés helyzetben vannak, hogy az egyszemélyes kapcsolatban kialakuló érzelmi, indulati szabályozás a későbbiekben megkönnyíti majd számukra a társadalmilag elfogadott, de sajátos helyzetüknek a feldolgozását. Mint ahogy életük folyamán szociális kompetenciájuk minden helyzetben jobb szinten működik. Ellenben a két-három, esetleg több éves intézményes ellátás a már korábban jelzett patológiás kötődés révén – változó személyek, munkarendfüggő személy- és attitűdváltások, az érzelmi befektetés hiánya, egészében a kaotikus viszonyulás a csecsemőhöz – olyan kóros érzelmi, indulati regulációt hoz létre, amely később rendkívüli módon megnehezíti az örökbefogadott gyermek számára az egyfelől társadalmilag elfogadott, de mégis sajátos helyzetével való megbirkózást. Mint ahogy életük folyamán szociális kompetenciájuk minden helyzetben alacsonyabb szinten működik.

Elképzelésünk szerint a csoport első feladata volt, hogy a szülőszerepben súlyosan frusztrált, magukat tehetetlennek érző szülők hasonló gondokkal küzdő közegben megoszthassák nehézségeiket. Megismerkedtünk az évek óta tartó nevelési gondokkal, a szülők sikertelen jobbitási kísérleteivel – iskolaváltások, korrepetálások sorozata – ugyanakkor a szülők a gyermek részéről azt tapasztalják, hogy a kisebb-nagyobb lopások, csavargások folytatódnak, a probléma egészében egyre nő, a gyermek pedig egyre érdektelenebb az új iskolát, új pedagógust illetően. Megismertük a szülők teljes tájékozatlanságát is az örökbefogadott gyermek érzelmi és magatartászavarát illetően. Nyilvánvaló volt ezután a következő feladat: elősegíteni a hiteles kommunikációt, eloszlatni az irreális elemeket a szülői elvárásokból. Vagyis beszélni arról, ami a családban elhallgatás, tabu, vagy éppen titok volt. Körbejárni azt, minél nagyobb a titok, annál nagyobb a teher a szülő és a gyermek számára egyaránt, hiszen tudjuk, hogy a titok izolál.

Azt tapasztaltuk, hogy az örökbefogadó szülők a mindennapokban is állandó bizonytalansággal küszködnek. Mondhatjuk úgy, hogy lélektani vonatkozásokban ingoványos talajon közlekednek. Bizonytalanságukat sokan látszat-magabiztossággal oldják meg. Egy anyától hallottuk „... ami 3 éves kora előtt volt, az olyan rossz volt, hogy nem is érdemes beszélni róla -legjobb, ha elfelejti. Ennek a gyerekeknek akkor kezdődött az élete, amikor hazahoztuk.”

A csoportra hárult az a feladat, hogy a szülői belátást, megértést erősítse a gyermek felé, elősegítse azt, hogy az örökbefogadó szülő azonosulni tudjon a gyermek sorsával az örökbefogadást megelőző időszakra vonatkozóan is. A szülők ilyen irányú erőfeszítése katartikus pillanatokat hozott a csoport életébe. A konvencionális gondolkodásban a biológiai szülőt általában pejoratív minősítések, megvetés veszi körül. Hogy az örökbefogadott gyermekre hogyan hat a biológiai szülők szavakkal való bántalmazása, az többnyire kimarad a közgondolkodásból. A biológiai szülővel való ismerkedés kezdetben nehezebbre esett a szülőknek, majd érezni kezdték, hogy ha elengedik a fantáziájukat, felszabadulnak az érzéseik is, sőt új érzésekkel is találkozhatnak. Megjelent bennük az

együttérzés a vér szerinti szülő iránt. Másképp éreztek az örökbefogadott gyermek iránt is. Az együttérzés, a gyermek sorsával való felszabadultabb azonosulás is új érzelmként jelent meg bennük. Mondhatjuk azt is, az azonosulás már egyet jelent a sorsvállalással. Az a kérdés „mit gondolnak, mit jelent a gyermek számára, ha a szülő megértést mutat a vér szerinti szülő felé” már nem tűnt nehéz feladatnak a szülők számára. Tapasztalataink szerint a szülők egymást segítve, rendkívül kreatívan dolgoztak ezen a problémán, miközben ők maguk is érzelmileg felszabadultabbak lettek, megkönnyebbültek.

Akit a szülei elhagynak, intézeti ellátásba kényszerül, stigmát szenved el. A stigmával való birkózás meghaladja a gyermek erejét. A stigma oldása is az örökbefogadó család feladata. A csoportmunka mélyülésével egyre több ilyen akcióra vállalkoztak a szülők. Ilyen volt például talált kiskutya, kismacska befogadása, különböző történetekkel való szembesülés, pl. állatkerti történetek, ahol a rabságban élő tigrisanya, amelyik bánatában nem képes szoptatni kölykét, de egy anyakutya bevonásával megoldódik a kistigris nehézsége. Ezek a történetek mindenki számára érthetően arról szólnak, hogy az elveszettségből, az elhagyottságból is van kivezető út. Aki ezt csinálja, mondja, és aki ezt hallja – az örökbefogadott gyermek – át is éli az ennek megfelelő érzelmi folyamatot. Miután a csoportban többször alkalmaztuk az érzékenyítő tréningre jellemző elemeket, ennek a problémának a körbejárására talán kissé rendhagyó, de jól működő eszközt vezettünk be. Azokban az években két olyan filmmel találkoztunk, ami szülőknek és gyerekeknek is segítséget jelenthetett. Az egyik Annaud, francia kanadai rendező „A medve” című filmje, amely nagyon szép természeti környezetbe ágyazva egy anyját elvesztett medvebocs történetét mondja el, aki végül is magányos erdei bolyongásai során találkozik egy sérült, meglőtt nagy medvével, akinek a maga sajátos módján segít: nyalogatni kezdi a lött sebből vérző nagy medve sebének. A találkozásból kapcsolat lesz, kölcsönösen mindkettő vállalja a másik sorsát és ezáltal mindkettőjük elveszettsége és élete megoldódik. A másik film, amit szintén „házi feladatként” ajánlottunk a szülőknek Leigh angol filmrendező „Titkok és hazugságok” című kitűnő műve. Mindkét film a nézőjének – akár az örökbefogadó szülőkre, vagy gyermekekre gondolunk -mintegy érzelmi irányítúként működik, végigvezetve a nézőt érzelmi folyamatokon, és egyúttal mintát nyújt és a megoldás felé viszi a nézőjét.

A serdülőkorú örökbefogadott gyermekek törvényszerűen érdeklődnek múltjuk, vér szerinti szüleik után. A szülők leggyakoribb reakciója az elhárítás, a ködösítés. Miután néhány csoportülésen foglalkoztatta a szülőket a „mit, mikor, hogyan” kérdése, több szülőpár is kellően felvértezve érezve magát utána tudott engedni a gyermekek ilyen irányú érdeklődésének. Annak a családnak az esetét szeretném megemlíteni, akik megértették a 13 éves örökbefogadott fiuk kíváncsiságát és a gyermek „hol születtem?” kérdésére hitelesen mertek válaszolni. Nyilván szorongva, de elmondták, hogy Tökölön, egy börtönben és elmondták mindazt, amit az anyáról tudtak. Majd miután a 13 éves fiú később látni akarta a börtönt, egy hétvégén hármában elutaztak, és megnézték. Saját beszámolójuk szerint nem volt könnyű egyiküknek sem az a bizonyos vasárnap, de mindenki megkönnyebbült. Ugyanez a család később meglátogatta a csecsemőotthont is, helyreállítva az örökbefogadás előtti és utáni évek törését. Mindennek a mélyebb jelentősége, hogy megteremtődött a lehetősége az örökbefogadás előtti és utáni identitás folyamatosságának is.

Egy másik szülőpár részvételét az állandó háritás jellemezte, mondhatjuk azt, hogy súlyos gondjaik elől az ellenállás álbiztonságába menekültek. Folyamatosan bagatellizálták súlyosan patológiás serdülő lányukkal való nehézségeiket, ugyanakkor ez a szülőpár járt a leghosszabb ideig, gyakorlatilag 3 évig a csoportülésekre. Hogy érzékeltessem a család nehézségeit, meg kell említeni, hogy abban az időszakban, amikor mások képesek

voltakarra, hogy a gyermekükkel megtegyék ezeket a nem könnyű, de nagyon fontos lépéseket az örökbefogadás előtti időszak felderítésére, ők nagyon sajátos módját választották a megoldásnak. A szülők ketten elmentek, mert tudták az anya címét, szétnéztek a szegényes ház körül, érdeklődtek az utcában lakóktól az anya életéről, személyiségéről. Majd a csoportban beszámoltak arról, hogy nagy megkönnyebbülés volt számukra ez az utazás, mert „most már tudjuk biztosan, hogy a mi lányunk ebbe a környezetbe soha nem akar visszamenni”. Ugyanettől a szülőpártól hallottuk csaknem egy évvel a drámai történet után, hogy serdülő lányuk megölte az anya kedvenc papagáját. Ez a történet is bagatellizálva, jelentőségét csökkentve derült ki a csoport számára. Természetesen ez a fajta masszív ellenállás súlyos egyéni patológiát rejt, melynek az oldása meghaladta a csoport erejét.

Az örökbefogadó szülőcsoportban soha nem észleltünk együttes ellenállást. A közös nevező, az egymásra rímelő súlyos gondok, a szenvedés-nyomás már az első alkalmakkor megkönnyítette a csoport előtti megszólalást. Valamennyi szülő szülői mivoltában súlyosan frusztráltak, a gondjaival magára hagyottnak érezte magát. Az is kiderült, hogy segítséget kerestek, de valójában nem kaptak. A csoportban azonnal sorstársakra leltek. Sok szülő irreális elvárásokkal vette körül a gyermeket, nem vettek tudomást a gyengébb képességekről, a gyenge vagy hiányzó motivációról. A magyarul is gyengén olvasó, értő gyermeknek nyelvórákra kellett járni, a gyenge nagymozgás koordinációjú gyermek balett órákon gyűjtötte be a szükséges kudarccélményeket.

Az iskolai pályafutás nehézségei állandóan napirenden voltak a csoportban. A teljesítmény problémák mellett oppozíciós magatartászavar, önkényes, szabályokat nem követő magatartás nehezítette a szülők, a pedagógusok, és természetesen a gyermekek életét. Gyakran hallottuk a csoportban, ha valaki arról beszélt, milyen nehezen megy egy-egy tantárgy, „nálatok is ugyanaz, mint nálunk” és egymás után jöttek a hasonló nehézségek másoktól is, akár egy kánonban. Ezekből a beszélgetésekből született meg a következtetés, amely a terapeutákat is frusztrálta. Egy mérnök apa mondta ki először „mi beteg gyerekeket, kaptunk, pedig csak egyetlen kérésünk volt...lehet fiú vagy lány, fehér vagy barna bőrű, nekünk mindegy, csak egészséges legyen”. Természetesen ők is, mint mindenki a csoportban, egészségesnek mondott gyermeket kapott.

Ami az identitás problémát illeti, ez a roma gyermekeknél volt a legkifejezettebb. Az egyik bogárfekete hajú, kreol bőrű serdülő lánytól hallottuk az osztályos időszak alatt: „Fn cigány?! Azok putriban laknak a faluszélen. Mi szép házban lakunk, külön szobám van. „Ő is azok közé tartozott, akinek a szülei rendszeresen jártak a csoportba, majd elmaradtak, és a 14 éves lányt sem hozták el a pszichoterápiás ülésekre. Majd kb. egy év után hallottuk, hogy állami nevelésbe adták az örökbe fogadott gyermeket, de nem bontották fel az örökbefogadást. Majd hónapokkal később az anya is megjelent az intézetben, depresszív zaklatott állapotban volt, nyilvánvalóan a visszaadásról akart beszélni, büntudatot, lelkiismeret-furdalást érzett, valami feloldást keresett a csoportvezetőnél, aki jól ismerte a serdülő lány súlyos magatartászavarát. „Nem bírtuk már tovább, rendszeresen meglopott bennünket. Napokra elcsavargott”. Az anya azóta is rendszeresen találkozik a már 19 éves lánnyal, de az apa eddig hajthatatlan maradt.

Próbáljuk ennek a 14-15 éves lánynak a helyébe képzelni magunkat, hogyan élhette meg magát, hova tartozik, miután a cigány kultúráról, – bár voltak ilyen próbálkozások az egyéni terápiában – énekről, táncról hallani sem akart. Eriksont szeretném idézni, hogy a jelzett probléma lélektani dimenziót érzékeltessen. „Az ember megéli személyisége egységét és időbeli folytonosságát a legkülönbözőbb helyzetekben és egyben az az érzése, hogy személyisége jellemzői összhangban vannak annak a társadalmi csoportnak az értékeivel,

amelyhez tartozik.” Roma születésű örökbefogadott gyermekeink kapcsán még egy folyamatra szeretnék kitérni. Nyilvánvaló, hogy ezek a szülők nem előítéletesen gondolkodtak, amikor roma születésű gyermeket fogadtak örökbe. A szülők és a gyermek életében az a tragikus fordulat állt be az együtt töltött évek alatt – lopások, hazudozások, iskolakerülések, elkóborlások után – hogy a szülők eljutottak oda, hogy rosszul döntöttek annak idején, „azoknak van igazuk, akik nem vállalkoznak roma születésű gyermek nevelésére.” A csoportban természetesen nem volt különbség a problémák jellegét illetően származás szerint. Nyilvánvaló, hogy az intézményes ellátás okozta korai sérülés egyformán károsítja a roma és fehérbőrű gyermekeket.

Az örökbefogadó családok a fent vázlatosan jelzett nehézségeik mellett előbb-utóbb partnerkapcsolati nehézségekkel is küszködnek. A nem mindennapi nevelési nehézségek megterhelik a társkapcsolatokat, hiszen a szülők nem tudják, milyen objektíven adott körülmények áldozata a 2-3 évet intézetben töltött gyermek. Törvényszerű, hogy egymást vádolják a kudarcokért, mindig a másik csinálja rosszul. Családi „játszmák” indulnak be, az egyik szülő következetes akar lenni, de nincs eredménye, a másik „jó” akar lenni, és ajándékokkal, kedvezményekkel igyekszik a gyermek kudarcát gyógyítani. Az eredmény könnyen elképzelhető. A szülők között találkoztunk pszichiátriai kezelésre szoruló anyával, rendszeresen alkoholizáló apával, a házassági krízisek különböző formáival. A megoldatlan, mert megoldhatatlan nevelési nehézségek, az állandó szülői frusztráció, a kilátástalannak látszó jövőkép kórnemző szerepét nem lehet figyelmen kívül hagyni. Annál inkább nem, mert a „visszaadni vagy végigcsinálni” kettősségét sok szülő nyíltan elvállalta a csoport előtt. A legtöbben morális kényszerre, saját lelkiismeretükre hivatkoztak, amelyek miatt elfogadhatatlan számukra az örökbefogadás megszakítása.

Csoportunkat négy év után zártuk, tovább biztosítva az egyéni konzultáció lehetőségét a szülőknek és folytatva az egyéni terápiákat a gyerekekkel. Döntésünkbe az is belejátszott, hogy számtalanszor frusztráltak éreztük magunkat, mert a szülők és a gyermekek után mi is állandóan „belebotlottunk” a korai sérülések okozta súlyos személyiségfejlődési zavarba. Az esetek egyedisége és súlyossági foka miatt hatékonyabbnak gondoltuk az egyéni és egyedi terápiás segítséget.

A négy év alatt 29 gyermek szülei látogatták változó ideig a csoportüléseket. A csoportban négy egyszülős család volt. A csoport ideje alatt két gyermeket adtak vissza a csoportból, az egyiknél nem szüntették meg az örökbefogadást, hanem állami nevelés mellett döntöttek, a másik gyermeknél az örökbefogadást is megszakították. Csoportunk nyitott, szabad-interakciós jellegű, probléma- és élményfeltáró célzatú vezetési stílussal működött, melyet esetenként esetmegbeszélő és érzékenyítő tréning elemek gazdagítottak.

Miben tudtunk segíteni a szülőknek?

Mindenekelőtt azzal, hogy elfogadtuk és megértettük nem mindennapi nevelési nehézségeiket, ezáltal csökkentettük a szülők magárahagyottságát, izolációját. A csoportmunka segítségével jobban kezdték érteni saját magukat és gyermekeiket, ezáltal a szülő-gyermek kapcsolat javult. A vezetők külön hangsúlyt helyeztek arra, hogy a szülői érzékenység a gyermek felé erősödjön. A tabuk, titkok felfedésével a családon belüli hiteles kommunikáció létrejöttét könnyítettük meg.

A csoport számunkra szakmai identitásunkat sértő felismeréseket is hozott azáltal, hogy a súlyos korai sérülések világába nyújtott megdöbbentő betekintést. A kötődési zavarok, az iskolai készségzavarok, a súlyos magatartászavarok, az érzelmi és indulati élet zavarai, egészében a súlyos korai érzelmi elhanyagolás visszaélésnek minősülő folyamatának súlyos

következményeivel találkoztunk. Tovább fokozta frusztrációnkat, hogy a szülők, akik a gyermek mellett leginkább viselték a következményeket, gyanútlanul, minden felvilágosítás, később érdemi segítség nélkül birkóztak a nehézségekkel.

Ha a megelőzésre gondolunk kézenfekvő, hogy a nyílt örökbefogadásban felnőtt gyermekek behozhatatlan előnyben vannak, mert mindaz, ami az intézményes ellátásban törvényszerű akár enyhébb, akár súlyosabb formában, nem nehezíti fejlődésüket és fejlődési kapacitásukat.

A Vadaskert Kórház és Szakambulancia elérhetősége: 1021 Budapest, Hűvösvölgyi út 116.

Írta: Thomas Hammarberg

POLITIKAI AKARAT A GYERMEKI JOGOK ÉRDEKÉBEN¹²

Világos és egyértelmű haladás történt azóta, hogy az Egyesült Nemzetek Szövetségének a gyermeki jogokról szóló egyezményét 1989-ben elfogadták. Már az egyezmény érdekében végzett kezdeti erőfeszítések is döbbenetes erejű sikert hoztak, nem kétséges hogy nagyrészt a gyermekekkel kapcsolatos erőfeszítések iránt megnyilvánuló hagyományos jószándék miatt. Ennek eredményeként a gyerekek jogai ma már napirenden vannak a politikában, nemzetközileg is, számos helyen országos szinten is. Korábban elképzelhetetlen figyelem övezi az olyan jelenségekkel kapcsolatos gyermekjogi kérdéseket mint a gyermekmunka, a gyerekek megrontása vagy a fegyveres összetűzések közepette élő gyerekek sorsa.

Mégis, az egyezmény tényleges végrehajtása a vártnál sokkal kevésbé volt hatásos. A különböző országokban különböző tényezők járultak hozzá ennek a helyzetnek a kialakulásához, ám a mélyen fekvő, alapvető ok mindig ugyanaz: a gyermeki jogok rendszeres és átfogó megközelítése politikai előtérbe kerülésének hiánya.

Bár a gyerekek a népesség jelentős hányadát teszik ki, egyes fejlődő országokban a felét is akár, és ők fogják képezni a jövő társadalmát (többféle értelemben is), a velük kapcsolatos aggályok ritkán jelennek meg a politikai gondolkodásban elsődleges fontosságú ügyként. A gyermek és ifjúsági ügyekért felelős miniszterek általában alacsonyabb rangfokozatúak és kívül állnak a hatalom belső köreiben. Amikor a politikai kérdéseket „keményekre” és „lágýakra” osztják fel, a gyerekekkel kapcsolatos ügyek mindig a leglágýabb minősítést kapják. Ezeket a kérdéseket sok esetben nem is politikai ügynek tekintik és néha egyszerűen triviálisnak kezelik. Ennek egyik jelképes megnyilvánulása, amikor a politikusok imázsának kialakításához hozzátartozik a csecsemők csókolgatása a választási hadjárat során.

Ahhoz, hogy az egyezmény mélyebb értelemben is sikeressé váljon, az ilyen gesztusok nem elegendők. Komoly politikai vitákra van szükség, amelyek valódi változást eredményeznek. Az egyezmény célja természetesen nem más, mint hogy tényleges változást érjen el a gyerekek helyzetében és körülményeiben. Azzal, hogy valamely állam ratifikálja, kötelezettséget vállal arra, hogy tiszteletben tartja az egyezmény alapelveit és rendelkezéseit, és azokat az összes gyerek számára valósággá teszi.

Az állam felelős a végrehajtásért és az ebből eredő köteleességek teljesítéséért felelősségre is vonható. Látható és értelmes eredmények eléréséért vállalja a felelősséget, amelyek a gyerekek érdekeit szolgálják, és vállalja, hogy olyan kulturális és társadalmi környezetet teremt, amelyben a gyerekek jogai gyakorolhatóak és tiszteletben tarthatók.

A végső cél persze az, hogy az összes gyerek maradéktalanul élvezhesse az egyezményben lefektetett jogokat. Az egyezmény egyes cikkeinek fokozatos, előrehaladó megvalósítását tűzi ki célul, tekintettel az erőforrások lehetséges korlátozottságára, de ezt nem lehet arra felhasználni, hogy kibújjunk a felelősség és kötelezettség alól. Komoly erőfeszítéseket kell tenni a teljes végrehajtás irányában. Mi több, ezeknek az erőfeszítéseknek áttekinthetőeknek és elszámoltathatóknak kell lenniük.

Ebben a folyamatban ennél fogva három olyan kötelezettség-fajta található, amelyeket egy ratifikáló államnak tiszteletben kell tartania: az eredmények felmutatásának

¹² A Budapesten, 2001. március 26-án a Gyermeki jogok Európában – kihívás és felelősség című szemináriumon elhangzott előadás szerkesztett változata

kötelezettsége, a végrehajtás kötelezettsége, és a folyamat áttekinthető értékelhetőségének követelménye.

a) Az eredmények felmutatásának kötelezettsége: az egyezmény 2. cikke az államok kötelességévé teszi, hogy „a fennhatóságuk alá tartozó minden gyerek számára biztosítsák és tartsák tiszteletben az ebben az egyezményben meghatározott jogokat”. A hatóságoknak ennél fogva kötelességük, hogy ne csak maguk vegyék tekintetbe a gyerekeket, hanem biztosítsák, hogy azt mások is megtegyék (például azzal, hogy megelőzik és leküzdik a megrontást és megkülönböztetést). Az államoknak ezért olyan körülményeket kell teremteniük, hogy a gyermekek maradéktalanul élvezhessék jogaikat. Még olyan esetekben is kötelező előremutató eredményeket elérni, ahol várhatóan csak fokozatosan valósítható meg egy jog, például az egészséghez vagy az oktatáshoz való jog. Egy törvény sikeres elfogadtatása egy ilyen eredményes első lépés lehet.

b) A végrehajtás kötelezettsége: az egyezmény végrehajtását nem csak az eredményeken lehet lemérni. Külön hangsúlyt kell fektetni arra, hogy a kormányok milyen erőfeszítéseket tesznek. A 4. cikkely kijelenti, hogy az államoknak „meg kell tenniük a megfelelő jogi, adminisztratív és egyéb jellegű intézkedéseket a jelen egyezményben elismert jogok érvényesítésének érdekében”. A Gyermeki Jogok Bizottsága és az államok képviselői között folyó megbeszélések jelentős része valójában éppen arról szól, hogy vajon elegendő mennyiségű és mértékű intézkedéseket tettek-e a gyermekek jogainak érvényesítésére. Ennek a hangsúlynak a következtében az egyezmény különös jelentőséggel bír az országos politikai viták vonatkozásában.

c) A folyamat áttekinthető értékelhetőségének követelménye: a Bizottságnak benyújtott időszakos jelentések ennél fogva létfontosságúak a végrehajtási folyamat tekintetében. Tájékoztatást kell adniuk az egyezmény végrehajtásának folyamatáról, beleértve a megtett intézkedésekkel és az elért eredményekkel kapcsolatos tényeket is, valamint a további előrelépést akadályozó tényezőket és nehézségeket. A jelentéseknek önkritikusnak és objektíveknek kell lenniük, hogy átfogó képet nyújtsanak a Bizottság számára az adott országban uralkodó valóságos helyzet megértéséhez és lehetővé tegyék, hogy értelmes javaslatokat és ajánlásokat tegyen. Az áttekinthetőség eme követelményével összhangban az államoknak az is kötelességük, hogy ezen jelentéseiket a nagy nyilvánosság számára saját országukban hozzáférhetővé tegyék. A jelentéseknek ezért fontos katalizáló szerepet kell játszaniuk, hozzá kell járulniuk a gyermekekről és jogaikról folyó nemzeti szintű vitához, bátorítaniuk kell a nem kormányzati társadalmi szervezetek részvételét és általánosságban is kedvező helyzetet kell teremteniük ahhoz, hogy a nagyközönség megvizsgálhassa kormánya gyermekjogi politikáját. Természetesen világos összefüggés áll fenn az itt említett három kötelezettség között. Mindhárom esetben az a cél, hogy biztosítsuk a gyermekek jogainak maradéktalan érvényesülését. A végrehajtásra és önértékelésre vonatkozó kötelezettségek természetesen az eredményeket is célozzák, csak éppen egy kevésbé közvetlen álláspontból indulnak ki. Ki nem mondottan abból a felismerésből erednek, hogy teljes érvényesülés soha nem várható. A gyermeki jogok érvényesítése természeténél fogva végeláthatatlan és állandó jellegű folyamat, mindig van még mód a javítására. Igazából a végrehajtás-eredmény-értékelés hármas ciklusának folyamatossá tétele várható el. Az értékelés alapján tanulhatjuk meg, hogyan kell javítani a végrehajtás módján, hogy jobb eredményeket érjünk el, és így tovább.

Mindazonáltal igen fontos különbséget tenni a kötelezettségek különböző fajtái között, nem utolsósorban azért, hogy azonosítani tudjuk a megfelelő jelzéseket, amelyeket mérni kell az elért haladás megítélése érdekében. Mérföldköveket kell megállapítani mind a még elérendők tekintetében (haladás és végső eredmény), mind pedig a meghozott

intézkedésekre vonatkozóan. Ebben a folyamatban a statisztika fontos, de nem ad teljes képet.

A végrehajtás érdekében hozott intézkedések

A Gyermeki Jogok Bizottsága megkérdezte a kormányokat, hogy milyen olyan jogi, költségvetési, adminisztratív vagy egyéb jellegű intézkedéseket hoztak, amelyekkel az egyezmény végrehajtását akarják elérni. Ezek a konkrét lépések mutatják, mennyire komolyak a szándékok, mennyire elhatározott a politikai akarat.

Az UNICEF ebben a szellemben kezdeményezte a jól működő modellek összegyűjtését. A „Számítsanak a gyerekek is” elnevezésű program keretében számítógépes adatbázist kezdett el kiépíteni azokból a módszerekből, amelyekkel a különböző országokban az egyezmény végrehajtását megkísérelték. Ez az adatbázis a gyermeki jogok megvalósításának elősegítése érdekében létrehozott törvényeket, politikai elképzeléseket és folyamatokat mutatja majd be.

Az egyes országok képviselőivel folytatott megbeszéléseken keresztül a Bizottság egyfajta ellenőrző szempontlistát dolgozott ki azokkal a szabványintézkedésekkel kapcsolatosan, amelyeket az államoknak be kellene vezetniük. Ezek közé tartozik például az alábbiak szükségessége:

- a gyermekek érdekében kidolgozott átfogó nemzeti cselekvési terv,
- a kormányzás minden ágazatát átfogó, az összes tevékenységet összehangoló, nyomon követő és értékelő állandó testületek vagy mechanizmusok kialakítása,
- annak biztosítása, hogy az összes törvénykezési munka teljes mértékben megfeleljen az egyezménynek, amely megköveteli az egyezménynek a helyi jogszabályokba való beépítését, vagy annak biztosítását, hogy elvei és rendelkezései előnyt élveznek abban az esetben, ha összeütközésbe kerülnek a nemzeti törvénykezéssel,
- a hatásvizsgálat fogalmának bevezetése révén a kormányzás minden területén láthatóvá kell tenni a gyermekeket a politikai elképzelések kidolgozásának folyamatában,
- megfelelő költségvetési elemzést kell végezni annak meghatározására, hogy mekkora részét költik a gyermekekre, és hogy biztosítani lehessen a források hatékony felhasználását,
- a nemzetközi együttműködés minden formájában előtérbe kell helyezni a gyermeki jogok biztosítását, beleértve a technikai segítségnyújtás eseteit is,
- megfelelő mennyiségű adat összegyűjtését és felhasználását kell biztosítani az összes gyermek állapotának javítására minden joghatósági körben,
- az egyezmény ismertségét és a benne foglaltakkal kapcsolatos tájékoztatást elő kell mozdítani, beleértve mindazon kormányzati tisztségviselők képzését is, akiknek a munkája a gyerekekkel kapcsolatos vagy akik gyerekekkel dolgoznak,
- a végrehajtási és tudatosítási folyamatba be kell vonni a civil társadalmat, beleértve magukat a gyerekeket is,
- ki kell alakítani a gyermeki jogok képviselőinek független intézményeit, például a gyermeki jogok szószólójának, parlamenti biztosának vagy egyéb képviselőnek az intézményeit.

Mit jelent mindez?

1. Nemzeti stratégia vagy cselekvési terv fogantatása

Minden valamirevaló kormánynak kell, hogy legyen egy nemzeti stratégiája, terve vagy cselekvési programja, amely előírja, hogyan kell a gyermeki jogokat biztosítani. Mindegy,

hogy milyen tervet vagy politikai elképzelést fogadnak el, annak az egyezmény szellemében kell megfogalmazódnia, és minden gyermek igényeit valamint jogait kell megcélöznie, megkülönböztetés nélkül. Széleskörű konzultációk eredményeként kell létrejönnie, amelyekben a nem kormányzati társadalmi szervezetek is részt vesznek és a folyamatba a gyermekeket magukat is bevonják. Az aktuális terveknel és politikai elképzeléseknél sokszor még fontosabb az a folyamat, amelynek révén felméri, hogy a tervek és politikai elképzelések kiindulási pontjához képest milyen haladást értek el és az eredményeket visszacsatolják a tervezési és végrehajtási folyamatokba. Ismételten hangsúlyozzuk, hogy a végrehajtás folyamatos értékelésének nyitott és demokratikus légkörben kell zajlania, ahol gondoskodnak róla, hogy az érintetteket meghallgassák, beleértve magukat a gyerekeket is.

2. A kormányzati szervezeti forma átalakítása

A nemzeti szintű feladattervet hatékony közigazgatásnak kell segítenie. A kormányok hajlamosak saját szervezetük kiépítésében is érvényre juttatni azokat az elveket, amelyeket a legfontosabbnak tartanak. A gyermekekkel kapcsolatos ügyeknek be kell kerülniük az érintett minisztériumok tevékenységének gerincvonalába. Ezzel egyidejűleg a kormányon belül is létre kell hozni egy koordinációs mechanizmust, amely biztosítja, hogy a különféle minisztériumok a gyermeki jogok vonatkozásában azonos irányvonalat kövessenek. Ahhoz is meg kell teremteni a megfelelő eljárást, hogy a nemzeti politikai irányvonalakat össze lehessen hangolni a helyi önkormányzatok tevékenységével. A legtöbb országban ugyanis a gyermekekkel kapcsolatos kulcsfontosságú döntéseket helyi szinten és nem pedig a fővárosban hozzák meg.

3. A törvények jobbítása

A törvény még nem minden, de lehet a gyermeki érdekek védelmével és elősegítésével kapcsolatos kritikus tényező és gyakran az is. Egyes országok az egyezményt országos törvény formájában fogadták el. Mások a meglévő jogszabályokat tekintették át és módosították az egyezményben foglalt rendelkezések fényében. Mindegy melyik módszert választják is, a lényeg, hogy az illető ország törvényei összhangban álljanak az egyezménnyel. Ezt meg lehet tenni tudatosan is, hogy tényleges iránymutatást adjunk a kormányzati szerveknek, a jogalanyoknak, a jogi szakembereknek és általában a nagyközönségnek. Igen fontos például, hogy a bíróságon szolgálatot teljesítő bírónak és a bíróság egyéb kulcsfontosságú munkatársainak valamint a szabályozó hatóságoknak naprakész iránymutatást és tájékoztatást adjunk arról, hogyan kell a gyermeki jogokkal kapcsolatos törvényeket alkalmazni és értelmezni. A törvényt arra is fel lehet használni, hogy megállapítsuk a közérkölcös egyes vetületeit. Az egyes országok által elfogadott dohányzásellenes törvények jelentenek példát erre.

4. Vizsgáljuk meg a gyerekekre gyakorolt hatást

Világos, hogy új eljárásokat kell bevezetni, hogy biztosítani tudjuk a gyerekek érdekeinek előtérbe helyezését a politikai döntéshozatal folyamataiban. Szükség van egy hatásvizsgálatra, amely alapul szolgálhat majd arra, hogy a gyerekek érdekeinek leginkább megfelelő döntések születessenek. Az elképzelés az, hogy a döntéshozóknak meg kell tudniuk (ideális esetben még mielőtt a döntést meghozták volna), hogy az egyes döntési lehetőségek milyen hatással lennének a gyerekekre. Ebben a módszerben az egyik megoldás, hogy magukat a gyerekeket kérdezzük meg a véleményükről. Az ilyen eljárásokat nem csak akkor kell alkalmazni, amikor egy egyéni esetben születik a gyermekekkel kapcsolatos döntés, hanem tágabb politikai értelemben is, amikor a gyermekek mint egy csoport jelennek meg.

Az eljárás egyaránt vonatkozik a helyhatóságokra és központi kormányzatra. Svédországban a különféle kormányhivatalok nemrégén azt az utasítást kapták, hogy alkalmazzák ezt a megközelítést, de konkrét eljárások kifejlesztésére még nem került sor. Belgiumban a flamand parlament úgy döntött, hogy bármely nagyobb horderejű törvényjavaslatot vagy előterjesztést annak a gyerekekre gyakorolt várható hatásáról szóló jelentés kell kísérjen.

5. Biztosítsunk helyet a gyerekeknek a költségvetés kialakításánál

A költségvetés a fontossági szempontokat tükrözi. Az egyezmény kijelenti, hogy a rendelkezésre álló forrásokat a legnagyobb mértékben a gyermeki jogok megvalósításának, érvényesítésének érdekében kell felhasználni. A „legnagyobb mértékben” kifejezés azonban további magyarázatot igényel. Ezen túlmentően ki kell dolgozni olyan eljárásokat, amelyek elősegítik a gyerekek érdekeiről szóló komoly közéleti vitát. A környezeti hatásvizsgálatok mára világszerte a legtöbb fontos döntés mindennapi elemévé váltak, ha közművekről vagy nagyobb méretű magánvállalkozói beruházásról van szó. Némely fejlődő országban a Világbank vezette azokat a törekvéseket, amelyek az ilyen tanulmányok támogatását és műszaki jellegű segítségnyújtást céloztak. Az ilyen hatástanulmányoknak és elemzéseknek a gyerekeket érintő döntéshozatal mindennapi részévé kell válniuk mind országos, mind helyi szinten. További munkát igényel az egyes költségvetési tételek gyerekekkel kapcsolatos vetületeit tükröző függelékek ötletének kidolgozása.

6. A gyerekek előnyben részesítése nemzetközi együttműködések során

Az egyezmény kifejezetten felszólít a nemzetközi együttműködésre annak érdekében, hogy a gyermeki jogok teljes megvalósításának elérésében segítséget nyújtson. Ez a követelmény azt jelenti, hogy a segélyeket adományozó országok a segélyprogramok során előtérbe kell helyezték a gyermeki jogokat, és a segély kedvezményezett országainak is hasonlóképpen kell cselekedniük az együttműködési tárgyalások folyamán. A sokoldalú erőforrásokat nagyobb mértékben kell a gyerekek igényeinek érdekében igénybe venni, különösen az egészségügy és az oktatás területén. Olyan kérdésekben egyértelműen nemzetközi összefogásra van szükség, amelyek az országhatárokon átnyúlnak, például a fegyveres konfliktusok idején a gyerekek védelmének igénye, a menekült gyerekek megsegítése, a gyermekkereskedelem megakadályozása, valamint az országok közötti örökbefogadással kapcsolatos visszaélések elleni küzdelem.

7. Vonatkozó adatok gyűjtése – és használata

A kérdéshez tartozó pontos adatok létfontosságúak és a reformokkal kapcsolatos megbeszélések alapját képezik. Az adatokat szervezeten kell gyűjteni és megfelelő módon kell csoportosítani, hogy az egyenlőtlenségek, megkülönböztetés vagy elhanyagoltság azonosítása és elemzése lehetővé váljon. Az UNICEF valamint mások is végeztek munkát a kérdéshez tartozó jellemző adatok kidolgozására, amelyekkel mérhető a gyermeki jogok területén elért haladás mértéke. Ám ennél sokkal többre van szükség, mind maguknak a jellemző paramétereknek mind pedig azok minőségének, következetességének és jelentésének az időben történő nyomon követése tekintetében.

8. Az ismertség megteremtése

Az iskola az egyik legfontosabb környezet, ahol a gyermeki jogok megismertetésére lehet törekedni. Amennyiben az iskolarendszer képes lesz a felnövekvő gyermeki nemzedékekbe betáplálni az egyezmény szellemét, igen komoly változás fog beindulni. Ezért aztán kevés annál fontosabb dolog van, mint megtalálni a lehető legmegfelelőbb

módot a gyermeki jogok bevezetésére az iskolában -és biztosítani, hogy azoknak az iskolára magára is hatása legyen, beleértve az iskola vezetését is. Igen fontos széleskörű tájékoztató kampányokat szervezni a felnőttek részére, a szülői nevelésre helyezett hangsúllyal. Különösen a gyerekekkel foglalkozó szakembereknek kell megteremteni a valódi lehetőséget, hogy megértsék az egyezmény egyes rendelkezéseit éppúgy, mint annak általános szellemét. A leginkább érintett szakemberek csoportjai közé tartoznak a tanárok, egészségügyi dolgozók, a különböző intézmények munkatársai, bírók, szociális munkások, rendőrök és újságírók. Azoknak, akik mindennapos munkájuk során a legközelebb kerülnek a gyerekekhez, van a legnagyobb lehetőségük rá, hogy az egyezmény szellemében teljesítsék annak céljait és biztosítsák, hogy a gyerekek saját véleményét is meghallgassák és komolyan is vegyék. Ez a cél azonban sokkal félelmetesebb „képzési” kihívást jelent, mint ahogyan azt néha vélik. A felnőtteknek a gyerekek sérülékenységéről, képességeiről, igényeiről alkotott elavult nézeteire alapozott hozzáállása igen komoly befolyást gyakorol a gyermekek jólétével foglalkozó közéleti és magánszféra egészére.

9. Együttműködés a civil társadalommal

A nem kormányzati társadalmi szervezetek teljes mértékben nélkülözhetetlenek voltak már eddig is az egyezmény végrehajtásában: érdekképviselőik, támogatási programjaik, valamint nyomon követő tevékenységük egyértelmű hatást mutat számos országban. Minden kormánynak meg kellene találnia a módját, hogy konzultáljon velük. Itt az ideje az üzleti életet is bevonni a gyermeki jogok megvalósításába. A magánszektor felelősségteljesebb elemeinek bevonása az együttműködésbe létfontosságú összetevője lehet a gyermekek gazdasági alapú és egyéb típusú kizsákmányolása elleni stratégia kialakításának valamint a tömegtájékoztatási eszközök által közvetített negatív befolyások elleni védelemnek. Az államnak nem azzal a céllal kell közelednie a magánszférához, hogy magába olvassza, hanem méltányolnia kell függetlenségét. Miközben a kormányok nyitnak a civil társadalom felé, hogy elérhessék és bevonják a nem kormányzati társadalmi szervezeteket, meg kell tenniük minden lehetséges erőfeszítést azoknak a bevonására, akik a gyermekekért dolgoznak és őket magukat is bevonják munkájukba.

10. Megfigyelő rendszer létrehozása

Bár a gyermeki jogok szószólóinak vagy nemzeti bizottságainak más és más jogosítványai lehetnek, a fő cél mégis rendszerint a gyermekekkel kapcsolatos kérdések független nyomon követése és rendszeres megbeszélése. Az ilyen szervezetek kötődhetnek a Parlamenthez és a nem kormányzati társadalmi szervezetekhez egyaránt. Létfontosságú, hogy az ilyen intézmények tényleges függetlenséggel rendelkezzenek, az pedig különösen lényeges, hogy védettek legyenek a napi politikai és bürokratikus befolyástól. Néha ésszerűbb lehet a gyermekek figyelembe vétele egy tágabb értelemben vett szószóló intézményén keresztül; máskor viszont a csakis gyermeki kérdésekkel foglalkozó szószóló intézménye a célravezetőbb. Bármilyen modell foganatosítására kerül is sor, elegendő erőforrásnak kell rendelkezésre állnia, amely meghaladja a csak egyedi esettanulmányokkal kapcsolatos munka igényét, ugyanis a szerkezeti okok kutatása éppoly fontos. A független sajtó és egyéb tömegtájékoztatási eszközök az élénk nem kormányzati társadalmi szervezetekkel karöltve lényeges szereplői a ténylegesen független nyomon követésnek és megfigyelésnek. Az is hasznos, ha olyan eljárásokat alakítanak ki, amelyek a nyomon követést könnyebbé teszik. A kormányzattól helyi és országos szinten egyaránt meg lehet követelni például, hogy éves helyzetjelentéseket nyújtson a gyerekek helyzetéről a

parlamentnek vagy nemzetgyűlésnek, amelyet alaposan át kell tanulmányozni és meg kell vitatni.

Hogyan alkalmazzuk a tíz pontot?

A fenti tízpontos csomag rendelkezik bizonyos megkülönböztető jellemzőkkel. Ezek egyike, hogy az ajánlások nyilvános vitán és áttekinthető eljárásokon alapszanak. A másik ilyen megkülönböztető jegy, hogy keresik az egyensúlyt egyik oldalról a gyermekek érdekei és különleges igényei, más részről pedig a gyermeki jogok a meglévő adminisztratív struktúrák és eljárások keretei közé való beépítésére irányuló erőfeszítések között. Az elképzelés az, hogy a gyermeki jogok kérdését a jótékonyági szervezetek kizárólagos illetékességi köréből a politikai feladatok közé kell emelni, méghozzá azok között is előkelő helyre. Ezen túlmenően az ajánlások olyan módszereket is javasolnak, amelyek magukban is már az egyezmény szellemét tükrözik, például azáltal, hogy biztosítják a gyerekek megjelenését az eljárásokban.

A tíz ajánlás ugyanakkor egymást is kölcsönösen erősíti. Bármely komolyan vett országos cselekvési terv magában foglalná az összes többi pontot is: a nem kormányzati társadalmi szervezetek az általuk legfontosabbnak tartott ügyekben érvelnének, a szószóló vagy biztos pedig megvizsgálná és jelentést tenne a végrehajtásról. A kormányprogramok hatékony összehangolására lenne szükség, ha ki akarjuk elégíteni a várakozásokat. Az adatgyűjtés és a hatástanulmányok a döntés-előkészítés céljait szolgálják, többek között a költségvetési munkát is. Egy egymással kölcsönös összefüggésben álló világban a nemzetközi együttműködés ezen a területen is szükségessé válik és a különféle országos tapasztalatokra kell támaszkodnia, amelyekkel a többi ajánlás foglalkozik. Ami azt illeti, a kölcsönös függés olyan erős, hogy kombinációjuk egyértelműen dinamikus hatást eredményezne.

Ezt a tíz pontot fel lehet használni ellenőrző szempontlista formájában is, amellyel a kormányok felmérhetik a jelenlegi helyzetet és eldönthetik, hogy milyen lépések szükségesek a továbbiakban. Egyértelmű, hogy nincs a világon olyan kormány, amely öszintén elmondhatná magáról, hogy munkája ezen a téren nem hagy kívánnivalót maga után. A kormányok képviselőivel folytatott tárgyalások során a Gyermeki Jogok Bizottsága felismerte, hogy sehol a világon nincs ok a megelégedettségre, még olyan országokban sem, ahol a törvényeket összhangba hozták az egyezménnyel és felállították a gyermeki jogok nyomom követésére szolgáló hivatalokat.

A tíz ajánlás tetszőleges sorrendben valósítható meg. Akár a jogrend átvizsgálásával kezdjük, akár az országos szintű cselekvési tervvel, akár a nyomom követési rendszer kialakításával, hamarosan nyilvánvalóvá fog válni, hogy a többi intézkedést is meg kell valamikor tervezni. Mindegyikük visszavezethető arra az alapkérdésre, hogy a gyermeki jogok előnyt élveznek-e, avagy nem.

Az itt megfogalmazott intézkedések az országos szintre koncentrálnak. Számos közülük azonban helyi szinten is érvényes. A gyermekek életére lényeges kihatással van tulajdonképpen számos olyan döntés, amely közvetlen közösségükben születik meg, a faluban vagy városban, ahol élnek. A közösségekben születhetnek meg az iskolára, játszótérre, a nehéz szociális helyzetben lévő családok megsegítésére vonatkozó döntések.

Az UNICEF szerte a világon mindenütt arra ösztönözte a polgármestereket, hogy a gyermekek helyi védelmezőjeként lépjenek fel. Svédországban egyes közösségekben a gyermekek számára helyi szószólót neveztek ki. A helyi cselekvési terv kialakításának ötlete is kezd gyökeret verni egyes országokban, aminek fő célja, hogy a helyi költségvetésben a

gyerekek előnyt élvezzenek. Természetesen a hatásvizsgálat elve is alkalmazható helyi szinten olyan esetekben, amikor valamely döntés következménye a gyerekekre is kihat. Az ilyen eljárásokhoz hozzátartoznak a gyerekekkel való beszélgetések, amelyeket helyi szinten sokkal nagyobb valószínűséggel lehet értelmesen megszervezni.

A felvetett akadályok

A tízpontos program megvalósítása és végrehajtása nem csupán jó tervezés, szervező munka, információs technikák, költségvetési lépések és egyéb technikai jellegű tevékenységek függvénye. A legfontosabb probléma a hozzáállással van.

A politikusokat és a kérdésben szerepet játszó tisztviselőket természetesen befolyásolja az a kulturális környezet, amelyben élnek, annak minden előítéletével és nézetével együtt. Azzal a dilemmával szembesülnek, hogy akarnak-e vagy tudnak-e egyáltalán a modernizáció élére állni, és ha igen, milyen mértékig. Ez a dilemma különösen nehezen megoldható lehet a gyerekekkel kapcsolatosan, mert a nézetek régóta meggyökeresedtek és igen érzékenyek a behatásokra, különösen, ami a családi viszonyokat illeti.

A gyermekekkel szemben megnyilvánuló általános jóakarát nem jelenti automatikusan azt, hogy az egyezményben lefektetett jogokat valaki támogatja. Az a tény, hogy az Egyesült Államok a mai napig, az évezred végéig nem ratifikálta ezt az egyezményt, úgy tűnik, egy „családi jogok” érdekében küzdő érdekképviselői szerv aknamunkájának eredménye, amely sikeresen ellenezte az egyezményt azon az alapon, hogy az a szülők jogállását teszi tönkre.

Bár a legtöbb országban csak bágyadt ellenkezés volt tapasztalható az egyezménnyel kapcsolatosan, azért nem árt szólni néhány olyan kérdéstről, amely tényleges végrehajtását késlelteti. Az egyezmény ellenzői három ellenvetést tettek: a) a szülők jogai fontosabbak a gyermekjogainál, b) a gyermekek jogai valamint kötelességei és kötelezettségei között egyensúlynak kell fennállnia, és végül c) erőforrás gondok is vannak.

Elvileg nincs ellentmondás a szülő és a gyermekjogai között. A gyerekeknek pozitív családi környezetre van szükségük – az egyezmény igen világosan fogalmaz ezen a ponton. Mindazonáltal, amennyiben a szülő vagy más gondviselő megrontja a gyermeket, ezzel méltatlannak bizonyul a bizalomra, amely nem maradhat büntetlenül. Vannak olyan szélsőséges esetek, amikor a hatóságoknak kell beavatkozni és megvédeni a veszélyeztetett gyerek életét vagy épségét éppen attól a személytől, akinek pedig a biztonságot kellene nyújtania a gyerek számára. Mesterséges összeütközést szítani a nyilvános párbeszédben a szülői jogok és a gyermeki jogok között éppen ezért olyan reakciós álláspont, amely a gyerekek elnyomásának eszköze lehet.

Azt az érvet is hamisan alkalmazzák, hogy a gyerekek jogait és kötelességeit egyensúlyba kell hozni. A gyerekeknek természetesen vannak kötelességei és kötelezettségei is, és ez így van rendjén. Az a feltételezés, hogy a gyerekeknek nincsenek kötelességei, helytelen. A gyerekek világszerte rendszerint komoly nyomásnak vannak kitéve a családokban, az iskolában és saját társaik részéről is, hogy bizonyos feladatokat teljesítsenek. Legtöbb esetben nincs arra szükség, hogy ezt a terhet még tovább növeljük.

Szükség van arra is, hogy ellenezzük azt a szándékot, ami úgy tűnik, hogy a gyerekek kötelességeire figyelmeztető érv mögött húzódik: hogy jogaikat csak a jogban vagy egyéb módon lefektetett hivatalos kötelességek függvényeként kellene meghatározni. Ilyen feltételes mód semmilyen, az emberi jogokkal foglalkozó egyezménynek nem része. Ez az érv valójában a gyermeki jogok intézménye elleni frontális támadás és annak megfelelően kell megválaszolni.

Az erőforrásokra hivatkozó érv már bonyolultabb. Világos, hogy a szegény országok gondokkal küzdenek ezen a ponton. Még a jómódúbb országokban is meg kell azonban határozni a fontossági sorrendet, amikor mondjuk költségvetési megszorításokra van szükség. A Bizottság az egyezmény értelmezésének kérdésében kidolgozott egy olyan megközelítést erre a problémára, amely bizonyos rendelkezések fokozatos végrehajtását teszi lehetővé, és a gyerekekre a nemzetközi együttműködés keretében helyezi a hangsúlyt. Egy elv azonban változatlan marad, nevezetesen hogy az államnak előnyben kell részesítenie a gyerekeket, és jogaik érvényesítése érdekében a rendelkezésre álló erőforrásokat a lehető legnagyobb mértékben rendelkezésükre kell bocsátania.

Valójában nem azonnal nyilvánvaló, hogy hogyan lehet a gyermekek erőforrás igényeit más fontos követelményekkel összhangba hozni, mint amilyen az általános társadalombiztosítás vagy az idősek és más rászoruló felnőtt csoportok támogatása. Az egyezmény folyamatszemplétű megközelítése ezen a ponton válik kifejezetten hasznossá, különösen olyan vonatkozásai, mint a gyermek mindenek felett álló érdekének elvére helyezett hangsúly és a hatásvizsgálat módszerének alkalmazása. A döntéshozatali mechanizmus átláthatósága természetesen itt is elsődleges követelmény.

Bár valóban és ténylegesen nehéz az erőforrás korlátokat különösen a szegény országokban figyelmen kívül hagyni, azért nem lehetnek akadályai az egyezmény komolyan vételének és a tisztopos általános intézkedési program megvalósításának. Minél nagyobbak a nehézségek, annál jobb oka van annak, hogy világos legyen a politikai akarat, és a gondok kezelésére átgondolt módon kerüljön sor. Tulajdonképpen különösen a válsághelyzetekben kell az államnak megerősítenie a gyermeki jogok iránt érzett elkötelezettségét.

A gyermekbarát politikának talán éppen az is az akadálya, hogy számos nagyhatalmú politikusnak már régen felnőttek a gyerekei vagy éppen nem is voltak soha és már régen elfeledték bizonyos gyermekekkel kapcsolatos problémák sürgős voltát. Ez a távolság lehet néha a gyerekügyekkel kapcsolatos előítéletek forrása. A politikai vitákban különösen a tizenéveseket állítják be úgy, mintha valamilyen másik bolygóról érkeztek volna. Az egyik tényező, ami ehhez hozzájárul, hogy még ma is sok felnőttnek kell választania a karrier és a gyermek között. Természetesen ez az egyik oka a nemek közötti egyenlőtlen megoszlásnak is a legfelsőbb politikai vezetésben.

Ezek a tényezők csak még kifejezettebbé teszik az ellensúlyok alkalmazását a politikai vitákban. Ám a gyerekek érdekében létrehozott lobbycsoportok úgy tűnik, ugyanebben a betegségben szenvednek. Tagjaik rendszerint agyonhajszoltak és kimerültek. A gyerekekkel ténylegesen a legközelebbi kapcsolatban állók, mind a szakemberek, mind a szülők, egységes csoportként hallatott hangja a legtöbb országban igen gyenge, legalábbis akkor, amikor a gyerekekről beszélnek.

Következtetések

Láttuk, hogy a politikusok igen csekély érdeklődést mutatnak a gyerekek iránt, hogy a gyerekek felnőtt „képviselőinek” nehézségeik vannak, hangjuk igen kevéssé hallható, hogy számos politikus elvesztette kapcsolatát a gyerekkori élményekkel, valamint hogy az igazi szülői pálya és a politikusi élet igen nehezen kombinálható. Mindezen tényezők együttesen járultak hozzá, hogy a gyerekek kérdése olyan hátulra került a politikai életben. Az ily módon képződött légtüres teret inkább gesztusok és jótékonykodás, nem pedig komoly vita töltötte ki.

Amennyiben az egyezmény hozzásegít ahhoz, hogy visszanyerjük ezt az oldalunkat is, akkor joggal tekinthetjük történelmi jelentőségű dokumentumnak.

Az első fontos lépéseket megtettük. Ellenőrző szempontlisták kidolgozására került sor, amelyek az egyezmény elveinek és rendelkezéseinek a megvalósítására létrehozott programok alapjául szolgálhatnak. A fentebb felvázolt tízpontos program csupán egy példa. A kormányok komolysága megítélhető abból, hogy milyen fokban mozgósítják politikai, jogi, költségvetési, adminisztratív és egyéb forrásait az ilyen szempontlistákban megjelölt intézkedések támogatására.

Amióta az egyezmény hatályba lépett, két tanulság vonható le egyértelműen:

- A megvalósítása nem történhet meg egyetlen lépésben, hanem folyamatos, állandó erőfeszítést igényel, amelynek középpontjában az eredmények, a végrehajtás módja és az önértékelés áll.
- Végeredményben a gyermeki jogok megvalósulása, érvényesülése a politikai akarat függvénye.

Írta: Christina Rodell Olgac

ROMA GYEREKEK AZ ÉSZAKI ORSZÁGOKBAN¹³

Bevezetés

Ez az írás azzal a viszonyal foglalkozik, ami a roma közösségek és a társadalom többi csoportja között az északi országokban fennáll. Különösen arra fogok rávilágítani, hogy milyen következményekkel jár ez a viszony a gyerekek iskolában elért sikereire valamint saját kultúrájukról és közösségükről kialakított képükre. Az előadás annak tárgyalásával zárul, hogy milyen erőfeszítések történnek, illetve inkább hogy kellene, történjenek a roma és egyéb kisebbségi csoportoknak a társadalom egészébe valamint az iskolába történő bevonására. Kivéve azokat az eseteket, ahol erre másképpen történik utalás, példáimat a svédországi összefüggésből merítem.

Háttér – roma kisebbségek az északi országokban

Amióta majd ötszáz évvel ezelőtt megérkeztek az északi (skandináv) országokba, a roma népesség mindig is megkülönböztetés, üldöztetés, asszimilációs kísérletek különféle változatainak és a hatalommal való visszaélés tárgya volt. A társadalom számkivetettjei voltak, soha nem élvezhették teljes mértékben a lakosság többi rétege számára megadott polgárjogokat. A különféle történelmi időszakok során a gyerekeket beolvasztási céllal elvették szüleiktől, és az uralkodó népcsoport családjaihoz vagy gyermekotthonokban helyezték el őket (Jensen 1996; Lillberg & Salvia, 1997; Nationalencyklopedin, 1996; Ollikainen, 1995; 1995; Rodell Ol-gag, 1998; Taikon, 1970; Takman, 1976; Tillhagen, 1965).

Az uralkodó népcsoport az északi országokban a múlt század végén megváltozott. Ez a változás, amely iparosítással, városiasodással és elvándorlással járt, a romákat is arra kényszerítette, hogy felhagyjanak nomád életmódjukkal és letelepedjenek. Ahogy a hagyományos roma foglalkozások iránti kereslet fokozatosan csökkent a társadalom többi részében, megszűnt a független gazdasági túlélést lehetővé tévő alap. Egészen addig ez a gazdasági jellegű cserekereskedelem jelentette a romák elsődleges kapcsolatát a társadalom többi részével. Az uralkodó népcsoport legelőször csak az ötvenes, hatvanas években engedte meg a romáknak, hogy rendes házakban éljenek és iskolába járhasanak (Gustavsson, 1971). A roma gyerekek helyzetét az északi országokban ma csak ebben a történelmi kontextusban lehet értelmezni.

Ma kb. 20 000 roma él Svédországban. Mintegy tízezren a hatvanas években érkeztek Svédországba a különböző európai országokból. Háromezer roma eredetileg Finnországban élt. A volt Jugoszláviából érkezett menekültek között a becslések szerint négyezren rendelkeznek roma eredettel (Romer i Sverige, 1996). A többi északi országban élő cigány népesség becsült lélekszáma Finnország esetében 10 000, míg 300-350 fő Norvégiában és 2000 fő Dániában él.

Vannak különbségek abban, ahogyan az északiak a romákat kezelték. A négy ország közül Finnország hosszabb ideje tartott fenn együttműködést a roma lakossággal. A Szociális És Egészségügyi Minisztérium keretében már 1956-ban felállítottak egy

¹³ A Budapesten, 2001. március 26-án a Gyermeki jogok Európában – kihívás és felelősség című szemináriumon elhangzott előadás szerkesztett változata

cigányügyekkel foglalkozó tanácsadó testületet, és 1992-ben megalakult a finnországi Nemzeti Oktatási Tanács roma nevelési részlege. Ez az ország ratifikálta először 1994-ben a regionális és kisebbségi nyelvek európai nyilatkozatát, valamint az Európai Tanács nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezményét.

A svéd ratifikálásra csak 2000-ben került sor. Ez a roma (cigány), számi (lapp), tornedáli, a svéd-finn és a zsidó (izraelita) kisebbségekre terjedt ki. A nyilatkozat és az egyezmény következtében már most is érzékelhető ezekkel a kisebbségi csoportokkal szemben a változásra való hajlam növekedése.

A romáknak az iskolához való viszonya

A roma felnőttek és gyerekek a történelem során először a hatvanas években kerültek kapcsolatba az otthont adó társadalom intézményes iskolarendszerével. A roma gyermek számára az iskola olyan eszközt jelentett, amelyen keresztül az uralkodó népcsoport hatalmát gyakorolhatta és saját értékeit terjeszthette. Az iskolában a többségi kultúrának azon vonásaival találkoztak, amelyek alapvető értékorientációjukat meghatározták. Hagyományosan nem volt nagy különbség a roma gyerekek és szülei értékvilága között. A gyerekek utánzással, megfigyeléssel és hallgatással tanultak, a szóbeli utasításoknak csak másodlagos szerepük volt. A roma gyerekek nem látták szükségét a hosszas és időrabló tanulásnak a roma felnőttként folytatott életükre való felkészüléshez. Történetileg tehát a cigányság az autonómiájuk és etnikai hovatartozásukra nézve veszélyes élményként élte meg az iskolát, és sok roma felnőtt úgy érezte, hogy elvesztette gyermeke szocializációja, beilleszkedése feletti ellenőrzését akkor, amikor iskolába küldte, ahol a többségi társadalom feltételeinek kellett megfelelniük. Az iskoláztatással kapcsolatos ellenérzéseket ennél fogva tehát úgy kell értelmeznünk, mint a roma szülők védekezését az észlelt veszély ellen. Persze nem az írás, olvasás és számolás művészete volt önmagában veszélyes. Ezekre az ismeretekre a cigány kultúrában is szükség volt. Amikor a tananyagra került a sor, a roma szülők bizonytalankodni kezdtek. Igen sok tantárgy a többségi társadalom értékrendjét és normáit, annak látásmódját tükrözte. Ezen felül pedig a roma család igyekezett gyermekeinek teljes szocializációs folyamatát saját felügyelete alatt tartani.

A helyzet még most, majdnem fél évszázad elteltével sem igen látszik változni. Innen eredeztethetőek azok az okok, amiért a roma gyerekek nem járnak rendszeresen iskolába és a hiányzás olyan magas arányú, különösen a nagyobb gyerekek körében.

Stockholmban például a roma gyerekek mindössze egy százaléka hagyja el az iskolát a kötelező kilenc tanévet követően teljes körű bizonyítvánnyal (Romer i Sverige, 1997). A svédországi Országos Oktatási Hivatal 1999. évi jelentése szerint egy ebben a jelentésben megszólaltatott roma azt állította, hogy „hiányzik a szerepmóddal és hogy nem látják maguk körül azt a roma felnőttet, akinek bármiféle előnye vagy haszna származott volna az iskolai oktatásból a legalapvetőbb írási, olvasási, számolási készségek elsajátításán túlmenően. A cigányság körében fennálló igen magas munkanélküliségi arány szintén nehezíti teszi a roma szülők számára, hogy példaképpé váljanak gyerekeik előtt... Az írott szó számos roma számára még ma is inkább csak az őket körbevevő többségi társadalom eszköze és jelképe magasabbrendűségének biztosítására, nem pedig saját kultúrájának része, vagy a jövőbeni túlélési stratégiákhoz szükséges készség” (Skolverket, 1999, 7. o., saját fordításom).

Számos roma szülő még ma is a bizonytalanságerzetet egyes félelmeivel küldi iskolába gyermekét. A gyerek pedig nagyon sérülékenynek, kiszolgáltatottnak érezheti magát az iskolakezdetkor. Összezavarodik, amikor az iskolában lekicsinylő megjegyzéseket tesznek rá vagy megkülönböztetést érez. A felnőttek ritkán hoznak létre olyan helyzeteket, amelyek

kifejezetten a gyerekekhez illenek. A roma gyerekek számára felnövekedésükhöz a legfontosabb tanulási kontextus színhelye az otthon. A szocializációs folyamat nem korlátozódik valamely kis létszámú csoportra vagy tevékenységre. A roma gyerek egy lánc egyik szeme, amelyben egyszerre fogadja és adja a gondoskodást. Otthonában társasági jártasságra tesz szert, képes lesz társadalmi szinten kezdeményezni és szervezni, kortársait messze meghaladó módon, és ezt a képességet az iskola csak igen csekély mértékben értékeli, ami szintén erősen befolyásolja az iskolába járási hajlamot.

Mondok egy példát. Néhány héttel ezelőtt tanár szakos diákjaimmal a stockholmi Oktatási Intézetben a korábban már említett regionális és kisebbségi nyelvek európai nyilatkozatáról, valamint az Európai Tanács nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezményéről beszélgettünk. Ugyanezen a szemináriumon olvastunk egy fejezetet Katarina Taikon (1969) önéletrajzi könyvéből a kis cigánylányról, Katitzi-ről, és arról, hogy a múlt század közepén Svédországban a többségi társadalom hogyan tette lehetetlenné Katitzi és nővére számára az iskolába járást. Egyik tanítványom hirtelen magasba emelte a kezét és a következőt mondta: „Tizenöt évvel ezelőtt, amikor még gyerek voltam, a szülővárosomban volt egy cigány család, és ők voltak az egész városban az egyetlen etnikai kisebbség. Ebből a családból az egyik fiú a mi osztályunkba járt és mi nagyon féltünk tőle. A tanár pedig büntetésből ömellé ültette azt, aki rosszul viselkedett az osztályban. „Tizenöt évvel ezelőtt, vagyis ez az 1980-as éveket jelenti. Ez a roma fiú tehát talán az első vagy esetleg a második nemzedék volt a családjában, akit engedtek a hivatalos oktatásban részt venni. Elgondolkodhatunk azon, hogy vajon milyen kapcsolatot érezhetett ez a fiú egy olyan többségi társadalommal, amit ez a tanár és a gyerekek képviseltek. És milyen hatással lehettek ezek az élmények a szülőknek az iskolával kapcsolatos érzelmeire.

Ez a példa megmutatja, mennyire összeférhetetlen még ma is a roma gyerek számára az iskola világa és az otthoni légkör, és sok gyerek kényszerül arra, hogy feladja a két külön világ közötti összefüggés, kapcsolat keresését és a kapcsolódási pontokat. Az ilyen gyerekek egyik közös reakciója, hogy védekező mechanizmus gyanánt megzavarják az iskolai órát. A másik következmény az lehet, hogy az ilyen gyerek elkezd lenézni saját kulturális háttérét, ami viszont gyakran vezet az azonosság-tudat válságához. További válasz, hogy otthon a család a gyerekeknek az iskolával kapcsolatos nehézségeire úgy reagál, hogy az iskola fontosságát becsüli le. Ennek eredményeként az otthonról jövő támogatás igen csekély lesz, és a gyerek igen kevés segítséget kap otthonról. Egy másik vonatkozása a kapcsolatnak, hogy az iskolák igen gyakran hagyatkoznak szinte kizárólagosan a narratív „írástudásra” (vagyis az írott elbeszélések tapasztalatára, valamint az iskolai írástudás uralkodó gyakorlatoként végzett történetekről való beszélgetés fontosságára). Ezzel szemben a roma kultúra erőssége a szóshagyomány, ezért az írástudás központi helyzete az iskolában hátrányos helyzetbe hozza a roma gyerekeket azokkal szemben, akik jobban hozzá vannak szokva az írásos és szóbeli műfajok keveréséhez. Mindezen körülmények következménye, hogy némelyek eleve kimaradnak az iskolából, hogy mentsék önbecsülésüket, és ne kelljen az ott tapasztalható megaláztatásokkal szembenézniük. Más roma gyerekek esetleg azt választják, hogy háttérbe szorítják kulturális gyökereiket és nem beszélnek etnikai hovatartozásukról, hogy elfogadják őket a többségi társadalom iskoláiban. Ennek egy példáját mutatja be a Dagens Nyheter-ben, Svédország egyik legnagyobb példányszámú napilapjában nemrégiben megjelent interjú, ahol egy roma anya, Elena Tan Tan mondta el, hogyan tagadta meg tizenhat éves lánya a nyelvüket és viseletüket, ruházkodási szokásukat, amelyek roma létére utaltak volna. Az anya szomorúan szólt arról, hogy saját lánya és más roma gyerekek hogyan tagadják meg a kultúrájukat, miután magukévá tették a többségi társadalomnak a háttérükkel kapcsolatosan érzett előítéleteit.

A roma közösséggel szemben érzett negatív előítéletek beágyazódása közvetlen következménye annak a folyamatos megkülönböztetésnek, aminek a gyerekek szülei is szinte naponta ki vannak téve például az üzletekben, az utcán, a lakótelepeken, az iskolában, valamint a sajtóban. A gyerekek önbecsülésére és azonosság tudatára kora gyermekkoruktól kezdve romboló hatással van annak érzékelése, hogy szüleiket nem kezelik megfelelő tisztelettel. Mindennek eredményeképpen megosztott vonzódás alakul ki bennük, és a roma gyerek kettéhasadt azonosságtudattal fog rendelkezni, mint azt a roma zenész, Hans Caldaras megfogalmazta (1998,25.0.):

Még ha egy és ugyanazon társadalomban élünk is, az két külön világ. E két világ békés együttélésének és harmonikus kiegyensúlyozottságának megteremtése a gondja a legtöbb roma és egyéb kisebbségi csoportnak, amelyért nap mint nap meg kell küzdeniük. Egyfajta hasadt azonosságtudat ássa be magát a személyiségünkbe... Az ember összeütközésbe kerül saját magával és el kell döntenie, melyik oldalra áll. Akármilyen életmódot választunk is, létezésünket félelem és a bűnösség érzete tölti ki (saját fordításom).

Mint azt máshol már kifejtettem (Rodell Olgac, 1998), a roma gyerekek helyzete a négy északi (skandináv) országban komoly aggodalomra ad okot, még akkor is, ha látszanak a kedvező változások jelei, mint amilyen a roma anyanyelvű tanárok és segítők alkalmazása az iskolában, roma nyelven megjelenő egyes tankönyvek, a házi feladat elkészítésében nyújtott segítség és a roma gyerekek számára szervezett kulturális programok. A megfelelő oktatás és nevelés hiánya, a munkanélküliség és a többségi társadalom oldaláról kapott állandó megkülönböztetés következményeként a roma szülők még ma is félelmek között élnek, hogy gyerekeiket elvesztik és azok betagozódnak a többségi társadalom kultúrájába, kábítószert élvezők vagy bűnözők lesznek. Ezek a félelmek adnak alapot a roma szülők aggodalmainak és úgy tekintenek rájuk, mint a roma népeiséget fenyegető legnagyobb veszélyekre.

A roma gyerekek betagozódásának következményei

A kisebbségi csoportok és bevándorlók elismerése a társadalomban létfontosságú szerepet tölt be a romák életében és abban, hogy gyermekeiknek végül is milyen eredményeket sikerül elérniük az iskolában és végül a társadalomban. Elsődlegesen és alapvetően fontos, hogy a többségi társadalomban a roma kisebbség történelmével, kultúrájával és nyelvével kapcsolatos ismereteket terjesszünk, ha azt akarjuk, hogy a roma kisebbséget és gyerekeiket nagyobb megértés és tisztelet övezze.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a roma gyerekek helyzetének javítását célzó semmilyen intézkedés vagy rendelet nem hatásos addig, amíg magukat a romákat is bele nem vonják a munkába. Az Országos Oktatási Hivatal azt állítja, hogy a svéd társadalomnak tiszta és világos párbeszédet kell kezdeményeznie a romákkal arról, hogy gyerekeiknek az oktatáshoz való jogát hogyan lehet a leghatékonyabban és legjobban biztosítani. Ez igen fontos lépés, miután megmutatja, hogy a többségi társadalom részéről változás történt, amennyiben a romákat mint tárgyaló partnert vonja be a gyerekeik jövőbeli oktatásával kapcsolatos párbeszédbe.

A teljes roma család támogatása nyújtja a roma gyerekek támogatásának legjobb módját, és így teljesül a Gyermeki Jogok Egyezményének szándéka is a leginkább. A roma család azonban tágabb értelemben egy igen gazdag szociális hálózatot jelent. Fontos és szükséges,

hogyan a roma gyerekeket úgy tekintjük, mint egy közösség részét, mindazon forrásokkal együtt, amelyek ez jelent. A szülők iránt mutatott tisztelet és a kulturális háttér értékelése megerősíti a gyermek azonosságtudatát. Az iskolának olyan helynek kell lennie, ahol a gyerekek biztonságban érzik magukat, és ahol komolyan el lehet kezdeni oktatásukat. Az iskolában tanított anyagnak is nagyobb kapcsolódást kell mutatnia a roma gyerekekhez. A roma kultúra, történelem és nyelv különböző megjelenési formáinak nagyobb hangsúlyt, kiemelkedő szerepet kell kapniuk a tanrendben. A roma tanárok és segítők fontos szerepmódot jelentenek a gyerekek számára. A tanárok oktatásában a kultúrák közötti dimenzió ma már elsődleges fontosságú a kisebbségi gyerekek oktatásakor elérhető sikerek elősegítésében. Közben hangsúlyozom a gyermek által otthonról hozott roma nyelv, kultúra és háttér fontosságát az osztályteremben, teljes mértékben tisztában vagyok annak jelentőségével is, amit a roma közösségnek a svéd társadalomba való integrálása jelent. Az iskolának ebben fontos szerepet kell játszania, amennyiben alkalmazza a kultúrák közötti megközelítés elvét. Ez azt jelenti, hogy azokat az értékeket kell hangsúlyozni, amelyek a gyerekek boldogulása szempontjából az egyes kultúrákból érdekesek.

Egyre inkább globalizálódó világban élünk. A múlt század második felében a bevándorlás a skandináv, északi társadalmakat több kultúrával rendelkező soknyelvű országokká változtatta. Ma már sokkal nagyobb mértékű a kultúrák változatossága ezekben a társadalmakban, amely remélhetőleg hozzájárul majd a roma kisebbség helyzetének rendezéséhez és megértéséhez is. A romák ma már nem az egyetlen olyan kisebbség az iskolában, amelyek más kulturális és nyelvi háttérrel rendelkeznek. Egy olyan osztályban, ahol a sokszínű kultúrát inkább mint előnyt, értéket tekintik és nem valamit, amit el kell nyomni vagy nem kell tudomásul venni, a roma gyerekek is kedvezőbb helyzetbe kerülhetnek majd, ahol lehetőséget kapnak, hogy képességeiket a lehető legteljesebb mértékben képesek legyenek kifejleszteni.

Reflexió

A SZEMTŐL SZEMBE PROGRAMRÓL

Szótár:

resztoratív = helyreállító, kárjótételi

facilitátor = az a pártatlan személy, aki a Szemtől szembe megbeszélést levezeti

konferencia = az angol conferencing szó tükörfordítása, itt a Szemtől szembe megbeszélést jelenti, amely meg meghatározott forgatókönyv szerint zajlik, (a szerk.)

A Szemtől szembe konfliktusmegoldó és megoldáskereső program új, alternatív eljárás a fiatalok bűnelkövetők kezelésében, a gyermekvédelemben dolgozó szakemberek számára azonban nem fog idegenül hangzani. A módszert kitaláló, és rendszeresen alkalmazni kezdő ausztrál csoport is a gyermekvédelemben már ismert család-csoport konferencia technikáját vette alapul, melynek lényege, hogy egy gyermeket érintő ügyben a döntést azok hozzák, akik a legközelebb állnak hozzá, a gyerek életének minden jelentős szereplője bevonásával. A helyreállító igazságszolgáltatás keretében alkalmazott módszer egy ehhez hasonló eljárásról indult a fiatalok bűnelkövetők ügyeinek megbeszélésére és a döntéshozásra, később az iskolák, gyermekotthonok is hatékonyak találták a mindennapos konfliktusok kezelésében.

A módszer kidolgozóját, egy fiatalokkal dolgozó ausztrál rendőrt, és minden későbbi átvevőjét kettős igény vezette. Egyrészt az, hogy az általában alkalmazott, hagyományos büntetőeljárás során eltűnnek az áldozatok: kevésbé kapnak szót és szinte semmi nem történik annak érdekében, hogy megnyugodjanak, jobban érezzék magukat és valahogyan kártalanítsák őket. Másrészt, ugyanebben az eljárásban a vétkest ugyan megbüntetik, de ezzel nem érnek el érdemi változást. A büntetés során az azt kapó passzív, nem kell, hogy felelősséget vállaljon azért, amit csinált, semmit nem tesz annak érdekében, hogy jóvátegye, csak elszenvedi a rá kirótt büntetést, és úgy érzi, ő maga vált áldozattá.

A módszer kulcsfogalma a helyreállítás. Nem terápiás módszer, és nem elnéző a vétségekkel, kihágásokkal, bűncselekményekkel szemben: helyteleníti a nem megfelelő viselkedést és cselekedeteket, de támogatja és értékeli a tett elkövetőjének belső értékeit.

A jótételi szemléletű megbeszéléseken együtt dolgozunk a vétkesekkel, elkövetőkkel, szabályszegőkkel, közvetlenül bevonva őket a megoldáskereső folyamatába, melyben szerepet kapnak az áldozatok, károsultak, család, barátok, a közösség is, és mindenki, akit az elkövető viselkedése valahogyan befolyásolt. Egy vétség vagy bűncselekmény által érintett minden személy összeül annak érdekében, hogy együtt határozzák el, hogyan kezeljék a tett következményeit és kihatásait a jövőre nézve. Sikeres megbeszélések tarthatóak súlyosabb esetekben is, ahol nem állítható helyre a kár, és elkerülhetetlen az előírt büntetés alkalmazása, hiszen ezzel a módszerrel ilyenkor is fokozható az elkövető rálátása tette következményeire, és mindez az áldozatot is segítheti érzelmi kifejezésében, feldolgozásában.

A formális megbeszélésnek több lényeges eleme van. Elsőként azt a lehetőséget teremti meg, hogy a felek kifejezhetik érzelmeiket a tett következményeivel kapcsolatban. A károsultak, áldozatok elmondhatják, mennyiféleképpen volt hatással életükre az, ami velük történt. Szót kapnak az áldozat, és a vétkes családtagjai, ismerősei is, akik gyakran másodlagos áldozatok, szintén sok sérülést szerezve egy-egy ilyen esetben. Ez önmagában sokkal több, mint amit általában egy hagyományos büntetőeljárás elérhet.

Ugyanakkor a jótételi szemléletű megbeszélések során, csakúgy, mint a kevésbé formális módszerek alkalmazásakor, az a tapasztalat, hogy az érzelmek, az által, hogy kifejezésre jutnak, veszítenek intenzitásukból. Ha a vétkes felelősséget vállal azért, amit tett, az áldozat dühe, sértettsége, esetleg bosszúvágya gyakran elpárolog.

Egymás meghallgatása gyakran önmagában segít megoldani a formális megbeszélés második fontos feladatát: a döntést. A megbeszélés célja, hogy közös döntés szülessen arról, mi történjen a kár jóvátétele érdekében.

Sokféle megoldás működhet a kár, az áldozat igényei és a vétkes lehetőségei függvényében: a hangsúly mindig azon van, hogy az áldozatoknak megnyugvást jelentsen, az elkövető pedig, lehetőségeihez képest megfelelő felelősséget vállaljon az általa okozott kár jóvátételében.

A megbeszélés harmadik része az érzelmek, indulatok feloldását szolgálja, ahol, már a közös döntés, megegyezés után lehetőség nyílik az érintett felek közeledésére, spontán bocsánatkérésekre és megbocsátásokra. Gyakran ez a kötetlen szakasz éri el a megbeszélés valódi célját: az indulatok kioldását.

Ezeket a megbeszéléseket egy független facilitátor vezeti, aki egyik oldalon sem áll, nem dolga állást foglalni, viszont kötelessége biztosítani, hogy minden résztvevő biztonságban érezhesse magát, szót kapjon és kifejezhesse érzéseit. A facilitátor felkészültségén múlik, hogy az addig szemben álló, ellenséges felek megkönnyebbülve, egymást és saját felelőségüket megértve távoznak-e ezekről a megbeszélésekről. Az ehhez szükséges ismeretek és technikák egy kétnapos képzés keretén belül sajátíthatók el.

A módszert egyre több országban alkalmazzák Európában és a tengerentúlon egyaránt, és egybehangzó tapasztalatuk, hogy a képzésen szereshető ismereteket nem csak azok a kollégák találják hasznosnak, akik fiatalokú bűnelkövetőkkel dolgoznak. A formális megbeszéléseken kívül még számos technika tartozik a helyreállító igazságszolgáltatás eszköztárába, melyek nagyon megkönnyíthetik az iskolákban, gyermekotthonokban dolgozók munkáját, és mindegyikünkét, akinek néha gyerekek közti konfliktusokat kell megoldáshoz segítenie.